

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Margit Rum

**ISIKU AU TEOTAMINE JA SOLVAMINE KUI VÄGIVALLADELIKT *INIURIA*
TSIVIILÕIGUSLIK KÄSITLUS VANA-ROOMAS**

Magistritöö

Juhendaja:
dotsent *dr. iur.* Hesi Siimets-Gross

Tallinn
2020

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. <i>INIURIA</i> MÕISTE, TUNNUSED JA VÄGIVALLADELIKT <i>INIURIA</i> ROOMA DELIKTISÜSTEEMIS	9
1.1. <i>Iniuria</i> kaheteistkümne tahvli seadustes ja vägivalladelikt <i>iniuria</i> Rooma deliktisüsteemis	9
1.1.1. Kehavigastuste tekitamine kaheteistkümne tahvli seadustes	9
1.1.2. Sõnalised õigusvastased teod kaheteistkümne tahvli seadustes: <i>malum carmen incantare, occentare</i> ja <i>carmen condare</i>	17
1.2. <i>Iniuria</i> mõiste ja tunnused	23
1.2.1. Mõiste	23
1.2.2. <i>Iniuria</i> kui delikti iseloomulikud tunnused	25
1.3. Vägivalladelikt <i>iniuria</i> Rooma deliktisüsteemis ja olemus õigusvastase deliktina	30
1.3.1. Vägivalladelikt <i>iniuria</i> kui õigusvastane delikt	30
1.3.1.1. Areng vabariigi perioodil pärast kaheteistkümne tahvli seadusi	30
1.3.1.2. Impeeriumi periood	34
1.3.2. Vägivalladelikt <i>iniuria</i> : kas <i>delicta privata</i> või <i>delicta publica</i>	39
2. VÄGIVALLADELIKT <i>INIURIA</i> KOOSSEISU TUNNUSED JA KAHJUNÕUDED	44
2.1. Süü ja kahjuhüvitise küsimus isiku au teotamise ning solvamise kui vägivalladelikt <i>iniuria</i> vastutuse alusena	44
2.1.1. Süü olulisus vastutusele võtmisel ja <i>iniuria</i> eristamine vara kahjustamisest <i>lex Aquilia</i> alusel	44
2.1.2. Kahjuhüvitise suuruse määramine isiku au teotamise ja solvamise puhul	47
2.2. Kahjunõue isiku au teotamise ja solvamise puhul	50
2.2.1. <i>Actio iniuriarum aestimatoria</i>	50
2.2.2. <i>Actio iniuriarum aestimatoria</i> esitamise õigus	53
2.2.3. <i>Iniuria atrox</i>	59
2.2.4. <i>Infamia</i> isiku au teotamise ja solvamise eest ettenähtud tagajärje osana	62
3. <i>LEX CORNELIA</i> , ISIKU AU TEOTAMISE JA SOLVAMISEGA SEOTUD <i>INIURIA</i> LIIGID NING <i>LIBELLUS FAMOSUS</i>	65
3.1. <i>Lex Cornelia</i>	65
3.2. Isiku au teotamise ja solvamise erijuhtumid	70
3.2.1. <i>Convicium</i>	70
3.2.2. <i>De adtemptata pudicitia</i>	72
3.2.3. <i>Ne quid infamandi causa fiat</i>	74
3.2.4. <i>Servum alienum verberare</i>	76
3.3. <i>Libellus famosus</i>	82

KOKKUVÕTE.....	91
SUMMARY	98
KASUTATUD ALLIKAD.....	106
Allikmaterjalid	106
Kasutatud kirjandus.....	107

SISSEJUHATUS

Õiguse aluspõhimõtted on järgmised: „elada õiglaselt, teisi mitte kahjustada ja anda igapähele, mis talle kuulub“. (Ulpianus¹ D. 1.1.10.1.)

Käesolevas magistritöös käsitletakse Rooma õiguse algallikate alusel isiku au teotamist ja solvamist kui vägivalladelikti *iniuria* ning selle tsiviilõiguslikku vastutust Vana-Roomas. Tänapäeval on au teotamine ja kehavigastus eraldi normikoosseisudes, kuid Vana-Roomas käsitleti neid algselt koos.

Delikti *iniuria* t ei olnud meile teadaolevalt kuningate ajastul, mistõttu käsitleb töö delikti *iniuria* alates Rooma vabariigi perioodist kuni impeeriumi lõpuni.²

Mõistet *iniuria* on kõigepealt nimetatud Rooma vabariigi varasema perioodi õiguse algallikas kaheteistkümne tahvli seadustes.³ Reinhard Zimmermanni väitel „tekkis

¹ Domitius Ulpianus – elas umbes 170–223 pKr. Ta oli Justinianuse „Digestides“ kõige rohkem tsiteeritud jurist. Ta oli erinevates riigiametites: pretoriaanide prefekt, eraisikute maksudega tegeleva keiserliku kantselei juhataja, Papinianuse assessor koos Iulius Paulusega, mitu korda erinevates prefektiametites ja keisri nõukogu liige. Ulpianusel oli ka *ius respondendi*. On kirjutanud nii preetori kui ka ediili edikti kommentaari, kommenteeris ka Augustuse abieluseaduseid. Samuti kirjutas ta juriidilistest probleemidest („Disputationes“), sissejuhatavaid õpikuid („Institutiones“) ning avalikku õigust käsitlevaid monograafiaid. Ta kuulus pigem prokuliaanide koolkonda. Ulpianus kuulus viie juristi hulka, kelle töödel oli 426. aasta tsiteerimisseaduse alusel kohustuslik jõud. Varasemas kirjanduses omistati Ulpianusele ka klassikalise ajastu lõpuperioodi kuuluv teos „Tituli ex corpore Ulpiani“ („Peatükid Ulpianuse kogumikust“, lühend Tit. Ulp.) ehk „Domitii Ulpiani Fragmenta“ („Fragmendid Domitius Ulpianuselt“). Tänapäevased uurimused lükkavad aga Ulpianuse autorsuse ümber. H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, lk 62–63.

² Rooma riigi periodiseerimine valitsemiskorra muutuste alusel on järgmine: 1) Rooma kuningate ajajärk (rex'ide aeg) 753–510 eKr; 2) Rooma vabariik 510–27 eKr; 3) printsipaat 27 eKr–284 pKr; 4) dominaat 284–476 pKr. A. Borkowski. Textbook on Roman Law. London: Blackstone Press Limited, 1994, lk 1–23. H. Siimets-Gross. Rooma õigusteade kujunemine ja õitseng. Juridica 2002, nr 9, lk 626–634. H. Siimets-Gross, M. Ristikivi. Fontes Iuris Romani. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2019, lk 14–24.

³ Kaheteistkümne tahvli seadused – vanim Rooma seadustekogu. Selle kodifitseerisid detsemvirid 451/450 eKr. Seadused olid välja pandud 12 pronkstahvilil foorumile, kuid hävisid 387 eKr gallide rünnakul. Need panid aluse Rooma õigusele: selle areng põhines suurelt osalt hilisemate juristide kommentaaridel Kaheteistkümne tahvli seaduste kohta. Kaheteistkümne tahvli seadustes olid koos tsiviil- ja kriminaalõigus ning kohtupidamiskord. Antiigileksikon, 1. trükk. Tallinn: Valgus, 1983, lk 226. P. Bonfante. Rooma õiguse ajalugu. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi kirjastus, 1930, lk 96–108. Edaspidi kasutan kaheteistkümne tahvli seaduste ladinakeelset teksti teosest D. Flach, A. Flach. Das Zwölftafelgesetz. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004 ning tõlkimisel olen võtnud küll aluseks K. Kolgi tõlke, kuid kuna ta ei ole arvesse võtnud kõiki juriidilisi aspekte ja on juriidiliselt mõnikord ebatäpne, olen tema tõlget vajadusel täpsustanud. K. Kolk. Kaheteistkümne tahvli seadus. - A. Annus, K. Kolk, J. Puhvel, J. Päll. Muinasaja seadustekogumike antoloogia. Tallinn: Varrak, 2001 ja A. C. Johnson, P. R. Coleman-Norton, F. C. Bourne. Ancient Roman Statutes. Clark: Lawbook Exchange, 2012.

vägivalladelikt *iniuria* Rooma vabariigi perioodil. Tsiviilõigusliku algupäraga *iniuria* oli omaette delikt, mis võimaldas kahjustatud poolele kaitset kohtus“.⁴

Rooma vabariigi hilisemal perioodil muutus solvamine probleemiks, tavapärane oli avalikus elus osalevate inimeste solvamine. Vähe on tõendeid, et avalikus elus osalevate inimeste kohta pilkelugude tegemine oleks toonud endaga kaasa palju kohtuskäimist. Kui isik oli avalikkuse tähelepanu all, ei olnud hea toon kõiki, kes teda solvasid, kohtusse anda, sest teatud määral käis solvamine asja juurde ja oli avalikus elus tolereeritud, nii nagu ka tänapäeval.⁵

Iniuria tähendus ja ulatus on ebaselge juba kaheteistkümnenda sajandi seadustes ning väga vaieldav on üldse Rooma õigust uurivate teadlaste seas, et kas *iniuria* hõlmas ka varasemal ajal, kaheteistkümnenda sajandi seadustes juba solvamist. Eestikeelse kirjanduse järgi aga ei paista *iniuria* tähendus ja ulatus olema probleem. Samas on Rooma õiguse eestikeelsete käsitluste seisukohad ebatäpsed, ebaselged ja kohati ekslikud. Näiteks Elmar Ilusa väitel „[a]vardus *iniuria* mõiste oluliselt vabariigi perioodi lõpul. Siia alla viidi kõik isikuvastased ründed, nii kehavigastused kui ka solvamised. *Iniuria* sai toime panna sõna ja teoga (*verbis aut re*). Siia kuulusid ka teotavad kirjad (*famosi libelli*). Tavalisest solvamisest eristati veel mitmeid solvamise liike: a) raske solvamine – vanemate, magistraadi, patrooni solvamine, b) avalikult tekitatud solvamine, c) solvamised haavade tekitamisega. Osa *iniuria* raskemaid juhtumeid kuulutati *delicta publica*’ks. Kannatanu võis *iniuria* puhul hüvitust nõuda nii kriminaal- kui ka tsiviilkohtu korras. Hilisemas Rooma õiguses kadusid ka kindlasummalised trahvid. Tavaliselt määrati trahvi suurus iga juhtumi kohta eraldi vastavalt asjaoludele. Arvesse tuli solvamise raskus, solvatu seltskondlik positsioon jne. *Iniuria* jäi infameerivaks süüteoks“.⁶ Ivan S. Pereterski tõi omakorda välja, et „*Iniuria* tagajärjel kannatada saanud isik võis dominaadi perioodil algatada kriminaalkorras jälitamist kõigil juhtudel. Kuid püsis ka eraõiguslik jälitamise kord: kuni Rooma riigi lõpuni võis kannatanu toimida *civiliter* või *criminaliter*.“⁷

⁴ R. Zimmermann. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Boston: Kluwer, 1992, lk 1050.

⁵ A. Borkowski, lk 348–349.

⁶ E. Ilus. Rooma eraõiguse alused. Tallinn: Penikoorem, [2005], lk 166. Infameeriva süüteo all pidas Ilus tõenäoliselt silmas seda, et *iniuria* eest vastutusele võtmisega kaasnes isiku autuks kuulutamine. Autor on seisukohal, et sel puhul ei olnud siiski tegemist süüteoga (vt käesoleva töö ptk 2.2.4.). Autor on kasutanud töös ka E. Ilusa teist Rooma eraõiguse aluste väljaannet (Tallinn: Ilo, 2000), kuna nendes väljatrukkides esineb erinevusi. Näiteks ei ole 2000. aasta väljaandes üldse kirjas, et *iniuria* jääb infameerivaks süüteoks.

⁷ I. S. Pereterski. Üldine riigi ja õiguse ajalugu. I Vanaaeg. II vihik, Vana-Rooma. Tartu: Teaduslik Kirjandus, 1946, lk 179.

Kaspar Kolk märgib, et kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4. mõttes peeti „ülekohut“, *iniuriam*, s.t tungib kallale või haavab kergelt, [mida] peeti pigem solvamiseks kui vigastamiseks; klassikalisel ajal tähendas see ka lihtsalt avalikku solvangut, au haavamist; siin võib see tähendada kõrvakiilu“.⁸

Seega on käesoleval ajal sellist Rooma õiguse väga olulist ja keerulist temaatikat nagu delikt *iniuria* käsitletud eesti keeles äärmiselt väheses mahus. Pietro Bonfante raamatus on vägivalladeliktist *iniuria* kirjutatud kolmes lauses,⁹ E. Ilusa raamatus on vägivalladeliktist *iniuria* kirjutatud kolmes lõigus¹⁰ ja I. S. Pereterski raamatus neljas lõigus.¹¹

Nii on töö üks eesmärke analüüsida eesti keeles põhjalikult ja selgitada algallikate põhjal välja, milline oli delikti *iniuria* olemus Rooma õiguses ning kas ja mil moel see aja jooksul muutus.

Senistest eestikeelsetest käsitlustest ei tule tegelikult välja ei see, kas *iniuria* on algusest peale hõlmanud ka solvamist. Samuti on ebaselge, millisel perioodil laiendati *iniuria* mõistet isiku au teotamisele ja solvamisele, ning ka see, millistel juhtudel millisel perioodil sai *iniuria* tagajärjel kannatada saanud isik pöörduda kohtusse ja kas nii kriminaal- kui ka tsiviilõigusliku vastutuse alusel või ainult ühe või teise alusel. Seega on selle töö eesmärk kindlaks teha, kas neid eristusi algallikates üldse esineb, kui konkreetselt on võimalik välja selgitada *iniuria* instituudi arengus pöördepunktid ja millal me saame rääkida solvamisest kui *iniuria* instituudi alla kuuluvast problemaatikast.

Autor püstitab töös hüpoteesi, et vägivalladelikt *iniuria* hõlmas isiku au teotamist ja solvamist Rooma vabariigi perioodist kuni dominaadi perioodi lõpuni. Lisaks eeltoodud hüpoteesile on autor töö eesmärgiks seadnud leida vastust järgmistele küsimustele:

1. Millal muutus *iniuria* kaheteistkümne tahvli seaduste ebaselgest „ebaõigusest“ vägivalladeliktiks ja mida see hõlmas?

⁸ K. Kolk, lk 285.

⁹ P. Bonfante, lk 370.

¹⁰ E. Ilus [2005], lk 166.

¹¹ I. S. Pereterski, lk 124–125.

2. Millisel perioodil laiendati vägivalladelikt *iniuria* mõistet selliselt, et selle alla kuulus ka isiku au teotamine ja solvamine ja kas seda on võimalik täpsemalt dateerida?
3. Kas ja millistel juhtudel sai au teotamise ning solvamise tagajärjel kannatada saanud isik kohtusse pöörduda nii tsiviil- kui ka karistusõigusliku vastutuse alusel?
4. Milliseid solvamise eriliike – lisaks tavalisele solvamisele – eristatakse allikates?
5. Millisel perioodil käsitleti *iniuria*’t eraldi liigina kirjalikku teotamist *libellus famosus*’e kujul? Kas see toimus vabariigi perioodi lõpul, kui avardus oluliselt *iniuria* mõiste, kuulusid sinna alla ka teotavad kirjad (*famosi libelli*) nagu märgib Ilus? Kas ainus karistus teotavate kirjutiste *libellus famosus*’e eest oli surmanuhtlus?

Töös kasutab autor uurimismeetodina dogmaatilist ning võrdlev-ajaloolist meetodit.

Autor on töös eesmärgi saavutamiseks kasutatud peamiselt järgmisi Rooma õiguse algallikaid: kaheteistkümne tahvli seadused, Gaius’e¹² Institutsioonid,¹³ Iustinianuse¹⁴ Institutsioonid,¹⁵ Digestid¹⁶ ja Koodeks.¹⁷ Eelnimetatud Rooma õiguse algallikates on vägivalladelikti *iniuria* käsitletud erinevates mahtudes, mis näitab vägivalla kui karistatava teo arengut. Kaheteistkümne tahvli seadustes on vägivalladelikti *iniuria* käsitletud 8.1.a–4 tahvlil. Gaius on Institutsioonides käsitletud vägivalladelikti *iniuria* kolmanda raamatu paragrahvides

¹² Gaius oli Rooma jurist 2. sajandi teisel poolel. Tema kohta puuduvad lähemad teated. Lisaks *Digesta*’s säilinud tsitaatidele on alles ka tema 4. raamatust koosnev eraõigusõpik „*Institutiones*.” Antiigileksikon, lk 161. Põhjalikumalt vt Gaius’e elu ja loomingu kohta: H. Siimets-Gross. Asja mõiste ja liigitus klassikalise ajastu Rooma õiguses Gaiuse Institutsioonide näitel. Magistritöö. Juhendaja Marju Luts. Tartu: 2002, lk 7–36.

¹³ Edaspidi olen kasutanud Gaius’e Institutsioonide (edaspidi *Gaius Inst.*) ladinakeelset teksti teosest W. M. Gordon, O. F. Robinson. *The Institutes of Gaius*. London: Duckworth, 2001 ja tõlkimisel abistavalt sama raamatut.

¹⁴ Iustinianus I oli Ida-Rooma riigi keiser 527–565. Ta püüdis taastada Rooma impeeriumi ning kindlustada riigi majanduslikku ja poliitilist korda. Iustinianus lasi kodifitseerida Rooma õiguse (tema kodifikatsioon sai hiljem nime *Corpus Iuris Civilis*, siin edaspidi *CIC*) minister Tribonianuse juhtimisel. *CIC* koosnes järgmistest osadest: *Codex Iustinianus* (avaldatud 529, muudetud 534, sisaldab Rooma keisrite antud seadusi), *Digesta* ehk *Pandectae* (avaldatud 533, koosneb 50. raamatust ja sisaldab väljavõtteid Rooma juristide töödest), *Institutiones* (avaldatud 533, õigusteaduse õpperaamat). Hiljem lisandus *Novellae* – nende seaduste kogu, mis keiser andis pärast koodeksi avaldamist. Antiigileksikon, lk 222. O. F. Robinson; T. D. Fergus; W. M. Gordon. *European Legal History: Sources and Institutions*. Oxford: Oxford University Press, 2000, lk 2–3.

¹⁵ Edaspidi olen kasutanud Iustinianuse Institutsioonide (edaspidi *Iust. Inst.*) ladinakeelset teksti teostest T. Mommsen. *Corpus Iuris Civilis*. Volumen primum. *Institutiones. Digesta*. Berolini: apud Weidmannos, 1920 ning C. F. Müller. *Corpus Iuris Civilis: Text und Übersetzung. Institutionen*. Heidelberg: Müller, 1997 ja tõlkimisel abistavalt S. P. Scott. *The Civil Law*. Cincinnati: The Central Trust Company, 1932. Arvutivõrgus: <https://www.constitution.org/sps/sps.htm> (28.04.2020).

¹⁶ *Digesta* (edaspidi *D.*) kreeka keeles ka *Pandectae* oli üks osa *CIC*. Antiigileksikon, lk 107, 117. Edaspidi olen kasutanud *Digesta* ladinakeelset teksti teosest T. Mommsen. *Corpus Iuris Civilis*. Volumen primum. *Institutiones. Digesta*. Berolini: apud Weidmannos, 1920 ning tõlkimisel abistavalt A. Watson. *The Digests of Justinian*. Vol. 1 ja 2. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. Juhul, kui *Digesta* ladinakeelsete tekstide tõlked on H. Siimets-Gross ja M. Ristikivi *Fontes Iuris Romani* õpikust, siis olen iga kord vastavalt viidanud.

¹⁷ Edaspidi olen kasutanud Iustinianus’e Koodeksi (edaspidi *C.*) ladinakeelset teksti teosest P. Krueger, *Corpus Iuris Civilis*. Volumen secundum. *Codex Iustinianus*. Berolini: apud Weidmannos, 1914 ja tõlkimisel abistavalt F. H. Blume. *Annotated Justinian Code*. Edited by T. Kearly. Arvutivõrgus: <http://www.uwyo.edu/lawlib/blume-justinian/ajc-edition-2/books/> (28.04.2020).

182, 220–225 ning neljanda raamatu paragrahvides 112 ja 182. Digestides on *iniuria*’le pühendatud 47. raamatu 10. tiitel, milles *iniuria*’t käsitletakse eraõigusliku deliktina ning raamatus 48 tiitlites 17 ja 19 käsitletakse *iniuria*’t karistusõiguslikust küljest. Iustinianuse Institutsioonides on *iniuria*’st räägitud kui eraõiguslikust deliktist neljanda raamatu neljandas tiitlis. Koodeksis on *iniuria*’st kirjutatud 9. raamatu 35. ja 36. tiitlis, kus seda käsitletakse nii tsiviil- kui ka karistusõiguslikult. Järelikult võib väita, et vägivalladelikti *iniuria* ei ole Rooma õigusallikates käsitletud eriti suures mahus. Pikimalt on vägivalladeliktist *iniuria* kirjutatud Digestides. Lisaks olen töös kasutanud ka inglise-, saksa- ja eestikeelset sekundaarkirjandust.

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis on analüüsitud *iniuria* mõistet, tunnuseid ja vägivalladelikti *iniuria* Rooma deliktisüsteemis. Pikemalt on käsitletud võimalikke *iniuria* alla paigutatud tegusid: kehavigastuste tekitamist ja sõnalisi õigusvastaseid tegusid kaheteistkümne tahvli seadustes.

Töö teises peatükis on keskendutud vägivalladelikt *iniuria* koosseisu tunnustele ja kahjunõuetele. Käsitletud on süü ja kahjuhüvitise küsimust isiku au teotamise ning solvamise puhul. Samuti on tähelepanu pööratud *actio iniuriarum aestimatoria*’le ehk hagile kahjutasu nõudmiseks solvangu pärast. On toodud välja *actio iniuriarum aestimatoria* iseloomulikud tunnused ja isikud, kes said seda hagi esitada. Selles peatükis on käsitletud ka *iniuria atrox*’i ehk raskekujulise solvamise ja *infamia* ehk autuse küsimusi. Peamiselt, millest tulenevalt muutus *iniuria* raskekujuliseks solvamiseks ning mida tähendas autus Roomas ja millised olid selle tagajärjed isikule, kellele see määrati.

Kolmandas peatükis on käsitletud *lex Cornelia*’t, isiku au teotamise ja solvamisega seotud *iniuria* liike ning *libellus famosus*’t. Selles peatükis on vaadeldud *lex Cornelia*’t, milliseid tegusid *lex Cornelia*’ga hõlmati ja millist õiguskaitsevahendit sai isik *lex Cornelia* puhul kasutada. Samas peatükis on toodud välja ka isiku au teotamise ja solvamise erijuhtumid ning analüüsitud *libellus famosus*’e positsiooni era- ja karistusõiguses.

1. *INIURIA* MÕISTE, TUNNUSED JA VÄGIVALLADELIKT *INIURIA* ROOMA DELIKTISÜSTEEMIS

1.1. *Iniuria* kaheteistkümneme tahvli seadustes ja vägivalladelikt *iniuria* Rooma deliktisüsteemis

1.1.1. Kehavigastuste tekitamine kaheteistkümneme tahvli seadustes

Iniuria on käsitletud juba kaheteistkümneme tahvli seadustes. Üldlevinud on seisukoht, et kaheteistkümneme tahvli seaduste kohaselt tähendas *iniuria* inimese füüsilist vigastamist: näiteks jäseme vigastamist, rusikaga näkku löömist või muud vigastust. Karistus seisnes rahasummade määramises või kättemaksu põhimõttest ehk talioonist tuleneva samasuguse ülekohtuga vastamises teo toimepanijale. Kui teo toimepanija oli nõus ja võimeline rahasummat tasuma, siis sai kannatanu rahasumma näol hüvitise ja pidi kättemaksust loobuma.¹⁸ Selline üldlevinud seisukoht on siiski kokkuvõtlik ja ei vasta päriselt kaheteistkümneme tahvli seadustes kasutatud terminitele. Ka eestikeelses kirjanduses, näiteks Ilusal on välja toodud kolm *iniuria* juhtumit: kehavigastused, luumurrud ja mitmesugused muud kahju tekitamise viisid, kuhu kuuluvad kerged löögid, vara kahjustamine jms.¹⁹ Viimase alla on Ilus paigutanud seega ka mitte füüsilise vigastamise, vaid vara kahjustamise.

Kaheteistkümneme tahvli seadustes on *iniuria* nimetatud, kuid ainult ühes fragmendis 8.4., mis sätestas: „*Si iniuriam alteri faxsit, viginti quinque aeris poenae sunt*“²⁰ (Kui keegi teeb teisele ebaõigust,²¹ saagu 25 assi trahvi karistuseks.). See on Aulus Gelliuse²² poolt meieni säilinud variant või, nagu mitmed kaasaegsed uurijad seda esitavad, pigem lühivormelina „*Si iniuriam [alteri?] faxsit, ...*“.²³ Selle teksti alusel on Rooma õiguse uurijad eristanud kahe erineva tähenduse ja ulatusega delikti, *iniuria facere* delikti ja *iniuria* delikti. *Iniuria facere* delikti pooldavad teadlased näiteks Maria Floriana Cursi, Zimmermann ja Artur Völkl on

¹⁸ Kaheteistkümneme tahvli seadused 8.2–4. Gaius Inst. 3.223. M. Kaser. Roman Private Law. A Translation by Rolf Dannenbring of Römisches Privatrecht. London: Butterworths, 1968, lk 215–216. R. Zimmermann, lk 2–3, 914. R. W. Leage. Roman Private Law: founded on the „Institute” of Gaius and Justinian. London: Macmillan, 1909, lk 336. H. Honsell. Römisches Recht, Berlin: Springer, 1988, lk 115. H. Hausmaninger, W. Selb. Römisches Privatrecht. Böhlau-Studien-Bücher: Grundlagen des Studiums, 3. verbesserte Auflage. Wien, Köln: Böhlau, 1985, lk 337. M. Kaser. Römisches Privatrecht. München: Beck, 1986, lk 233.

¹⁹ E. Ilus [2005], lk 166. Pereterski ei too välja eraldi kolme *iniuria* juhtumit nagu Ilus.

²⁰ A. Gellius. Attic Nights. Books XIV–XX. With an english translation by John C. Rolfe. London: Harvard University Press, 1999, lk 410.

²¹ K. Kolgi kohaselt on „ülekohus“, kuid *iniuria* tähendab sõnasõnalt „ebaõigus“, seetõttu ei ole sõna „ülekohus“ kasutada siin kõige täpsem.

²² Aulus Gellius – sündinud umbes 130 pKr, oli Rooma kirjanik, elas Roomas. Ateenas tehtud hoolsa töö tulemusena valmis Gelliusel kahekümnest raamatust koosnev koguteos „Noctes Atticae“ („Attika ööd“). Sellesse oli ta koondanud meelelahutuslikku laadi õpetlikke lugusid mitmest ainevallast (kirjandusloost, keeleajaloost, filosoofiast, mütoloogiast ja ajaloo). Teos on väga väärtuslik, sest ta sisaldab palju väljakirjutisi ja tsitaate muudest, kadumaläinud teostest. Antiigileksikon, lk 163.

²³ R. Zimmermann, lk 1050.

seisukohal, et selle teo puhul ei peetud primaarseks mitte isiku vigastamist, vaid isiku alandamist, seega isiku vastu lugupidamatuse näitamist. *Iniuria* delikti pooldavad teadlased näiteks Peter Brian Herrenden Birks ja Arrigo Diego Manfredini arvavad seevastu, et kaheteistkümne tahvli seadustes peeti silmas ainult otsest füüsilist rünnakut. *Iniuria*'t on põhjalikumalt käsitletud Cursi, kes eelistab Aulus Gelliuse poolt pärandatud varianti, seega, et füüsilise ründe tagajärjeks ei ole mitte vigastus, vaid ainult solvang kõrvakiiluna, mistõttu on olemas *iniuria facere* delikt.²⁴

Andrew Halpin pakub samuti välja, et fraas „*iniuria alteri facere*“ tähendas „teha teisele ülekohut“, kuid Rooma vabariigi perioodi lihtsates käsitlustes mõisteti ülekohut ainult otsese füüsilise rünnakuna.²⁵

Kaspar Kolgi kaheteistkümne tahvli seaduste kommentaari kohaselt peeti „ülekohut“, *iniuriam*, see tähendab tegu, kui keegi tungib teisele kallale või haavab kergelt, pigem solvamiseks kui vigastamiseks. Samuti on Kolgi kaheteistkümne tahvli seaduste kommentaaris märgitud – ajalisel etteruttavalt –, et Rooma vabariigi ajal tähendas see ka lihtsalt avalikku solvangut ja au haavamist.²⁶ Tõenäoliselt on vastavas kirjanduses aga silmas peetud mitte enam kaheteistkümne tahvli *iniuria*'t, vaid juba hilisemat, *actio iniuriarum*'i aega.²⁷ Veel on Kolk toonud välja, et kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4. mõistes võis *iniuria* tähendada kõrvakiilu.²⁸ Ilus omakorda on pidanud sellega hõlmatuks ka vara kahjustamist, sest tema nägi selleaegset *iniuria*'t kui „iga õigusvastast tegu, mis tekitab kahju Rooma kodanikule“.²⁹

Erinevalt Ilusast on Rooma õiguse uurijad üldiselt seisukohal, et *iniuria* mõistet kasutati vabariigi perioodi alguses tähistamaks füüsilisi rünnakuid, millel oli solvangu iseloom. Juhtumite puhul nagu kõrvakiil näkku, seisnes rikkumine nii-öelda pelgas õigusvastasuses, mis ei peitunud konkreetsemate faktide taha nagu murdunud jäse või väljarebitud silm, mille tulemusena said kitsas tähenduses *iniuria* nimetuse, kuigi kaheteistkümne tahvli seaduste tekstis ei nimetatud jäseme küljest löömist, käe murdmist või kaikaga luu murdmist *iniuria*'ks.

²⁴ M. F. Cursi. „The scope and function of civil wrongs in roman society“. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori. ., jt. The Oxford Handbook of Roman Law and society. Oxford University Press, 2016, lk 598.

²⁵ A. K. W. Halpin. The Usage of Iniuria in the Twelve Tables. The Irish Jurist, Vol. 11, No. 2, 1976, pp. 344-354. (kasutatud teosest R. Westbrook. The Nature and Origins of the Twelve Tables. Köln: Böhlau, 1988, lk 104).

²⁶ K. Kolk, lk 285.

²⁷ Vt käesoleva töö ptk 1.3.1.1.

²⁸ K. Kolk, lk 285.

²⁹ E. Ilus 2000, lk 168.

„Ehtsa õigusvastasuse“ juhtumite puhul nagu kõrvakiil näkku oli rikkumine selge ja lihtne.³⁰ Lööki, mille tagajärjeks ei olnud jäseme küljest rebimine ja luumurd, nagu näiteks kõrvakiil, pidi Elemér Pólay arvates juba kaheteistkümne tahvli seaduste ajaks käsitletama roomlase au teotamisena. Seda kas vahetult, kui näiteks perekonnapea ise sai kõrvakiilu, või igal juhtumil, kui talle sai omistada tema võimu all olevate isikute suhtes toime pandud kerge füüsilise *iniuria*.³¹

Iniuria võis tähendada kõrvakiilu ka Hammurapi seaduste³² §-dest 202–205³³ tulenevalt, seega oli selline võimalus tuntud juba ammu enne kaheteistkümne tahvli seadusi. Raymond Westbrook on samuti seisukohal, et kaheteistkümne tahvli seaduste ajal tähendas *iniuria* solvangut, kuid solvangut füüsilisel kujul, näiteks kõrvakiiluna. Seetõttu oli tegemist *iniuria* puhul tehnilise terminiga, mis erines määrsõnalisest kujust tähenduse ja kasutuse poolest. Gelliuse teose *Noctes Atticae* kaudu on teada üks juhtum, mille puhul füüsilise ründe tagajärjeks ei ole mitte vigastus, vaid ainult solvang kõrvakiiluna.³⁴

Gellius on paigutanud teoses *Noctes Atticae* juhtumi *Lucius Veratius*’est Rooma vabariigi perioodi ja on märkinud, et *Itaque cum eam legem Labeo quoque vester in libris, quos Ad Duodecim Tabulas conscripsit, non probaret: Quidam, inquit, L. Veratius fuit egregie homo improbus atque inmani vecordia. Is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suae palma verberare. Eum servus sequebatur ferens crumenam plenam assium; ut quemque depalmaverat, numerari statim secundum Duodecim Tabulas quinque et viginti asses iubebat. Propterea,*“ inquit, *“praetores postea hanc abolescere et relinqui censuerunt iniuriisque aestumandis recuperatores se daturos edixerunt. [Gellius, 20, 1, 13].*³⁵ (Ja seetõttu ütleb su sõber Labeo ka teoses, mille ta kirjutas kaheteistkümne tahvli seaduste kohta, väljendades oma

³⁰ R. Zimmermann, lk 1051.

³¹ E. Pólay. Die römischrechtlichen Wurzeln des zivilrechtlichen Schutzes der Persönlichkeit. Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 1987, lk 267. Arvutivõrgus: [E. Pólay Die römischrechtlichen Wurzeln des zivilrechtlichen Schutzes der Persönlichkeit.pdf](#) (28.04.2020).

³² Hammurapi seadused – Babüloonia seadustekogu, mille kehtestas Hammurapi 18. sajandil eKr. Hammurapi seadused on Vanade Idamaade tähtsaim õigusemälestis. Seadused olid raiutud kiilkirjas 2,25 m kõrgusesse basaltsambasse, see leiti 1901–02 Susas ja seda säilitatakse Louvre’is. Tekst (akadi keeles) koosneb sissejuhatausest, 282 artiklist ja lõppsõnast. Seadused on temaatiliselt rühmitatud: õiguse mõistmise põhimõtted, vara- ja isikuvastased kuriteod, kuningateenistuse tingimused, abielu ja perekond, pärimine, ost ja müük, rentimine, laenamine jm. Üldine karistuspõhimõte oli talioon, rohkesti oli ette nähtud surmanuhtlust. V. Grünberg, A. Kasesalu, K. Laigne, O. Luhaveer, R. Tuusov, V. Tõnso, H. Udam, A. Vaserik. Teaduslikud toimetused, ühiskonnateadused. Eesti nõukogude entsüklopeedia. III osa. Tallinn: Valgus, 1988, lk 301. Hammurapi seaduste tõlke akadi keelest eesti keelde leiab kogumikust A. Annus, K. Kolk, J. Puhvel, J. Päll, lk 89–149.

³³ (kasutatud teostest R. Westbrook, lk 107.). Saad D. Abulhab. The Law Code of Hammurabi: Transliterated and Literally Translated from its Early Classical Arabic Language. Blautopf Publishing, 2017. Arvutivõrgus: https://academicworks.cuny.edu/jj_pubs/165/ (28.04.2020).

³⁴ R. Westbrook, lk 106, 108.

³⁵ A. Gellius, lk 410–412.

halvakspanu selle seaduse suhtes: Keegi Lucius Veratius oli tohutult nurjatu ja julmalt brutaalne mees. Ta tavatses end lõbustada sellega, et lõi vabasid isikuid lahtise käega näkku. Ori järgnes talle asse täis rahakotiga; niipea kui ta kedagi oli tümitanud, kamandas ta, et 25 assi loetaks otsekohe välja, kaheteistkümne tahvli seaduste sätte kohaselt. „Seetõttu“, jätkas ta, otsustasid preetorid hiljem, et see seadus oli iganenud ja kõlbmatu ja kuulutasid, et nad nimetavad kahju hindamiseks ametisse vandekohtunikud.)

Niisiis sai kõige raskema solvangu lunastada 25 assi eest tulenevalt kaheteistkümne tahvli seadustest 8.4. Selline kindlal tariifil põhinev rahatrahv tunnistati preetori edikti ehk *edictum de iniuriis aestumandis`*ega³⁶ kehtetuks ja alandatud isik sai edikti alusel kasutada *actio iniuriarum aestimatoria`*t.³⁷ Kakskümmend viis assi võis olla suur rahasumma umbes 450 eKr., kuid järgmise kolme sajandi jooksul vähenes assi väärtus nii märkimisväärselt, et seadusejärgne karistus muutus naeruväärseks.³⁸

*Lucius Veratius`*e juhtumi puhul tuleb arvestada, et jurist Marcus Antistius Labeo³⁹ elas Rooma vabariigi perioodi lõpus ja Gellius⁴⁰ printsipaadi perioodi keskpaigas. Seega kirjeldas Gellius sündmusi, mis toimusid vähemalt kaks sajandit enne tema eluaega. Paul J. du Plessis arvab, et *Lucius Veratius`*e juhtum toimus koguni 2. sajandi alguses eKr.⁴¹

Sõltuvalt sellest, kas otsustada järgida Gelliust või tänapäeva teadlaste lühemat versiooni, sisaldasid kaheteistkümne tahvli seadused delikti „*iniuria alteri facere`*“ tähenduses „käituma õigusvastasel viisil kellegi suhtes“ või „*iniuria`*“ delikti. Aga sõltumata selle probleemi lahendusest on Zimmermanni ja Cursi arvates ilmselge, et kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4. tuleb lugeda koos sellele eelneva kahe sättega, mis on järgmised:⁴²

³⁶ Vt täpsemalt *edictum de iniuriis aestumandis`* e kohta käesoleva töö ptk 1.3.1.1.

³⁷ R. Domingo. Roman Law: an introduction. Abingdon, Oxon, New York: Routledge, 2018, lk 213. R. W. Leage, lk 336–337. A. Borkowski, lk 347. E. Pólay, lk 267. M. Kaser 1968, lk 215.

³⁸ R. Zimmermann, lk 1052.

³⁹ Marcus Antistius Labeo (43 eKr–10/22 pKr), oli prokuliaanide koolkonna rajaja, kuulus ja palju tsiteeritud jurist. Labeo olevat kirjutanud 400 raamatut, mille fragmente on meieni säilinud oluliselt vähem. Nende hulka kuuluvad näiteks kaheteistkümne tahvli seaduste ning preetorite ediktide kommentaarid jm. H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, 59.

⁴⁰ Vt täpsemalt Gelliuse kohta käesoleva töö viide 22.

⁴¹ P. J. du Plessis. „An Infringement of the *corpus* as a Form of *iniuria*: Roman and Medieval Reflections“. E. Descheemaeker, H. Scott. *Iniuria and the Common Law*. Oxford: Hart Publishing, 2013, lk 144. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=eY_bBAAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (kasutatud 28.04.2020).

⁴² R. Zimmermann, lk 1050. M. F. Cursi, P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori, lk 598.

Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto. (Kaheteistkümne tahvli seadused 8.2.) (Kui keegi teisel jäseme küljest lööb,⁴³ kui ta temaga ei lepi, olgu samaga karistus.)

Manu fustive si os fregit libero, CCC, si servo, CL poenam subito. (Kaheteistkümne tahvli seadused 8.3.) (Kui ta murrab käe või kaikaga luu vabal, saagu 300 assi trahvi, kui orjal, siis 150 assi.)

Neid omakorda on eestikeelses kirjanduses peetud *iniuria*'ks *per se*.⁴⁴ Ilus on kaheteistkümne tahvli seaduste *iniuria*'na nimetanud esimesena just neid kahte tegu.⁴⁵ Probleem on selles, et *iniuria*'t neis kummaski fragmendis nimetatud ei ole.

Membrum ruptum oli arvatavasti jäseme vigastamine, ohvri kehalise terviklikkuse eriti raske rikkumine. Kaheteistkümne tahvli seaduste 8.3. käsitles vaid luu murdmist, täide viidud kaika- või käelöögiga. See vahetegu peegeldus selgelt karistustes, mis nende kolme juhtumi puhul olid ette nähtud. *Membrum ruptum*'i puhul kehtis endiselt vana ja mõnevõrra toores *lex talionis*, see tähendab, et ohver ei olnud kohustatud vastu võtma kompensatsiooni, mida kahju tekitaja või tema sugulased pakkusid, vaid võis talle tekitatud kahju eest kätte tasuda kahju tekitajale, tehes talle seda, mida tema talle oli teinud. Teisalt oli *os fractum*'i ja *iniuria* puhul juba kättemaksu põhimõttest loobutud, ja süüdlasel oli lubatud kahju hüvitada, makstes konkreetne rahasumma. See summa varieerus *os fractum*'i korral sõltuvalt sellest, kas kahjustada saanud isik oli vaba või ori. *Iniuria* puhul oli karistuseks 25 assi.⁴⁶

Birks ja Manfredini on Cursist ning Zimmermannist erineval seisukohal. Birksi väitel ei ole kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4. mingisugust seost hilisema *iniuria* deliktiga, hoolimata selle mõiste esinemisest sättes. See ei kujutanud endast eraldiseisvat ja sõltumatut delikti, vaid oli keskne osa *os frangere* sättes kaheteistkümne tahvli seadustes 8.3. Birks ei nõustu sellega, et *si iniuriam* oli iseseisv delikt kaheteistkümne tahvli seadustes, seega ei olnud vaja käsitleda *iniuria*'t kui delikti kaheteistkümne tahvli seadustes 8.4. Birks ei väida, et *si iniuriam*'i sisalduvat sätet üldse ei olnudki kaheteistkümne tahvli seadustes. Samas ei poolda ta

⁴³ Siin mõeldi tavaliselt, et see hõlmas kõiki vigastusi, mis põhjustasid jäseme täieliku kaotuse või invaliidsuse. Jäseme puhul mõeldi ka silmi, kõrvu ja nina. H. F. Jolowicz. *Historical Introduction to the Study of Roman Law*. Cambridge: The University Press 1954, lk 174.

⁴⁴ *Per se* – iseenesest. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross. *Ladina-Eesti õigussõnastik*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005, lk 201.

⁴⁵ E. Ilus [2005], lk 166.

⁴⁶ R. Zimmermann, lk 1050–1051.

substantiivse *iniuria* parandusi ja eelistab seega adverbiaalset *iniuria*'t nagu see tulenes Gelliuse käsikirjadest. Birks kahtleb *Lucius Veratius*'e juhtumi tõepärasuses. Ta on seisukohal, et Labeo mõtles ise selle juhtumi välja *iniuria* sisu lahtimõtestamiseks, mistõttu eksis selle mitte eriti usutava allikaanalüüsiga.⁴⁷

Manfredini läheb Birksist veel kaugemale. Tema on arvamusel, et tegelikult ei kuulunud tänapäeval kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4. alla paigutatud säte kaheteistkümne tahvli seaduste algse teksti hulka, vaid seda tuleb käsitleda kui reeglit tõlgendamise jaoks, mis töötati välja 4. sajandi eKr jooksul preetorite poolt.⁴⁸ Ka Manfredini on arvamusel, et *iniuria* mõistel oli alates Labeo ajast ainult lai „ebaõiguse“ tähendus ja seetõttu ei saanud see tähistada sellist delikti, nagu kaheteistkümne tahvli seadustes on konkreetselt ja kitsalt piiritletud. Tema tees on järgmine: isikut kahjustavaid tegusid reguleerib kaheteistkümne tahvli seadustes eranditult neid kõiki hõlmav kaheteistkümne tahvli seaduste 8.2. Tema peab nii kaheteistkümne tahvli seadusi 8.3 ja 8.4 hiljem lisandunud tõlgendamiseeskirjadeks kaheteistkümne tahvli seaduse 8.2 kohta, mis juba Rooma klassikute poolt eksikombel kaheteistkümne tahvli seaduste hulka arvati.⁴⁹

Võlkli arvates oli kõige vanem ja juba enne kaheteistkümne tahvli seadusi tavaõiguses reguleeritud kehavigastuste tekitamist käsitlev *membrum ruptum*'i säte kirja saanud kaheteistkümne tahvli seadusesse 8.2. Selle sätte kõrge ea kasuks rääkisid teokoosseis, mis hõlmas igasugust nähtavat vigastust ning taliooni arhailise karistusena, mis kujutas endast esimest sammu reguleerimata kättemaksust ehk veritasust kaugenemise suunas. Võlkli hinnangul reformeeriti seda alles enne kaheteistkümne tahvli seaduste väljaandmist täiendusega kaheteistkümne tahvli seaduses 8.24a.⁵⁰ Sellega eraldati konkreetne juhtum, tahtmatu löök distantssrelva või muu ohtliku esemega *membrum ruptum*'i hulgast. Siin ei lähtuta põhimõttest, et vastutatakse ainult tagajärje tekkimisel, kuna saadi aru, et *si telum*⁵¹ all kirjeldatud teokoosseisu hulgas puudub tahtlust. Sellegipoolest kujutas *si telum* Võlkli sõnul endast „läbimurret süülise vastutuse poole“. Võlkl järeldas, et kaheteistkümne tahvli seaduste aegsel *iniuria*'l oli ainult teokoosseisu iseloomustav, mitte delikti tähistav funktsioon. Sellest

⁴⁷ P. Birks. The Early History of Iniuria. – Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 1969/163, No 37, pp 163-208. HeinOnline. (28.04.2020).

⁴⁸ A. Manfredini. Contributi allo studio dell „*iniuria*“ in età repubblicana. Milano: A. Giuffrè, 1977, lk 15. (kasutatud teosest R. Zimmermann, lk 1050.).

⁴⁹ *Ibid*, lk 21. M. Hagemann, lk 18–19.

⁵⁰ *Si telum manu fugit magis quam iecit, aries subicitur*. (Kaheteistkümne tahvli seadused 8.24a.) (Kui oda pigem pääses lahti, kui et ta viskas (selle), antakse hüvituseks jääb.)

⁵¹ *Si telum* – „kui oda või relv“ (kasutati kas viskamiseks või tõukamiseks). P. G. W. Glare. Oxford Latin Dictionary. (edaspidi „OLD“) Volume I. Oxford: University Press, 2012, lk 1931, 2107.

tulenevalt eitas Völkl *iniuria* delikti kui solvamisel põhineva delikti olemasolu kaheteistkümne tahvli seadustes ja lähtus selle asemel *si iniuria alteri faxsit* deliktist. Selle sisu koosnes rünnetest kehalise terviklikkuse vastu (saksa keeles Realiniuria), mille puhul ei olnud esiplaanil mitte vigastamine, vaid ohvri alandamine ehk tema suhtes lugupidamatuse ülesnäitamine. Sellest tulenevalt pidi delikt olema toime pandud tahtlikult, kusjuures tahtlus oli identne tahtlusega kaheteistkümne tahvli seaduses 8.3. Mõlemad deliktid erinesid üksteisest seega ainult tagajärje poolest: Kui toimepanija viis ellu selle, mis ta ette võttis, nimelt ohvrile „kehalise valu või alanduse“ tekitamise, vastutas ta kaheteistkümne tahvli seaduse 8.4 alusel. Põhjustas ta aga sellele lisaks *manu fusti(ve)* luumurru, sekkus kaheteistkümne tahvel seadus 8.3. Völkl lähtus kaheteistkümne tahvli seaduste aja kontekstis sellest, et *iniuria* sõnal oli üks tähendus ja sellest, et ei eksisteeri mitte *iniuria* delikt, vaid *si iniuria alteri faxsit* delikt, ning leidis, et *iniuria* delikti tähenduses tekkis alles kaheteistkümne tahvli seadustele järgneval ajal. Vökl arvates tuli tema poolt *si iniuria alteri faxsit*’iks nimetatud delikti sisu seetõttu kindlaks teha ainuüksi kaheteistkümne tahvli seaduse fragmendi 8.4 sõnastuse ja selle konteksti põhjal. Niisiis pidi *alteri* „määratlemata *iniuria facere*’le eesmärgi“ andma, ründed olid suunatud „isiku kui sellise vastu“. Sõna *facere* andis Vöklile viite selle kohta, et kõigepealt oli vajalik tegu, seega sõnalistest *iniuria*’test ei piisanud, ja teiseks piisas teokoosseisu täitmisest pelgast teost, ilma et nähtav tagajärg oleks nõutav.⁵² Matthias Hagemann järeldas sellest, et nähtav tagajärg teo väljendamiseks pidi liikuma tahaplaanile ja seega ei kuulunud raskemad vigastused kaheteistkümne tahvli seaduse 8.4 alla. Kolmandaks kui „pelga tegutsemise“ eest karistus ette nähti, sai olla mõeldud ainult tahtlikku täideviimist. Viidates sellele, et Völkl liigitas *reaaliniuriad* kaheteistkümne tahvli seaduse 8.4 sisalduvate deliktide hulka, järeldas Völkl Hagemanni hinnangul tekstist enamat, kui tema poolt eelistatud sõnastuses tegelikult sisaldus. *Reaaliniuriad* said seega Hagemanni hinnangul alles siis loogilise sisu, kui lugeda kaheteistkümne tahvli seadust 8.4 koosmõjus kaheteistkümne tahvli seadustes sisalduvate üldiste reeglitega kehavigastuste kohta. Seetõttu ei olnud Hagemanni arvates Vöklil katse kaheteistkümne tahvli seadusele 8.4 tema enda poolt eelistatud sõnastusega mõistlikku tähendust anda veenev. Hagemann leidis, et õige on siiski valitsev seisukoht, mis võttis aluseks *iniuria* kui nimisõna *iniuria* kui mäarsõna asemel. Selgitust, mille Völkl *iniuria* deliktitähistuse kujunemise kohta esitas, iseloomustab see, et ta lähtus *si iniuria alteri faxsit* delikti olemasolust kaheteistkümne tahvli seaduste ajal. See võttis temalt vajaduse juba kaheteistkümne tahvli

⁵² A.Völkl. Die Verfolgung der Körperverletzung im frühen römischen Recht. Wien, Köln, Graz, 1984, lk 187, 204. (kasutatud teosest M. Hagemann. Iniuria. Von den XII-Tafeln bis zur Justinianischen Kodifikation. Böhlau Verlag: Köln Weimar Wien, 1998, lk 33.)

seaduste kontekstis aktsepteerida *iniuria* mõiste erinevat käsitlemist, see tähendab isiku vigastamist ja alandamist silmas pidades.⁵³

Lihtsaima *iniuria* koosseisu tunnuseks oli selle ulatus: „*si iniuriam faxit*” (kui ta oli *iniuria* toime pannud).⁵⁴

Käesoleva töö autor nõustub käsitluse ja põhjendustega, mida on esitanud Zimmermann, Cursi ja Völkl *iniuria facere* delikti kohta. Nende teadlaste meelest ei peetud esmatähtsaks mitte isiku vigastamist, vaid alandamist, see tähendab isiku vastu lugupidamatuse näitamist. Völkl kohaselt sai *iniuria facere* delikti sisu kindlaks teha üksnes kaheteistkümne tahvli seaduse fragmendi 8.4 teksti ja selle tausta põhjal, seega andis sõna *facere* Völklile viite, et esmalt oli vajalik tegu ja sõnalistest *iniuria* test ei piisanud. Teokoosseisu täitmisest aitas üksnes teost, vaatamata nähtava tagajärje nõutavusest. Peamine argument, miks selle töö autor Zimmermanni, Cursit ja Völklit pooldab on see, et *iniuria facere* delikti puhul ei ole füüsilise ründe tagajärjeks mitte vigastus, vaid ainult solvang kõrvakiiluna ning kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4. tuleb lugeda koos sellele eelneva kahe sättega. Kõrvakiil seisnes rikkumisena üksnes õigusvastasuses, see ei peitunud täpselt piiritletud faktides nagu murdunud jäse või väljarebitud silm, seega mitte ülekohtus ainult otsese füüsilise rünnakuna. Selle tulemusena sai *iniuria* kitsas tähenduses nimetuse, vaatamata sellele, et kaheteistkümne tahvli seaduste tekstis ei nimetatud jäseme küljest löömist, käe murdmist või kaikaga luu murdmist *iniuria* ks. Lööki, mille tagajärjeks oli näiteks kõrvakiil, mitte jäseme küljest rebimine ega luumurd pidi juba kaheteistkümne tahvli seaduste ajaks käsitletama au teotamisena. Ilus paigutas mitmesuguste muude kahju tekitamise viiside alla ka vara kahjustamise, mida ei saa mõista *iniuria* na kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4 mõttes, kuna seda ei saa käsitada nii laialt, et sinna saaks kuuluda iga õigusvastane tegu. Samuti ei ole Ilus välja toonud, et kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4 puhul on oluline just isiku alandamise või solvamise moment.

⁵³ M. Hagemann, lk 20, 24, 33, 34.

⁵⁴ H. Hausmaninger, W. Selb, lk 337.

1.1.2. Sõnalised õigusvastased teod kaheteistkümne tahvli seadustes: *malum carmen incantare, occentare ja carmen condare*

Samas käsitlesid kaheteistkümne tahvli seadused 8.1.a. ja 8.1.b. ka sõnadega tehtavaid tegusid: loitsu lausumist ja pilkelaulu laulmist: *Qui malum carmen incantassit... (quiue) occentassit carmen(ue) cond(issit)...* (Kes iganes loitsib (manab loitsu)... (või kes iganes) laulab vaenulikult (või) koostab laulu ...) ⁵⁵

Meieni on see fragment säilinud 1. sajandist eKr Rooma oraatori Marcus Tullius Cicero ⁵⁶ kaudu, kes on teoses *De re Publica* märkinud, et *duodecim tabulae cum perpauca res capite sanxissent, in his hanc quoque sancientiam putaverunt: si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri [Cicero, 4, 10, 12].* ⁵⁷ (Kuigi kaheteistkümne tahvli seadused karistasid surmaga üliväheseid asju, pidasid nad nende seas karistatavaks ka seda: kui keegi laulab pilkelaulu või loob loitsu, mis toob teisele häbi või teotust.)

Seega oli Cicerol kaheteistkümne tahvli seaduste 8.1.a. ja 8.1.b. aluseks kaks tegu, need olid pilkelaulu laulmine ja loitsu loomine. Michael Hewson Crawfordi kaheteistkümne tahvli seaduste rekonstruktsioonis on välja toodud kolm tegu: loitsu lausumine, ⁵⁸ pilkelaulu laulmine ⁵⁹ ja selle koostamine. ⁶⁰ Üks võimalus on, et Cicero on liitnud nõidumise laimamisega kokku üheainsa karistuse alla. ⁶¹

⁵⁵ M. H. Crawford. Roman Statutes. Volume II. London: University of London, 1996, lk 580–581. K. Kolgilt on kaheteistkümne tahvli seaduste 8.1.a. kohta tõlge: „Kes kurja loitsu lausub...“. Kaheteistkümne tahvli seaduste 8.1.b. kohta on kirjutatud: kuigi kaksteist tahvlit karistasid surmaga üliväheseid asju, pidasid nad nende seas karistatavaks ka seda: kui keegi laulab pilkelaulu või loob loitsu, mis toob teisele häbi või teotust.

⁵⁶ Marcus Tullius Cicero (106 – 43 eKr). Rooma vabariigi riigimees ning olulisemaid kohtuoraatoreid ei olnud küll professionaalne jurist, kuid tundis hästi kaasaegset positiivset õigust ja selle arengut. Ta oli oma aja tippjuristide õpilane ja Servius Sulpiciuse õpingukaaslane. Cicero vahendusel ja abil võeti Rooma õigusteadusesse üle Kreeka õigusfilosoofias leiduvaid vormeleid, jaotusi jm. Eriti oluline allikas temalt õiguspõhjustamise ja selle muutuste kohta on „Partitiones oratoriae“ („Jaotused kõnekunstis“). Cicerolt on säilinud arvukalt nii kohtu- ja poliitilisi kõnesid kui ka õigusfilosoofilised traktaadid „De legibus“ („Seadustest“), „De re publica“ („Riigist“) ja „De officiis“ („Kohustustest“), mis on väga olulised allikad tolleaegse Rooma õiguse, õiguspraktika ja kohtupidamise tundmaõppimiseks. H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, lk 58–59.

⁵⁷ J. Henderson. Cicero XVI *De re Publica, De Legibus*, with an English translation by Clinton Walker Keyes. London: Harvard University Press, 2006, lk 240–241.

⁵⁸ *Carmen malum incantare* – *carmen* tähendab pühalikku või rituaalset lausungit, tavaliselt lauldakse või loetakse poollauldes silpõhulisel kujul. Samuti kirikulaulu ja maagilist loitsu või manamist. Kui sõnale *carmen* lisada sõna *malum* tähendus (häda, ebaõnn, kurjus), siis kokku tähendab see pahatahtlikku või teist kahjustavat lausumist või manamist. Sõna *incantare* tähendab loitsima, ära nõiduma, lausuma maagilist loitsu. OLD, lk 304–305, 1176, 947.

⁵⁹ *Occentare* – laulma, loitsima, nõiduma. OLD, lk 1356.

⁶⁰ *Condere* – looma, kirjutama. OLD, lk 434.

⁶¹ K. J. Reckford. Aristophanes' old and new comedy. Volume I: six essays in perspective. Chapel Hill, London: UNC Press Books, 2017, lk 473–474. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=INA3DwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

Crawford esitab väiteid kaheteistkümne tahvli seaduste rekonstruktsiooni kasuks algupäraste elementide kindlakstegemise kaudu. Ta väidab, et kaheteistkümne tahvli seaduseid 8.1.a. ja 8.1.b. saab lugeda: *Qui malum carmen incantassit... (quiue) occentassit carmen(ue) cond(issit)...* (Kes iganes loitsib (manab loitsu)... (või kes iganes) laulab vaenulikult (või) koostab laulu ...). Allan Chester Johnson pakub tõlkes laiendatud rekonstruktsiooni: Kui keegi laulab või koostab loitsu, mis võib teisele isikule autust ja häbi kaasa tuua ... on karistuseks surmanuhtlus.⁶²

Cicero väitel karistati kaheteistkümne tahvli seaduste järgi niisiis laimavate laulude lauljaid ja autoreid surmaga. Cicero seisukoha on vaidlustanud teadlased,⁶³ kes toetavad seda, et kaheteistkümne tahvli seadustes räägiti ainult maagilistest loitsudest ja manamistest ning Cicero ja Quintus Horatius Flaccus⁶⁴ arvasid ekslikult, et need olid laimavad laulud.

Flaccus ongi see, kellelt tuleneb Crawfordi kolmas aspekt: *sanctarum inscitia legum: si mala condiderit in quem quis carmina, ius est iudiciumque. Esto, siquis mala; sed bona siquis iudice condiderit laudatus Caesare? Siquis opprobriis dignum latraverit, integer ipse? „solventur risu tabulae, tu missus abibis“.* (Horatius, Satirae ehk Sermones 2. I.) (teadmatus meie pühadest seadustest tekitab sulle pahandust, [selles võid kindel olla:] kui keegi loob skandaalseid värsse teatud isiku vastu, on olemas alus hagi esitamiseks, ja karistus. Eeldusel, et need (värsid) on skandaalsed: aga kui keegi loob häid (värsse) ja teda kiidetakse sellise kohtuniku poolt nagu Caesar? Kui keegi haugub ainult selle peale, kes tema solvangud ära on teeninud, samas kui ta ise ei ole hukkamõistu väärt? Selle protsessi kulgemise tühistab naer: ja sina, vabaks lastuna, võid lahkuda rahus.)

Saksa-Briti klassikaline filoloog Eduard Fraenkel ei toeta neid teadlasi, kes on vaidlustanud Cicero seisukoha nagu Herbert Felix Jolowicz ja Arnaldo Momigliano. Analüüsides Rooma autoreid on Jolowicz ja Momigliano leidnud, et Cicero sõnad *si quis ... flagitiumve alteri* on tõenäoliselt otsene tsitaat kaheteistkümne tahvli seadustest. Fraenkeli arvates ei saa sõnu *sive carmen condidisset* võtta sõna *occentavisset* seletusena ning sõna

⁶² J. I. McCarthy. Speech and silence: freedom of speech and processes of censorship in early imperial Rome. Awarding institution: King's College London, lk 35. Arvutivõrgus:

https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/files/13081653/StudentthesisJane_McCarthy_2013.pdf (28.04.2020).

⁶³ Cicero seisukoha on vaidlustanud näiteks Michael Hewson Crawford. J. I. McCarthy, lk 36.

⁶⁴ Quintus Horatius Flaccus (65 – 8 eKr). Ta oli Rooma lüürik. Ta luuletas epoode, mis väljendavad nii isikliku kui poliitilise olukorra, eriti jätkuva kodusõja tõttu kahtlust ja saatusele alistumist, aga ka vastutustunnet ühiskonna ees. Antiigileksikon, lk 197.

occentare ei ole sünonüüm sõnale *incantare*, seega ei ole samatähenduslik, kuna 5. sajandi eKr Rooma ühiskonnas oli selline kaheteistkümne tahvli seaduste fragment mõistetav ja vajalik. Seetõttu ei kahtle Fraenkel Cicero sõnade tõesuses.⁶⁵

Kuna *malum carmen* mõjutas roomlaste uskumuste kohaselt isikut füüsiliselt, annab see aluse *carmina* ja *iniuria* ühendamiseks ning selgitab seda, miks Cicero ja Flaccus mõlemad olid seisukohal, et kaheteistkümne tahvli seadused nägid ette õigusnormid laimamise vastu.⁶⁶

Siiski vaidlevad Rooma õiguse uurijad jätkuvalt selle üle, mida täpselt ikkagi *occentare*, *malum carmen incantare* ja *carmen condare* tähendavad. Kaheteistkümne tahvli seaduste 8.1.a. ja 8.1.b. säte määras Erich Stephen Grueni arvates surmanuhtluse igäühele, kes laulis või koostas värsse, et esile tuua autust või häbi teise isiku vastu. Tema arvates käis kaheteistkümne tahvli seaduste see osa algusest peale laimavate ja teotavate laulude kohta, seega ei olnud kuidagi seotud nõidumise või maagiaga.⁶⁷

Samas Plinius Vanem⁶⁸ viitab *Naturalis Historia*'s 28.17. sellele, et inimesi karistati nõiduse praktiseerimise eest, olgu siis saagi või isikute vastu (*qui fruges excantasset ... qui malum carmen incantasset*).⁶⁹ Cicero (*De re Publica* 4, 10, 12) laseb Publius Cornelius Scipiol⁷⁰ nõidumise laimamisega kokku liita üheainsa karistuse alla (*si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri*).

⁶⁵ R. E. Smith. The Law of Libel at Rome. The Classical Quarterly. Cambridge: Cambridge University Press, 1951, Volume 1, No. 3/4, pp. 169–179. Arvutivõrgus: [E. R. Smith The Law of Libel at Rome.pdf](https://books.google.ee/books?id=dnOPjX6GOrgC&hl=et&source=gbs_navlinks_s) (kasutatud 28.04.2020).

⁶⁶ J. I. McCarthy, lk 41.

⁶⁷ E. S. Gruen. Studies in Greek Culture and Roman Policy. Leiden; New York: E.J. Brill, 1990, lk 102. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=dnOPjX6GOrgC&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020). Sarnaselt märgib Tamm, et seoses *iniuria* mõistega võib nimetada ka üht teist delikti, mis on kaheteistkümne tahvli käsitusallas, nimelt laimava iseloomuga pilkelugude laulmine, mille eest nähti ette surmanuhtlus. D. Tamm. Roman Law and European Legal History. Copenhagen: Djøf Publishing, 1997, lk 175.

⁶⁸ Plinius Vanem – (23/4–79 pKr), Gaius Plinius Secundus, pärines silmapaistvast Rooma ratsanikuseisusest, pärit Novum Comum'ist Gallia Cisalpinas, Misenum'i laevastiku ülemjuhataja ja Plinius Noorema onu. Enim tuntud 37-kõitelise *Naturalis Historia* autorina („Looduslugu“), kogu kaasaegse teadmise entsüklopeedia – loomad, taimed ja kivimid (loomade, taimede ja kivimite kohta) – aga sisaldab ka palju sellist, mis on inimesega seotud: *natura, hoc est vita, narratur*. S. Hornblower, A. Spawforth. The Oxford Classical Dictionary. (edaspidi „OCD“) Third edition. Oxford: University Press, 1996, lk 1197.

⁶⁹ K. J. Reckford, lk 473–474.

⁷⁰ Publius Cornelius Scipio – ta oli Publius Cornelius Scipio Africanuse vanim poeg ja Publius Cornelius Scipio Aemilianuse adoptiivisa. Aastal 180 eKr sai temast ennustaja, aga vilets tervis takistas tal muid ameteid pidamast. Ta kirjutas mõned lühikesed kõned, mis Cicero arvates näitasid, et kui tal oleks olnud hea tervis, oleks teda peetud silmapaistvaks kõnemeheks, ja ka ühe ajaloolise teose kreeka keeles. OCD, lk 397.

Õelate, pahatahtlike laulude, *mala carmina*, all võib mõista nii kahjustavaid loitse kui ka solvavaid sõnalisi rünnakuid, mis kahjustavad isiku sotsiaalset positsiooni. Nagu James Rivers toob välja, et *malum carmen* oli loits, millel oli isikule või asjale halb mõju. Nii *incantare* kui ka *occentare* etümoloogiliseks tähenduseks on „kellegi vastu loitsima“, seega eelduslikult kirjeldasid need erinevaid viise, kuidas *carmen* it saab kellegi või millegi vastu kasutada, seega halva tagajärjega. *Carmen*, mis tekitas kellelegi *infamia* ja *flagitium*⁷¹ (kui need terminid seaduse esialgses tekstis eksisteerisid), oli järjekordne näide seda tüüpi nähtuse kohta. On võimalik, et tegevus, mille see seadus hukka mõistis, oli *carmina* kasutamine inimeste või asjade kahjustamiseks väga erinevatel viisidel, kuigi me võime eristada neid väga erinevat viiside tegudega, näiteks laimamist ja maagiat. Varajase aja roomlaste jaoks võisid need hoopiski olla sama koondtegevuse, „needmise“ variandid.⁷²

Occentare tähendab „kellegi suhtes laulma või loitsima“. Rangelt võttes tähendas *occentare*, *cantare* liitvormi, „kellegi solvamist, kui seda tehti valjult ja kõlavalt, nii et seda võis kaugelt kuulda“. Sextus Pompeius Festus,⁷³ kes andis selle definitsiooni teoses *De verborum significatione*, lisas: *Quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putatur. [s.v. 181.12–17].*⁷⁴ („Inimesed oletasid, et ilmselt oli selliselt käitumiseks mingisugune põhjus olemas“ kus suitsu, seal tuld, nagu ütleb rahvatarkus.) Ei ole ime, et juba kõige varasemast ajast pärit Rooma seadused tahtsid seda piirata. Selliste laulude laulmise olukorrad varieerusid ja osaliselt on neist püütud aru saada või neid taas luua allikate põhjal, mis selleks ei sobi. Plautuse komöödias „Persa“ [569–570] („Pärslane“)⁷⁵ tähendab *occentare* näiteks lihtsalt „serenaadi laulma“ täpsemalt, et keegi karske neiu end rauduste, raudlävete jms taha varjab, aga teda püütakse niioelda välja meelitada lauluga. Tihti kaasneb sellega teatud määralt vägivalda ja see toimub häbitult, ootuses saavutada soovitud seksuaalne eesmärk. Isegi kui Plautuse kirjeldustel on kreeka taust, pidi komme öösiti kellegi maja ees laulda ka Roomas olemas olema, arvab

⁷¹ *Flagitium* – autus, häbitegu, teotus, häbistama, teotama. OLD, lk 778.

⁷² R. G. Edmonds III. *Drawing Down the Moon: Magic in the Ancient Greco-Roman World*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2019, lk 385. Arvutivõrgus:

https://books.google.ee/books?id=hjN6DwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020). J. B. Rives. *Magic in the XII Tables revisited*. *The Classical Quarterly*, Volume 52, Issue 1, 2002, pp 270-290. (kasutatud teosest R. G. Edmonds III, lk 385.)

⁷³ Sextus Pompeius Festus (3. sajandus pkr) oli Rooma grammatik ja muinsusuuriija. Ta koostas kokkuvõtte Verrius Flaccuse teosest „*De verborum significatione*“ („Sõnade tähendusest“), Augustuse-aegsest sõnaseletusi sisaldavast Rooma muististe leksikonist. Osa Festuse väljakirjutisi on säilinud algsel kujul, ent enamik säilinuist on teistkordsed, nimelt Paulus Diaconuse 8. sajandi lõpust pärinevad väljakirjutised Festuse omadest. Antiigileksikon, lk 152.

⁷⁴ PHI Latin Texts. Sextus Pompeius Festus, *De Verborum Significatione* 181.12–17. Arvutivõrgus: <https://latin.packhum.org/loc/1236/1/0#2> (28.04.2020).

⁷⁵ „Persa“ tähendab „Pärslane“. Antiigileksikon, lk 89.

Freudenburg, kuigi oluliselt tõsisemal kujul kui erootiliste serenaadide laulmine Rooma komöödias.⁷⁶

Rooma ühiskond käsitles seda tõepoolest nii tõsisena, et juba kaheteistkümne tahvli seadused nägid *occentare* eest ette karmi karistuse. Selle puhul ei saa tegemist olla komöödilise serenaadiga. Eespool viidatud Cicero teoses *De re Publica* käsitleb Scipio sõnavabaduse piire ja esitleb halva näitena silmapaistvate kodanike teotamist Ateena komöödiates. Ta taunib asjaolu, et Ateenas omistasid poeedid endale selle, mis Roomas oleks kuulunud tsensori ülesannete hulka.⁷⁷ Mõningase heakskiiduga tsiteerib ta seejärel seadust, mis näeb selle eest karistuseks ette surmanuhtluse *si quis occentavisset sive carmen condidisset quod infamiam faceret flagitiumve alteri*. Selle alusel tõlgendades võidi seaduses silmas pidada avaliku häbistamise kaht erinevat vormi, *occentare*, see on „serenaadi laulmine“ maja ees, ja paskvilli levitamist, see on poliitilise sisuga laimav laul. Nii „serenaadi laulmine“ kui ka teotavate värsside laulmine kahjustas silmapaistva kodaniku seisust avalikkuses, tema au ja *fides*’t⁷⁸ ning seadusloojate poolt käsitleti neid isiklikku *iniuria*’t, „solvavat kahju“ põhjustavatena.⁷⁹

Adolf Berger on andnud hinnangu *malum carmen*’i kohta, et algupäraselt oli see eriline õigusrikkumine, teatud tüüpi nõidus (mida mainiti juba kaheteistkümne tahvli seadustes). Seda pandi toime maagiliste vormelite lausumisega eesmärgiga tekitada kahju isikule või tema varale. Tema sõnul samastati mõnikord *malum carmen*’it *carmen famosum*’iga (laimav luuletus (laim), pilkelaul, pilkelugu). Nii see siiski ei ole. Kõlalise sarnasuse ja sõna *carmen* tõttu on Berger neid pidanud tõenäoliselt sarnaseks.⁸⁰ Tegelikult on Paulusele omistatavas *Sententiae*’s kasutatud nii *libellus famosus*’t kui ka *carmen famosum*’it.⁸¹

⁷⁶ K. Freudenburg. *The Cambridge Companion to Roman Satire*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2005, lk 196–198. Arvutivõrgus:

https://books.google.ee/books?id=RISu-AsV_00C&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

⁷⁷ Cicero, *De re Publica* 4, 10, 12.

⁷⁸ *Fides* – usk, usaldus, usaldatavus. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 108.

⁷⁹ K. Freudenburg, lk 196–198.

⁸⁰ A. Berger. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The Lawbook Exchange Ltd, 1991, lk 381, 497. Arvutivõrgus:

https://books.google.ee/books?id=iklePELrR6QC&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020). Vrd PS. 5.4.15. ja 5.4.1.

⁸¹ Edaspidi olen kasutanud Paulusele omistatava *Sententiae* (edaspidi PS.) ladinakeelset teksti (kuna muu ladinakeelne tekst selle kohta ei olnud kättesaadav) Iulii Pauli *Sententiae*. Arvutivõrgus: <http://www.ancientrome.ru/ius/library/paul/> (28.04.2020) ja tõlkimisel abistavalt S. P. Scott. *The Opinions of Julius Paulus*. Cincinnati: 1932. Arvutivõrgus: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/paulus_Scott.html (28.04.2020).

Tiziana J. Chiusi on seisukohal, et kui isik mõisteti süüdi *qui malum carmen incantassit* eest, siis tähendas see, et isik tekitas kahju lausudes rituaalseid sõnu või needusi. Samas kategoorias on *occentare* juhtumid, mis tähendab kellegi kohta halva rääkimist ja sel viisil tema nime määrimist. Kõige vanem näide selle kohta ongi seesama kaheteistkümne tahvli seaduste fraas.⁸²

Hagemann juhib tähelepanu sellele, et eelkõige vaieldakse küsimuse üle, kas *occentare* ja *malum carmen incantare* puhul on tegemist religioosse või ilmaliku pahateo koosseisuga, see tähendab kas tegemist on loitsu laulmisega, seega pühaduseteotuse⁸³ või pilkelaulu ilmaliku ettekandmisega.⁸⁴ Nii loitsu laulmise ehk pühaduseteotuse ja pilkelaulu ilmaliku ettekandmise seisukoha toetajatel esineb aga üksmeel selles osas, et kaheteistkümne tahvli seaduseid 8.1.a. ja 8.1.b. ei tohi käsitleda *iniuria*’na, sest *malum carmen incantare* ja *occentare* eest on ette nähtud surmanuhtlus ja see on fundamentaalne erinevus *iniuria*’st kui eraõiguslikust deliktist. Lihtsalt pilkelaulu laulmise või loitsimise eest surmanuhtluse ettenägemist ei ole Hagemanni sõnul kuidagi võimalik piisavalt põhjendada. Just musta maagia sakraalne sisu võimaldab anda *malum carmen incantare*’le ja *occentare*’le „surmaväärilise rikkumise kaalukuse“.⁸⁵

Jolowicz on seetõttu seisukohal, et kaheteistkümne tahvli seaduste 8.1.a. ja 8.1.b. kohaselt karistati tõepoolest laimava laulu laulmise eest lausa surmanuhtlusega, kuid tundub, et see oli ainuke laimamise juhtum, millega roomlased kaheteistkümne tahvli seadustes tegelesid, ja mida nad käsitlesid mitte eraõigusliku delikti, vaid avaliku rahu rikkumisena.⁸⁶

Seega kui *malum carmen incantare*, *occentare* ja *carmen condare*... tähendab pilkelaulu laulmist ja koostamist, mis toob isikule häbi või teotust, siis olnud tegemist maagia ja nõidumisega, kuid roomlaste uskumuses võis selles olla teatud maagiline element. Seega on autor seisukohal, et tõenäoliselt hõlmasid kaheteistkümne tahvli seadused 8.1.a. ja 8.1.b. sisuliselt seda, mida hiljem peeti *iniuria* alla kuuluvaks ehk vaba isiku solvamiseks. Samas

⁸² T. J. Chiusi. „„Fama“ and „infamia“ in the Roman Legal System: The Cases of Afrania and Lucretia“. A. Burrows, D. Johnston, R. Zimmermann. Judge and jurist. Essays in memory of Lord Rodger of Earlsferry. Oxford: University Press, 2013, lk 144. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=RHdoAgAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

⁸³ Loitsu laulmise ehk pühaduseteotuse seisukoha tähtsamateks pooldajateks on: Paul-Louis Huvelin, Erich Maschke, Carratelli Giovanni Pugliese, Max Kaser, Franz Wieacker ja Arrigo Diego Manfredini. Vt lähemalt edasiste viidetega M. Hagemann, lk 2.

⁸⁴ Pilkelaulu ilmaliku ettekandmise seisukoha tähtsamateks pooldajateks on: Theodor Mommsen, Hermann Usener, Eduard Fraenkel, Gabriel Lepointe, Roland Wittmann, Heinrich Honsell, Theo Mayer-Maly ja Walter Selb. Vt lähemalt edasiste viidetega M. Hagemann, lk 2.

⁸⁵ M. Hagemann, lk 1.

⁸⁶ H. F. Jolowicz, lk 175.

mitte eraõiguslikuna, vaid karistus – või isegi sakraalõiguslikuna – lähtudes nende eest ette nähtud karistusest ehk surmanuhtlusest. Etteruttavalt võib öelda, et tundub, nagu oleks hilisem *iniuria* kui laimamise ja au teotamise eest vastutust ettenägev delikt saanud mõjutusi mõlemast: ühest küljest füüsilise alandamise *si iniuria faxsit* teost ja teisest küljest erinevate laimavate, needvate jm sarnaste sõnade lausumise või kirjapanemise teokoosseisust koos ühe selle tagajärje osa, *infamia*’ga.

1.2. *Iniuria* mõiste ja tunnused

1.2.1. Mõiste

Kaheteistkümne tahvli seadused käsitlesid Rooma vabariigi alguses kolme erinevat tüüpi isikulist kahju,⁸⁷ mida autor kirjeldas juba töö alapeatükkides 1.1.1. ja 1.1.2, sest puudus ühtlustatud *iniuria* mõiste.

Klassikalise ajal oli *iniuria* oluliselt piiritletum. Ulpianus analüüsis printsipaadi perioodil *iniuria* erinevaid tähendusi, mis tulenevad sellest, et midagi on tehtud seadusevastaselt:

Iniuria ex eo dicta est, quod non iure fiat: omne enim, quod non iure fit, iniuria fieri dicitur. hoc generaliter. specialiter autem iniuria dicitur contumelia. interdum iniuriae appellatione damnum culpa datum significatur, ut in lege aquilia dicere solemus: interdum iniquitatem iniuriam dicimus, nam cum quis inique vel iniuste sententiam dixit, iniuriam ex eo dictam, quod iure et iustitia caret, quasi non iuriam, contumeliam autem a contemnendo. (Ulpianus D. 47.10.1.pr.) (Midagi, mis on tehtud seadusevastaselt, nimetatakse *iniuria*’ks, sest kõike, mis on seadusevastane, peetakse kahjulikuks. Üldjoontes on see nii, aga täpsemalt defineeritakse *iniuria*’t solvanguna. Mõnikord peetakse termini „*iniuria*“ all silmas süüliselt tekitatud kahju, nagu me oleme harjunud väitma *lex Aquilia*’s.⁸⁸ Teistel juhtudel nimetame *iniuria*’ks ülekohtu, näiteks kui keegi on langetanud õigustvastase või ebaõiglase otsuse, ja seda käsitletakse

⁸⁷ M. F. Cursi. „The scope and function of civil wrongs in roman society“. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori, lk 600.

⁸⁸ *Lex Aquilia* – Aquiliuse seadus (seadus Roomas 3. sajandist eKr, mis sätestas võõra orja või kodulooma tapmise ning asja kahjustamise, hävitamise või varastamise eest määratava kahjutasu suuruse; see seadus tähistas üleminekut trahvimaksimise süsteemilt kahju heastamise süsteemile. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross. Ladina-Eesti õigussõnastik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005, lk 158.

iniuria`na, sest see rikub seadust ja õiglust, see tähendab mitte olles legaalne. Mõiste solvamine on tuletatud sõnast põlgama.)

On näha, et Ulpianus on eristanud *iniuria*`t laiemas ja kitsamas tähenduses – esiteks selle määrsõnalist vormi, kõike, mis on ebaõige. Seejärel on ta nimetanud *iniuria*`t kui solvamist. Samas on ta välja toonud tegelikult eraldi delikti, kus *iniuria* sõna samuti esineb, nimelt *lex Aquilia*`s reguleeritud *damnum iniuria datum*`i.⁸⁹ Lisaks on ta rõhutanud, et ka kogu muu ülekohtus võib olla nimetatud sõnaga *iniuria*. *Iniuria* koosneb eesliitest *in* ja mõiste *ius* vormist. Protseduurilises keeles tähistas termin *ius* kohta, kus Rooma magistraat täitis oma kohtulikke funktsioone (seeõttu nimetati tsiviilprotsessi seda staadiumit *in iure*).⁹⁰ Sarnasel viisil oli sõna *iniuria* võimalik mitmel viisil tõlgendada, sõltuvalt õiguse (*ius*) rikkumise iseloomust, mida selle abil kirjeldati. Üldiselt nimetati *iniuria*`ks igasugust tegu, mida tehti õigusevastaselt (*contra ius*). Sama terminit kasutati kellegi isiku või maine vastu suunatud erilise süüteo tähistamiseks.⁹¹ Sellisel juhul oli tegemist tehnilise terminiga, mis erines määrsõnalisest kujust tähenduse ja kasutuse poolest.⁹²

Iustinianuse Institutsioonides on välja toodud, mida tähendab *iniuria* oma eritähenduses:

Generaliter iniuria dicitur omne quod non iure fit specialiter alias contumelia,⁹³ /.../ (Iust. Inst. 4.4.pr.) (*Iniuria* oma üldises tähenduses tähistab kõike, mida tehakse seadusevastaselt, eritähenduses tähendab see mõnikord *contumelia*`t /.../)

Eestikeelses Rooma õiguse põhiõpikus on Ilus toonud välja *iniuria* laia tähenduse „vanimal ajal“, ehk „iga õigusvastane tegu, mis tekitab kahju Rooma kodanikule“.⁹⁴ Muu hulgas on ta selle all välja toonud ka vara kahjustamise, mis kaheteistkümnne tahvli seadustest üldse ei nähtu.

⁸⁹ *Damnum iniuria datum* – võõra vara õigusvastane kahjustamine Roomas. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 77.

⁹⁰ *In iure* – kohtus, preetori ees (Rooma tsiviilprotsessi esimene staadium, milles fikseeriti lõplikult poolte nõuded, kohtuotsust siin ei langetatud), K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 130.

⁹¹ G. Mousourakis. The Historical and Institutional Context of Roman Law. London, New York: Routledge Publishing Limited, 2017, lk 19. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=cwTFDwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

⁹² D. V. Simon. Begriff und Tatbestand der Iniuria im altrömischen Recht. ZRG Rom. Abt. 82, 1965, lk 174–175. (kasutatud teosest R. Westbrook, lk 104–108).

⁹³ *Contumelia* – solvav keelekasutus või käitumine või selline (solvava keelekasutuse või käitumise) üksikjuhtum, häbistus, solvang; jõhker kohtlemine; solvang, mida peetakse teatud *iniuria*`ks. OLD, lk 480. A. Berger, lk 415.

⁹⁴ E. Ilus 2000, lk 168.

Tema väitel avardus *iniuria* mõiste vabariigi ajal veelgi.⁹⁵ Nagu näha eespool tsiteeritud allikatekstidest, see päris nii ei olnud. Rooma juristid küll olid vägagi teadlikud *iniuria* laiast mõistest igasuguse ebaõiguse tähenduses, kuid alates vabariigi ajast muutus *iniuria* deliktina piiritletud tehniliseks juriidiliseks terminiks, mis hõlmas küll kehavigastusi ja laimamist, kuid üldist kahju tekitamist mis tahes kujul, nagu võib Ilusa tekstist välja lugeda, ei tähendanud see siiski kunagi.

Iniuria mõistesse olid ühtlasi lahutamatu sisse põimitud objektiivsed ja subjektiivsed komponendid, mida käsitletakse järgmises alapeatükis ja neist igapäevasele omistatud suhteline raskus sõltus veelgi enam konkreetsest *iniuria* liigist,⁹⁶ mis teeb üldistamise võimatuks.⁹⁷

1.2.2. *Iniuria* kui delikti iseloomulikud tunnused

Iniuria delikt oli Rooma õigusrikkumisest tekkinud kohustuste väljakujunemise tulemus, mis hõlmas endas nii kallaletungi kui ka laimamist. Need võisid sisaldada majandusliku kahju komponenti, kuid süüteo olemuslikuks põhisisuks oli solvamise kogemine,⁹⁸ *iniuria* deliktiga kaitsi Rooma õiguses ka isiku mainet.⁹⁹ See solvamise kogemine, *hubris*,¹⁰⁰ võis olla tekitatud vigastusest tähtsam.¹⁰¹

Iniuria delikt koosnes mis tahes teost, mis sihilikult solvas teise isiku väärikut. Selle olemus oli teise isiku haavamine solvava käitumisega, kas sõnade või tegude kaudu Labeo kohaselt järgmiselt:¹⁰²

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Iniuria* liikide kohta vt täpsemalt ptk 3.

⁹⁷ R. Zimmermann, lk 1061.

⁹⁸ R. Domingo, lk 212. O. F. Robinson. *The Criminal Law of Ancient Rome*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996, lk 49.

⁹⁹ L. McNamara. *Reputation and Defamation*. Oxford: Oxford University Press, 2007, lk 88. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=SymDm_kp6XsC&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

¹⁰⁰ *Hubris* – Kreeka hübiid Antiik-Ateenas, vägivaldne tahtlik kasutamine häbistamiseks ja alandamiseks. Encyclopedia Britannica. Arvutivõrgus: <https://www.britannica.com/> (28.04.2020).

¹⁰¹ D. V. Simon. Begriff und Tatbestand der Iniuria im altrömischen Recht. ZRG Rom. Abt. 82, 1965, lk 174–175. (kasutatud teosest R. Westbrook, lk 104–108).

¹⁰² A. Borkowski, lk 347.

Iniuriam autem fieri labeo ait aut re aut verbis: re, quotiens manus inferuntur: verbis autem, quotiens non manus inferuntur, convicium¹⁰³ fit. (Ulpianus D. 47.10.1.1) (Labeo ütleb, et *iniuria*'t saab toime panna tegude või sõnadega: teoga, kui pannakse käed külge; sõnadega, kui käsi külge ei panda, ent laimatakse.)

Gaius on märkinud, et keegi, kes reklaamib maksevõimelise võlgniku vara hulka kuuluvaid esemeid välja, nagu ta oleks maksujõuetu, või pakub neid müügiks, ja kahjustab sellega eelnimetatud isiku head mainet ärilises elus, paneb seega toime *iniuria*.¹⁰⁴ Gaius iseloomustas oma Institutsioonides *iniuria* toimepanemise viise nii:

Iniuria autem committitur non solum, cum quis pugno puta aut fuste percussus uel etiam uerberatus erit, sed etiam si cui conuicium factum fuerit, siue quis bona alicuius quasi debitoris sciens eum nihil sibi debere proscripserit siue quis ad infamiam alicuius libellum aut carmen scripserit siue quis matrem familias aut praetextatum adsectatus fuerit et denique aliis pluribus modis. (Gaius Inst. 3.220.) (*Iniuria* on toime pandud mitte ainult siis, kui kedagi lüüakse rusikaga või kaigastega või isegi piitsutatakse, vaid ka siis, kui teda rünnatakse häälekalt, kui tema asju reklaamitakse müügiks nagu võlgniku omi kellegi poolt, kes teab, et ta talle midagi ei võlgne; kui keegi kirjutab laimava raamatu või luuletuse kellestki, või kui keegi ahistab pereema või noorukit; ja lõpetuseks paljudel teistel viisidel.)

Gaius tõi oma Institutsioonides 3.220. välja füüsilised vigastused (*iniuria*'d) näitena, mida kasutati vastavalt üldedikti näidisvormelile. Lisaks *convicium*'ile (kui isikut rünnatakse häälekalt) ka *ne quid infamandi causa fiat* (kui keegi au haavamise eesmärgil) kaks juhtumit (kui tema asju reklaamitakse müügiks nagu võlgniku omi kellegi poolt, kes teab, et ta talle midagi ei võlgne ja kui keegi kirjutab laimava raamatu või luuletuse kellestki) ja ühe *de adtemptata pudicitia* (kui keegi ahistab pereema või noorukit) juhtumi. Pärast ediktiliste näidete loetelu järgneb fraas „ja lõpetuseks paljudel teistel viisidel“. Gaius ei andnud mingisuguseid nõuandeid ja loetelu ei avalda ilmselgelt ühtegi põhimõtet, millele toetudes võiks konstrueerida täiendavaid näiteid.¹⁰⁵

¹⁰³ *Convicium* – isiku au vastu suunatud suuline solvang. Seda käsitletakse *iniuria*'na, kui see pannakse toime avalikkuse ees valjusti karjudes. *Convicium* (laimamine) tuleb sõnast *concitatio* ((rahva) rahutus) või *conventus* (kogunemine). Kui mitmed tõstavad oma hääled ühe inimese vastu, nimetatakse seda laimamiseks, nagu oleks see *convocium* (häälte kogunemine). A. Berger, lk 416. H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, lk 219.

¹⁰⁴ E. Pólay, lk 269.

¹⁰⁵ P. Birks. The Roman Law of Obligations. Oxford: Oxford University Press, 2014, lk 230. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=TYodBAAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

Gaius mõistab selles tekstis *iniuria* all kõike, mis kas kahjustab kedagi viisil, mida peeti isiklikult alandavaks, või mis kahjustab kellegi mainet ja selle kaudu alandab nende positsiooni kogukonnas. Jill Harries juhib tähelepanu sellele, et Rooma õiguse arusaam häbistamisest hõlmas ühtlasi nii moraalset kui ka õiguslikku külge, näiteks ametid nagu bordelli pidamine, tasu eest esinemine või gladiaatorite treenimine tõi kaasa autuse (*infamia*) ja piiras isiku seaduslikke õigusi. Gaius ütleb, et *iniuria* on delikt hageja väärkuse vastu ja selle tekitamise viis on vähem tähtis kui selle tagajärjeks olev solvang, mida ohver tunneb. Selle delikti avatud olemus tähendab, et ei ole võimalik koostada ammendavat loetelu võimalikest solvangudest. Kuna igasugune tegevus, mis kostja staatust alandab, põhjustab *iniuria*, siis tähendab see, et ei tehta vahet füüsilistel ja suulistel *iniuria*tel. Seega hõlmab laimamine nii suulisi kui ka kirjalikke solvanguid, sõltumata sellest, kas kasutatakse proosat või luuleridu.¹⁰⁶

Iniuria põhisisuks ei olnud mitte kahju, vaid solvang. Nagu märkis Ulpianus: „Midagi, mis on tehtud seadusevastaselt, nimetatakse *iniuria*ks, sest kõike, mis on seadusevastane, peetakse kahjulikuks. Üldjoontes on see nii, aga täpsemalt defineeritakse *iniuria*t solvanguna“ (D. 47.10.1.pr). Rahaline makse pidi üldiselt kajastama mitte hüvitist selle tavapärasest tähendusest, vaid pigem lohutust haavatud tunnete või solvatud väärkuse eest.¹⁰⁷

D. 47.10.7.pr.-s selgitas Ulpianus, mida peab täpsustama kui esitada hagi solvamise eest:

Praetor edixit: „qui agit iniuriarum, certum dicat, quid iniuriae factum sit“: quia qui famosam actionem intendit, non debet vagari cum discrimine alienae existimationis, sed designare et certum specialiter dicere, quam se iniuriam passum contendit. (Ulpianus D. 47.10.7.pr.) (Oma ediktis ütles preetor: „Kes esitab hagi solvamise eest, peab täpsustama, mida solvavat täpselt on tehtud“; sest kes esitab hagi, mis sisaldab häbistamist, ei peaks olema ebamäärane ohu tõttu kahjustada teise isiku mainet, vaid peaks täpsustama ja kirjeldama üksikasjalikult solvangu, mida ta väidab end olevat kannatanud.)

Delikti *iniuria* oluliseks elemendiks oli seega ohvri alandamine,¹⁰⁸ et kahju tekitaja käitub tahtlikult sellisel viisil, mis kahjustab teise isiku vaimu või keha.¹⁰⁹

¹⁰⁶ J. I. McCarthy, lk 22–23. J. Harries. *Law and Crime in the Ancient World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, lk 6. (kasutatud teosest J. I. McCarthy, lk 22–23).

¹⁰⁷ B. Nicholas. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962, lk 216.

¹⁰⁸ R. Zimmermann, lk 1052.

¹⁰⁹ R. W. Leage, lk 335.

Toimepandud rikkumine ei pidanud alati olema otsene. Isandal oli võimalik esitada tema orjadele tekitatud pahatahtliku kahju eest hagi, kui orja kahjustamine oli toime pandud isanda kahjustamise eesmärgil.¹¹⁰

Iustinianuse Institutsioonides on selgitatud, millisel juhul sai esitada hagi, kui isanda kahjustamise eesmärgil pandi toime *iniuria* orjade suhtes:

Servis autem ipsis quidem nulla iniuria fieri intellegitur, sed domino per eos fieri videtur: non tamen iudicem modis quibus etiam per liberos et uxores, sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, et quod aperte ad contumeliam domini respicit, veluti si quis alienum servum verberaverit; et in hunc casum acito proponitur. /.../ (Iust. Inst. 4.4.3.) (Arvatakse, et *iniuria* ei saa toime panna orjade kui selliste suhtes, aga tegu käsitletakse sellisena, et see mõjutab nende isandat nende kaudu; samas mitte samade asjaolude tõttu nagu laste või naiste kaudu kahjustamise puhul, vaid ainult siis, kui pannakse toime mingi võigas tegu ja see paistab selgelt olema mõeldud solvanguna isanda vastu, näiteks siis, kui keegi on piitsutanud teise isiku orja; ja selle juhtumi kohta nähakse ette vastav hagi. /.../)

Kui rikkumine oli toime pandud tema võimu all oleva isiku (näiteks orja või lapse) poolt, oli isanda vastu võimalik esitada noksaalhagi.¹¹¹ Noksaalne vastutus andis isandale valiku, kas anda välja isik ohvrile või maksta deliktist tulenev rahasumma, nagu ta ise oleks delikti toime pannud. Isanda vastutus kestis ainult nii kaua, kuni ta rakendas isanda võimu. Kui ta oma võimu üle andis, kandus vastutus edasi sellele, kellele võim üle anti. Ja kui isand võimust vabanes, muutus delikti toimepanija ise vastutavaks, kuid tema surm tühistas isanda vastutuse.¹¹²

Isa võis saada kahju tema lapse suhtes toime pandud rikkumise ja abielus olev mees tema naise vastu toime pandud rikkumise tõttu, kuid abielus olev naine ei saanud kohtusse pöörduda oma abikaasa solvamise tõttu.¹¹³

¹¹⁰ F. H. Blume, C. 9.35. kommentaar.

¹¹¹ Noksaalhagi – hagi peremehe vastu, kelle ori, loom, võimu all olev naine või laps on põhjustanud kahju. *Paterfamilias* võis valida, kas maksta vastav trahv või anda kahju tekitaja kannatanule. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 28. P. Kask, E. Ilus. Rooma tsiviilõiguse alused. Õppemetoodiline materjal õigusteaduskonna üliõpilastele. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1987, lk 174.

¹¹² M. Kaser 1968, lk 210.

¹¹³ Iust. Inst. 4.4.2.

Olemuslikeks *iniuria* osadeks olid hoolimatus teise isiku isiksuse suhtes ja see, kui rikkuja tegu kujutas endast eksimist heade kommete vastu. Need mõlemad osised olid kas sõnaselgelt sätestatud eriediktis või väljendus kaudselt õigusrikkumise kirjelduses.¹¹⁴

Ulpianus tõi välja, mida tähendas heade kommete vastane tingimus:

Sed quod adicitur a praetore „adversus bonos mores“ ostendit non omnem in unum collatam vociferationem praetorem notare, sed eam, quae bonis moribus improbatur quaeque ad infamiam vel invidiam alicuius specatret. (Ulpianus D. 47.10.15.5.) (Aga preetori (seatud) tingimus „heade kommete vastaselt“ näitab, et preetor ei tsenseeri mitte igasugust isiku vastu suunatud protestikisa, vaid (ainult) sellist, mis on heade kommete vastane ja on suunatud kellegi häbistamisele või tema suhtes viha tekitamisele.)

Iniuria delikti kohustuslikuks osaks oli tahtlus. Tegu pidi toime olema pandud tahtlikult. Hooletusest toime pandud teod või õnnetused ei toonud kaasa *iniuria*’t, kuigi eksimus ohvri identiteedi suhtes ei vabastanud vastutusest solvamise eest. Näiteks kui Titius pani toime solvamise Gaius Seiuse vastu, pidades teda Semproniuks, kuigi tegelikult omas tähtsust see, et Titius oli solvanud Gaius Seiust:¹¹⁵

Paulus kirjeldas tundmatu isiku suhtes toime pandud *iniuria*’t nii:

Si iniuria mihi fiat ab eo, cui sim ignotus, aut si quis putet me Lucium Titium esse, cum sim Gaius Seius: praevalet, quod principale est, iniuriam eum mihi facere velle: nam certus ego sum, licet ille putet me alium esse quam sum, et ideo iniuriarum habeo. (Paulus¹¹⁶ D.

¹¹⁴ R. Zimmermann, lk 1059.

¹¹⁵ R. Domingo, lk 213. D. Johnston. The Cambridge companion to Roman law. New York: Cambridge University Press, 2015, lk 255. A. Borkowski, lk 348.

¹¹⁶ Iulius Paulus (3. sajand, surnud 222–235 pKr), advokaat, hiljem kõrge ametnik keisrite Septimius Severuse ja Caracalla ajal (oli muuhulgas ka Papinianuse assessoriks), samuti kuulus keisri nõukogusse. Kuulus viie juristi hulka, kelle töödel oli 426. aasta tsiteerimiseaduse alusel kohustuslik jõud. Väga viljakas autor, kes kirjutas kõigist õiguse valdkondadest (ca 86 teost). Peamised teosed olid „Ad edictum“ (preetori edikti kommentaar), kommentaar Sabinuse teosele „Libri tres iuris civilis“ ning kogutud teosena „Vastused“ õiguslike küsimuste kohta. Paulus kirjutas algajatele suunatud õigusõpikuid. Paulusele omistatakse ka anonüümselt koostatud ja tänapäevani iseseisvalt fragmentidena säilinud teos „Sententiae“ („Otsused“, lühend PS), mis käsitleb Rooma era- ja karistusõigust. Pauluse teoseid iseloomustas hilisklassikalisele ajastule tüüpiline meetod koguda ning ühtlustada eelklassikalise ja klassikalise ajastu õiguskirjandust, kuid samas oli ta iseseisev ja kriitiline. Teosed on kirjutatud lakoonilises stiilis ning mõningaid teadmisi eeldades. Pigem sabiniaanide pooldajana lähtus normatiivsest loomuõigusest. Ulpianuse järel on teda Justinianuse „Digestides“ kõige enam tsiteeritud. H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, lk 62.

47.10.18.3) (Kui minu suhtes pannakse toime *iniuria* isiku poolt, kellele ma olen tundmatu, või kui keegi arvab, et ma olen Lucius Titius, kui ma tegelikult olen Gaius Seius, on valitsev arvamus see, et põhimõttelise tähtsusega on [küsimus], et ta soovib põhjustada *iniuria*’t minu vastu; sest mina olen kindel isik, kuigi ta peab mind kellekski teiseks, kui ma tegelikult olen, ja seega on mul *iniuria*’st tulenev hagi.)

Eelnevast selgub, et *iniuria* delikti tunnusteks oli kallaletung, laimamine ja isiku maine kaitse. Süüteo iseloomulikuks peamiseks sisuks oli solvamise kogemine. Toimepandud rikkumine ei pidanud olema alati otsene, näiteks isand sai esitada hagi kui tema kahjustamise eesmärgil kahjustati tema orja. *Iniuria* iseloomulikeks osadeks on hoolimatus teise isiku isiksuse suhtes, eksimine heade kommete vastu ja tahtlus.

1.3. Vägivalladelikt *iniuria* Rooma deliktisüsteemis ja olemus õigusvastase deliktina

1.3.1. Vägivalladelikt *iniuria* kui õigusvastane delikt

1.3.1.1. Areng vabariigi perioodil pärast kaheteistkümmet tahvli seadusi

Varases Rooma õiguses ei tuntud deliktide üldist süsteemi, vaid tunti üksikuid õigusvastaseid ründeid.¹¹⁷ Vabariigi perioodi alguses ei olnud selgelt süstematiseeritud ja määratletud kuritegusid ning delikte.¹¹⁸ Delikt ei olnud iseenesest mõistetavalt kuritegu, selle eest ei karistatud ega võetud avaliku võimu poolt vastutusele. Delikt andis aluse tsiviilõigusliku vastutuse tekkimiseks.¹¹⁹

Kaheteistkümmet tahvli seadustes sisalduvat *iniuria*’t käsitleti üksnes kehalise terviklikkuse riivena, millele oli oluline olemuslik element see, et ohver koges alandust. Rooma õiguses võis seega näha kaitse võimaldamist solvangute vastu, ja oli loomulik, et eriline viis, millega solvang tuli sooritada, taandus üha enam tahvaplaanile.¹²⁰ Lisaks *iniuria*’le oli neis nimetatud ka vargus (*furtum*) –mõlemad olid tahtlikud õigusrikkumised.¹²¹

¹¹⁷ E. Ilus 2000, lk 166.

¹¹⁸ L. Leesment. Rooma õigusloo põhijooned. Tartu: Loodus, 1940, lk 108.

¹¹⁹ B. W. Frier. A Casebook on the Roman Law of Delict. Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1989, lk 1.

¹²⁰ R. Zimmermann, lk 1052.

¹²¹ Kaheteistkümmet tahvli seadused 8.2–4; 8.12–17. B. W. Frier, lk 2. H. F. Jolowicz, lk 170.

Cursi viitab sellele, et *iniuria* delikti mainiti kõige varem Titus Maccius Plautuse¹²² komöödias 3. sajandi lõpus eKr. *Poenelus*'es¹²³ mainiti tõenäoliselt *actio iniuriarum*'it seoses isa maine kaitsmisega, kelle tütreid on koheldud nagu orje kaupmehe poolt, kes nad vangistas.¹²⁴ Selle juhtumi puhul ei seisnenud *iniuria* füüsilises rüandes, vaid au teotamises, solvavas käitumises. Alustades isikule tekitatud kahjust, töötasid juristid *iniuria* delikti välja selliselt, et see sisaldas isiku vastu suunatud ründeid ja teise isiku isiksuse suhtes hoolimatuse ülesnäitamist: *iniuria contumelia* tähenduses.¹²⁵ Enamik Rooma õiguse uurijaid¹²⁶ on veendunud, et 2. sajandiks eKr oli *actio iniuriarum* olemas, millega nõustub ka autor. Samas on Rooma õiguse uurijate seas väga erinevaid hinnanguid *actio iniuriarum*'i kasutuselevõtu kohta: alates 4. kuni 2. sajandini eKr.

Umbes 3. sajandil eKr paigutati üks osa kaheteistkümne tahvli seadustega loodud *iniuria* deliktist *lex Aquilia*'sse. Selles nähti ette õiguskaitsevahend, mille abil hüvitati kahju, kui rikkumised on toime pandud orjade suhtes. Seetõttu keskendus *iniuria* delikt alates *lex Aquilia*'st vabade isikute suhtes toime pandud rikkumistele. Ühtlasi jääb alates sellest ajast *lex Aquilia* delikt *damnum iniuria datum* käesolevast tööst välja, kuigi sisaldab sõna *iniuria*. Sisuliselt on siin on mõeldud erinevat deliktikoosseisu.

Preetorliku sekkumise tulemusel asendati kaheteistkümne tahvli seadustes kindlaks määratud rahatrahvid ja talioon ehk kättemaks kahjuhüvitisega, mille suurust hinnati kohtuniku ehk *iudex*'i või *recuperator*'i¹²⁷ kaalutusõiguse kohaselt.¹²⁸ Edikti *de iniuriis aestumandis*'e sisu kohta selgub Gelliuse¹²⁹ vahendusel, et kahjuhüvitise suuruse hindamiseks nimetati ametisse vandekohtunik. Vandekohtunikule anti lisaks hinnangu andmisele ka pädevus vastutusele

¹²² Titus Maccius Plautus (umbes 250 eKr – 184 eKr), tuntuim Rooma komöödiakirjanik. Antiigileksikon, lk 88.

¹²³ *Poenelus* – Titus Maccius Plautuse üks säilinud teostest *Poenelus* ehk Puunlane, puuniakeelsete lausekatkenditega. Käesoleva töö jaoks on need puuniakeelsed lausekatkendid olulised sellepärast, kuna neis sisaldunud *iniuria* seisnes au teotamises ja solvavas käitumises. Antiigileksikon, lk 89.

¹²⁴ Tõenäoliselt seetõttu, et nimetatud on ainult sõna *iniuriarum*, mille eest on üks sõna kaduma läinud või loetamatu. Konteksti järgi on *actio* võimalik ja veenev. *Plaut. Poen.* 1332–1337.

¹²⁵ M. F. Cursi. „The scope and function of civil wrongs in roman society“. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori, lk 600.

¹²⁶ Näiteks E. Descheemaeker, H. Scott, B. W. Frier ja D. Liebs on leidnud, et see toimus hiljemalt 2. sajandi alguseks eKr. E. Descheemaeker, H. Scott, lk 4. B. W. Frier, lk 177. D. Liebs. *Römisches Recht*. 5. trükk. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999, lk 222.

¹²⁷ *Recuperator* – kohtunik kollegiaalses kohtus Roomas võõramaalaste (peregrinide) omavahelistes vaidlustes või vaidlustes roomlastega. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 109.

¹²⁸ E. Descheemaeker, H. Scott, lk 4.

¹²⁹ *.../ praetores postea hanc abolescere et relinquere censuerunt iniuriisque aestumandis recuperatores se daturos edixerunt. [Gellius, 20, 1, 13]. (.../ Preetorid otsustasid hiljem, et see seadus oli iganenud ja kõlbmatu ning kuulutasid, et nad nimetavad kahju hindamiseks ametisse vandekohtunikud.)*

võtmise kohtuotsuse tegemiseks ja süüküsimuse otsustamiseks. Seega menetlus ühtlustus, *legis actio*¹³⁰ asemel tuli selliste hagide puhul kasutusele formulaarmenetlus. Menetluste ühtlustumise protsessi kohta ei ole siiski ühtegi asjakohast tõendusmaterjali, peale fragmentide D. 47.10.7.pr. ja Coll.¹³¹ 2.6.1., mis tõendavad, et vahetus toimus formulaarmenetluse suunas:¹³²

Praetor edixit: „qui agit iniuriarum, certum dicat, quid iniuriae factum sit“ /.../ (Ulpianus D. 47.10.7.pr.) (Oma ediktis ütles preetor: „Kes esitab hagi solvamise eest, peab täpsustama, mida solvavat täpselt on tehtud“ /.../.)

Qui autem iniuriarum, inquit, agit, certum dicat, quid iniuriae factum sit, et taxationem ponat non minorem, quam quanti vadimonium fuerit. (Paulus Coll. 2.6.1.) (Kes esitab iniuria hagi, las ta täpsustab konkreetselt, millise iniuria tõttu ja kus kohas on ta kannatanud ja las ta määrab kahjuhüvitise ülempiiri (vadimonium'i) selleks juhtumiks.)

Menetluste ühtlustamisega sai võimalikuks oletatavasti mitmete sammudega järgnenud *actio iniuriarum*'i ehk üldedikti (*de iniuriis generale edictum*) vormeli kujunemine. Saksa õigusteadlane Otto Lenel¹³³ on püüdnud meieni jõudnud allikate alusel erinevaid edikte poolt rekonstrueerida ja *iniuria* puhul on ta pakkunud välja ediktili järgmisel kujul:¹³⁴

*Gaius Seius Lucius Titius Publis Sempronius recuperatores sunt. Quod Aulo Agerio pugno mala percussa est, qua de re agitur, quantam pecuniam recuperatoribus bonum aequum videbitur ob eam rem Numerium Negidium Aulo Agerio condemnari, tantam pecuniam dumtaxat HS ..., si non plus quam annus est, cum de ea re experiundi potestas fuit, recuperatores Numerium Negidium Aulo Agerio condemnate. Si nun paret, absolvite.*¹³⁵ (Gaius

¹³⁰ *Legis actio* – seaduse tekstis fikseeritud rituaalsete vormelite lausumine ja toimingute sooritamine Roomas legisaktsioonilise protsessi *in iure* staadiumis. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 157.

¹³¹ *Lex Dei quam praecepit Dominus ad Moysen* (Jumala seadus, mille Issand andis Moosesele, 390–438 pKr), mida tänapäeval tuntakse nime all „*Collatio legum Mosaicarum et Romanum*“ (Mooses ja roomlaste seaduste (võrdlev kogumik). H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, lk 252.

¹³² M. Hagemann, lk 54 – 55.

¹³³ Otto Lenel on Rooma õiguse allikate põhjal püüdnud rekonstrueerida *Edictum perpetuum*'i ehk Igavese edikti sõnastust. O. Lenel. *Das Edictum perpetuum*. 3. Auflage, Leipzig: Verlag von Bernard Tauchnitz, 1927, lk 397. Arvutivõrgus: <http://fama2.us.es/fde/ocr/2006/edictumPerpetuum.pdf>. (28.04.2020).

¹³⁴ M. Hagemann, lk 55.

¹³⁵ D. Liebs, lk 219. Sama üldedikti sõnastuse on välja toonud algelisemal ja lünklikumal kujul M. Hagemann ja O. Lenel: *Quod ... Ao Ao pugno mala percussa est ..., q. d. r. a., quantam pecuniam recuperatoribus bonum aequum videbitur ob eam rem Nom = Nm A. A° condemnar, tantam pecuniam, durntaxat HS ..., si non plus quarr annus est, cum de ea re experiundi potestas fuit, recuperatores Nm Nm Ao A° c. s. n. p. a.*

Seius, Lucius Titius ja Publius Sempronius olgu vandekohtunikud. Mis puutub sellesse, et hageja on saanud kõrvakiilu – millise sündmusega (siin) tegemist on – peate teie, vandekohtunikud selle teo [toimepanemise] eest nii suure summa, kui teie arvates on mõistlik ja õiglane, kostjalt hagejale välja mõistma; see summa võib ulatuda kuni sestertsini,¹³⁶ ja juhul kui ei ole möödunud rohkem kui üks aasta sellest [teost], nii et on võimalik selle kohta hagi esitada, peate teie, vandekohtunikud, kostja hageja ees vastutusele võtma. Kui see ei osutu tõendatuks, peate ta õigeks mõistma.)

Seega, vandekohtunikel lasus kohustus oma äranägemise, mõistlikkuse ja õigluse piires kostjalt hagejale kõrvakiilu eest välja mõista summa. Juhul, kui toimepandud teost ei olnud möödunud enam kui üks aasta ja oli võimalik hagi esitada, pidid vandekohtunikud ise kostja hageja asemel vastutusele võtma ning hagi tõendamatusel korral kostja õigeks mõistma.

Samuti on *iniuria* alasele üldediktile¹³⁷ viidatud fragmendis D. 47.10.15.26., mille sõnastus on järgmine:

Hoc edictum supervacuum esse labeo ait, quippe cum ex generali iniuriarum agere possumus. sed videtur et ipsi labeoni (et ita se habet) praetorem eandem causam secutum voluisse etiam specialiter de ea re loqui: ea enim, quae notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta. (Ulpianus D. 47.10.15.26.) (Labeo ütleb, et see edikt on üleliigne, kuna me võime küll tekitatud *iniuria* tõttu üldise hagi esitada, kuid Labeole endale (ja see on õige) näib, et seda küsimust uurinud preetor soovis sellele konkreetselt tähelepanu pöörata; kui avalikult sooritatavaid tegusid sõnaselgelt ei mainita, näib, et need on tähelepanuta jäetud.)

Edikti *de iniuriis aestumandis* juurde kuulusid ka *iniuria* alaliike käsitlevad eriediktid ehk eriliigid,¹³⁸ mis loodi 1. sajandi jooksul eKr. Need eriediktid sisaldasid *iniuria* peamist iseloomustavat joont, nimelt solvavat iseloomu.¹³⁹

M. Hagemann, lk 55. O Lenel, lk 399.

¹³⁶ *Sesterts* – pronksist münt. Roomlased valmistasid münte kolmest metallist: *aureus* tehti kullast, *denaar* hõbedast ja *sesterts* pronksist vastavalt metalli väärtusele. Üks kullast *aureus* oli võrdne 25 hõbe *denaariga*. Üks *denaar* oli võrdne nelja vasest *sestertsiga* ehk 16 pronksist *assiga*. Kaks assi oli üks *dupondius* ja veerand *assi* oli üks *quadrandis*. V. Bakhoff. Raha teke. Bakalaureusetöö. Juhendaja Mait Kõiv. Tartu: 2018, lk 31.

¹³⁷ O. Lenel, lk 397.

¹³⁸ Need on: *de convicio, de adtemptata pudicitia, ne quid infamandi causa fiat* ja *servum alienum verberare*.

¹³⁹ E. Descheemaeker, H. Scott, lk 4. B. W. Frier, lk 177. M. Hagemann, lk 60.

Peamisi delikte oli Rooma õiguses neli, need olid: *furtum*, *rapina*,¹⁴⁰ *damnum iniuria datum* ja *iniuria*.¹⁴¹ Neist neljast deliktist seostusid *iniuria*´ga nii *furtum*, *rapina* kui ka *damnum iniuria datum*. *Iniuria* mõjutas osaliselt nii *furtum*´it kui ka *rapina*´t (röövimist), sest vägivalla abil kasutasid vargad ja röövlid vara omastamiseks.¹⁴² *Damnum iniuria datum* on seotud *iniuria*´ga seetõttu, kuna kaheteistkümne tahvli seaduste ajal kuulus selline delikt veel lihtsalt *iniuria* alla. Samuti omas *damnum iniuria datum*´i tekkimises ja kujundamises erilist tähtsust *lex Aquilia*, milles *iniuria* tähendas õigusvastasust.¹⁴³

Vabariigi perioodi teises pooles toimusid kokkuvõttes järgmised muutused: kaheteistkümne tahvli seadustes kindlaks määratud rahatrahvid ja talioon ehk kättemaks asendati kahjuhüvitisega tõenäoliselt 2. sajandiks eKr. Rooma vabariigi hilisema perioodi jooksul loobuti seega nõudest, et *iniuria* puhul peab olema olemas ka füüsilise ründe aspekt ja kaitset laiendati seega isiksuse mittekehalistele aspektidele.¹⁴⁴

1.3.1.2. Impeeriumi periood

Rooma õiguses määrati esmalt kindlaks, kas teatud tüüpi tegude grupid laiemalt võttes olid käsitletavad deliktidena. Ilma sellise õigusliku määratluseta ei toonud kahjustamine või vigastamine Rooma õiguse järgi kaasa deliktulist vastutust. Delikt ei olnud kuritegu, selle eest ei karistatud ega võetud avaliku võimu poolt vastutusele. Seevastu andis delikt aluse deliktiõigusliku vastutuse tekkimiseks. Samas võis üks ja sama tegu mõnedel juhtudel kaasa tuua nii delikti- kui ka karistusõigusliku vastutuse. Rooma õiguses ei lahutatudki jäädavalt delikti- ja karistusõiguslikku vastutust teineteisest. Rooma deliktiõiguse järgi toimivas kohtumenetluses ei olnud hageja huvi niivõrd suunatud talle deliktiga tekitatud kahju

¹⁴⁰ *Rapina* – röövimine. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 219.

¹⁴¹ R. W. Leage, lk 322. W. W. Buckland. A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian. Cambridge: Cambridge University Press, 1921, lk 572. Arvutivõrgus: https://openlibrary.org/books/OL7236746M/A_text-book_of_Roman_law_from_Augustus_to_Justinian (28.04.2020). Lisaks *furtum*´ile, *rapina*´le, *damnum iniuria datum*´ile ja *iniuria*´le oli Rooma õiguses veel viis delikti, mis on: *vis*, *metus*, *dolus* (tahtlus, tahtlik süü; pettus, petturlus; kavalus, salakavalus), *fraus creditorum* ja *actiones noxales* (hagid peremehe vastu, kelle ori, loom, võimu all olev naine või laps on põhjustanud kahju). Need viis delikti ei olnud Rooma õiguses eriti levinud, samuti ei käsitletud neid ka Gaius ja Iustinianus nii üksikasjalikult nagu *furtum*´i, *rapina*, *damnum iniuria datum*´i ja *iniuria* puhul.

¹⁴² M. Kaser 1968, lk 214-215.

¹⁴³ E. Ilus [2005], lk 167. M. Kaser 1986, lk 168. Vt *iniuria* ja *lex Aquilia* seotusest ptk 1.2.1.

¹⁴⁴ R. Zimmermann, lk 1052.

hüvitamisele kui teatavale „kättemaksule” kahju eest, mis talle tekitati. Samal ajal soovis hageja „kätte maksta” teatud kaitstava sotsiaalse hüve eest, mida kostja rikkus.¹⁴⁵

Üldiselt oli Rooma deliktiõiguses kaitstud sotsiaalseid hüvesid kolm:

1. isikutel pidi olema kindlustunne, et teised nende vara ei kahjusta;
2. isikutel pidi olema kindlustunne nende vara omandiõiguse suhtes ja teised pidid hoiduma neilt vara pettuse teel äravõtmisest;
3. isikud pidid olema kaitstud tahtlike antisotsiaalsete rünnakute eest nende au ja väärkuse vastu.¹⁴⁶

Fritz Schulz oli seisukohal, et printsipaadi perioodi juristidele tähendas delikt (*delictum*) õigusvastast tegu, mille tulemuseks oli tsiviilõiguses karistuslik obligatsioon (*obligatio ex delicto*) ja selle täitmist tagav hagi, mis oli karistuslikku laadi (*civilis actio poenalis*). Printsipaadi ajal toimus menetlus kriminaalasjades kiiremini, kuid eraõiguslikud karistuslikud hagid püsisid muutumatutena. Need kodifitseeriti keiser Hadrianuse Igavesse edikti ja olid sellisena jõus kogu printsipaadi perioodi jooksul. Kõige tõenäolisemalt võeti konkureeriv kriminaalmenetlus, milles kohtunik võis ühtlasi solvatule kahju välja mõista, kasutusele selleks, et eraõiguslikud karistushagid järk-järgult asendada. Rooma printsipaadi perioodi juristid, aga ei pannud seda arengut tähele ja jätkasid innukalt karistuslike hagide õiguse üle arutamist justkui see oleks endiselt „elav” õigus.¹⁴⁷ Seega Schulzi arvates kaotasid eraõiguslikud deliktihagid sisuliselt oma tähtsuse muutudes vaid tühjaks õiguseks. Ulrich von Lübtow oli samuti arvamusel, et juba klassikalise perioodi ajast saadik muutus valdavaks menetleda *iniuria* juhtumeid kriminaalkorras.¹⁴⁸

Gaius on oma Institutsioonides deliktid loetlenud järgmiselt:

Transeamus nunc ad obligationes, quae ex delicto nascuntur, ueluti si quis furtum fecerit, bona rapuerit, damnum dederit, iniuriam commiserit. quarum omnium rerum uno genere consistit obligatio, cum ex contractu obligationes /.../. (Gaius Inst. 3.182) (Nüüd liigume edasi obligatsioonide juurde, mis tekivad deliktist, kui näiteks keegi on toime pannud varguse, on

¹⁴⁵ B. W. Frier, lk 1. J. Harries, lk 45.

¹⁴⁶ A. Borkowski, lk 303. B. W. Frier, lk 1–2.

¹⁴⁷ F. Schulz. Classical Roman Law. Oxford: The Clarendon Press, 1951, lk 572–573.

¹⁴⁸ U. Lübtow. Bemerkungen zum Problem der juristischen Person, L'Europe e il diritto romano. Stud. P. Koschaker II. Milano: 1954, lk 493. (kasutatud teosest E. Pólay, lk 269).

võtnud asju jõudu röövinud, on põhjustanud õigusvastaselt kahju või on toime pannud *iniuria*. Kõik sellist tüüpi käitumised liigituvad ühte liiki, nii nagu obligatsioonid lepingutestki [moodustavad ühe], /.../.)

Iustinianuse Institutsioonides on deliktid välja toodud sarnaselt Gaius`ega:

Cum expositum sit superiore libro de obligationibus ex contractu et quasi ex contractu, sequitur, ut de obligationibus ex maleficio dispiciamus. sed illae quidem, ut suo loco tradidimus, in quattuor genera dividuntur: hae vero unius generis sunt, nam omnes ex re nascuntur, id est ex ipso maleficio, veluti ex furto aut rapina aut damno aut iniuria. (Iust. Inst. 4.1.pr.) (Kuna eelmises raamatus on selgitatud, millised on lepingutest ja lepingutaolistest suhetest tekkivad obligatsioonid, käsitleme järgmisena obligatsioone,¹⁴⁹ mis tekivad pahateost. Esimesed, nagu neid käsitlevas osas sedastatud, jagunevad nelja klassi; aga viimased moodustavad ainult ühe klassi, sest nad kõik tekivad teost, see on kuriteost endast, näiteks vargusest, röövist, kahju tekitamisest või *iniuria`st*.)

Seega on Gaiuse Institutsioonides deliktidena nimetatud obligatsioone tähistatud Iustinianuse Institutsioonides *obligationes ex maleficio*¹⁵⁰ ehk obligatsioon pahateost ja neid võib pidada sünonüümideks.¹⁵¹

Iniuria delikti puhul on tegemist eraõigusliku deliktiga, kuigi selle menetlemiseks võis esitada nii kriminaalsüüdistuse kui ka tsiviilhagi.¹⁵² Hilisemas õiguses oli alternatiivina alati võimalik kasutada ekstraordinaarset protsessi, mida kasutati siis, kui isikul puudusid rahalised vahendid, samuti kasutati seda tõenäoliselt vahel mõne teise äärmusliku solvamise juhtumi puhul.¹⁵³

Iustinianuse Institutsioonides on *iniuria* kohta märgitud, et kannatanu sai valida nii kriminaal- või tsiviilmenetluse vahel:

¹⁴⁹ Obligatsioon on õigussuhe, mille alusel üks või mitu isikut on õigustatud nõudma teiselt või teistelt isikutelt mingit sooritust. Sooritus on see, mis on obligatsiooni objektiks st see, millele on suunatud isikute õigused ja kohustused. Obligatsioonid said tuleneda, kas lepingutest (*obligationes ex contractu*) või deliktidest (*obligationes ex delicto*). Gaius Inst. 3.88. Gaius D. 44.7.1.pr. Iust. Inst. 3.13.pr.–2.

¹⁵⁰ J. T. Abdy, B. Walker. The Institutes of Justinian (translated with notes). Cambridge: University Press, 2002, lk 372.

¹⁵¹ F. Schulz, lk 572. B. Nicholas, lk 224. J. Harries, lk 45. E. Descheemaeker. The division of wrongs: a historical comparative study. Oxford: Oxford University Press, 2009, lk 43. Arvutivõrgus: <https://books.google.ee/books?id=sd-QKWOYDhYC&hl=et> (28.04.2020).

¹⁵² F. H. Blume, C. 9.35. kommentaar.

¹⁵³ W. W. Buckland, lk 588.

In summa sciendum est, de omni iniuria eum qui passus est posse vel criminaliter agere vel civiliter. et si quidem civiliter agatur, aestimatione facta secundum quod dictum est, poena imponitur. sin autem criminaliter, officio iudicis extraordinaria poena reo irrogatur. /.../ (Iust. Inst. 4.4.10.) (Lõpetuseks tuleb märkida, et iga *iniuria* puhul saab kahju kannatanud pool valida, kas esitada hagi kriminaal- või tsiviilmenetluses. Kui isik eelistas tsiviilmenetlust, määrati karistus vastavalt hinnangulisele kahjule, kooskõlas eelnimetatud reeglitega. Kui ta otsustas kriminaalõigusliku õiguskaitsevahendi kasuks, määras kohtunik omal algatusel süüdistatule ekstraordinaarse (*extra ordinem*)¹⁵⁴ karistuse. /.../)

Ulpianus on öelnud, milliste *iniuria* te korral saab esitada tsiviilhagi:

Posse hodie de omni iniuria, sed et de atroci civiliter agi imperator noster rescripsit. (Ulpianus D. 47.10.7.6.) (Meie keiser on reskriptis määranud, et praegusel ajal saab tsiviilõiguslikku hagi esitada igasuguste *iniuria* te korral, isegi nende korral, mis on loomult rasked.)

Raskekujulist *iniuria* t kirjeldas Ulpianus järgmiselt:

*Atroce in iuriam*¹⁵⁵ *quasi contumeliosiore et maiorem accipimus.* (Ulpianus D. 47.10.7.7.) (Me mõistame raske *iniuria* all sellist (*iniuria* t), mis on tavapärasest enam solvav ja ränk.)

Iniuria delikti sisu liikus üha enam kehavigastustest isiku kahjustamise poole. Ometigi olid selles hõlmatud nii kehavigastused kui ka isiku kahjustamine. Isiku kahjustamise ulatuse üle, mis kaheteistkümnenda sajandi seaduste ajal oli tähendas ainult *reaaliniuria* t, vaieldi just impeeriumi perioodi alguses, umbes 1. sajandil eKr–1. sajand pKr. Seda on hästi näha Labeo tekstis, kes kõrvutas *iniuria* t *contumelia* ga:¹⁵⁶

Si quis servo verberato iniuriarum egerit, deinde postea damni iniuriae agat, labeo scribit eandem rem non esse, quia altera actio ad damnum pertineret culpa datum, altera ad contumeliam. (Ulpianus D. 47.10.15.46.) (Kui keegi peaks esitama *iniuria* hagi orja pärast, keda

¹⁵⁴ *Extra ordinem* – erakordselt; erakorraliselt. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 104. Printsipaadi ajal algul erakorralisena sisse viidud protsessiliik, mis ajapikku muutus valdavaks ja siis ainsaks.

¹⁵⁵ *Iniuria atrox* i kohta vt täpsemalt ptk 2.2.3.

¹⁵⁶ M. Hagemann, lk 64–65.

oli pekstud, ja hiljem kahju õigusvastase tekitamise hagi, ütleb Labeo, et see ei ole sama asi, sest ühel hagidest on seos hooletusest põhjustatud kahjuga, teisel aga solvamisega.)

Contumelia hõlmab teise isiku maine, au või hea nime rikkumist solvamisega. Iga *contumelia* pandi toime isiku suhtes ja seda võis toime panna kas tegudega (näiteks ründamine) või sõnadega (näiteks solvang). *Contumelia* võis toime panna kellegi suhtes vahetult (näiteks solvav kiri, mida nägi ainult ohver), aga ka vahendlikult, teiste kaudu (näiteks kui solvati lapsi või kui käituti häbitult selle lahkunu surnukeha suhtes, kelle pärijaks isik oli).¹⁵⁷

Ulpianus nimetas, mis sõnast tuletati mõiste solvama:

/.../ contumeliam autem a contemnendo. (Ulpianus D. 47.10.1.pr.) (Mõiste solvamine on tuletatud sõnast põlgama.)

Rooma õiguses käsitleti *iniuria*’t kui kavatsetud või pahatahtlikku solvamist, rikkumist või kahjustamist, mille vaba isik pani toime teise isiku, au ja väärikuse suhtes.

Autor nõustub Schulziga, et eraõiguslikud deliktihagid minetasid oma olulisuse printsiipaadi perioodil ja domineerivalt menetleti *iniuria* juhtumeid kriminaalkorras.

Eestikeelses kirjanduses on Pereterski ja Ilus väitnud, et *iniuria* endist mõistet laiendati oluliselt vabariigi perioodi lõpul ja see hõlmas nii kehavigastusi kui ka solvamisi.¹⁵⁸ Käesolevas alapeatükis käsitletud allikatest selgub, et isiku kahjustamise piiritlemise üle vaieldi just printsiipaad ajal. See tuleneb fragmendist D. 47.10.15.46., mille kohaselt kõrvutati *iniuria contumelia*’ga. Samas olulised muutused (kui Plautuse komöödias *Poenelus* mainiti arvatavasti *actio iniuriarum*’it seoses maine kaitsmisega) *iniuria* eest vastutusele võtmisel *actio iniuriarum*’iga jäid mitte vabariigi perioodi lõppu, vaid kõige hiljemalt 2. sajandisse eKr. Seega on eestikeelses kirjanduses Pereterski ja Ilusa välja toodu ebatäpne ning eestikeelset kirjandust tuleks edaspidi vastavalt täpsustada.

¹⁵⁷ R. Domingo, lk 212.

¹⁵⁸ I. Pereterski, lk 179. E. Ilus [2005], lk 166.

1.3.2. Vägivalladelikt *iniuria*: kas *delicta privata* või *delicta publica*

Õigusrikkumised jagunesid Rooma deliktiõiguses kahte suurde rühma: *delicta publica* ja *delicta privata*. Kokkuvõtvalt saab väita, et esimesed olid kuriteod ja teised õigusrikkumised. *Delicta publica* ja *delicta privata* ei olnud aga üksteist välistavad, sest üks ja sama õigusvastane tegu võis anda kannatanule aluse valida kriminaal- või tsiviilmenetluse algatamise vahel. Rooma deliktiõiguse eripära seisnes selles, et delikte reguleeriv deliktiõigus nägi sageli ette, et teo eest kahju hüvitamisele lisandus karistuslik osa, sest summa, mis kannatanule välja mõisteti, ületas tihti tegelikult tekitatud kahju suuruse.¹⁵⁹

Delicta publica puhul oli tegemist kuriteoga, mis rikkus riigi huve. Kuritegu toime pannud isikut jälitati riigiorganite poolt ja teda süüdistati kriminaalkohtus. Selle delikti käsitus kuulus Rooma karistusõigusesse.¹⁶⁰

Delicta privata oli õigusvastane tegu, mis kahjustas isikut, tema perekonda või vara. Õigusrikkumistest kuulusid *delicta privata* alla näiteks isiku, tema perekonna või vara vastased juhtumid. *Delicta privata* alla kuuluv õigusrikkumine vaadati läbi üldises eraõigusliku vaidluse lahendamise korras ehk tsiviilmenetluses.¹⁶¹

Nagu ka *furtum*´it, hakati lõpuks ka *iniuria*´t kõikides selle vormides käsitletama kuriteona, kuigi alles pärast Rooma õiguse printsipaadi perioodi. Dominaadi perioodi jurist Hermogenianus¹⁶² (D. 47.10.45.) märkis:¹⁶³

De iniuria nunc extra ordinem ex causa et persona statui solet. /.../ (Hermogenianus D. 47.10.45) (Mis puutub *iniuria*´sse, on nüüd tavapärane käsitleda seda ekstraordinaarses protsessis, vastavalt juhtumile ja isikule. /.../)

¹⁵⁹ E. Ilus 2000, lk 166. R. W. Lee. The Elements of Roman Law. London: Aweet & Maxwell limited 1956, lk 377. M. Kaser 1968, lk 135.

¹⁶⁰ M. Kaser 1968, lk 135, 208. E. Ilus 2000, lk 166.

¹⁶¹ E. Ilus 2000, lk 166. M. Kaser 1968, lk 208.

¹⁶² Claudius Hermogenianus oli Rooma jurist 3. sajandi lõpust või 4. sajandi algusest pKr. Ta on kuuest raamatust koosneva väljavõtete kogu (*Juris epitomae*) autor. Tema isikut ei saa samastada *Codex Hermogenianuse* autoriga. A. Berger, lk 487.

¹⁶³ B. W. Frier, lk 179.

Iulius Gaius Caesari¹⁶⁴ ja Augustuse¹⁶⁵ ajal kehtestatud *leges Iuliae* tõid rohkem vägivallega seotud tegusid kriminaalkohtute jurisdiktsiooni alla. Mitmed deliktid andsid aluse vastutusele võtmiseks kahel viisil. Delikte, mida võis hageda tsiviilõiguslikul viisil ehk „kriminaalselt“ vastava pädevusega ametiisikute *cognitio*¹⁶⁶ poolt olid järgmised: *iniuria* (D. 47.10.45.), vargused (D. 47.2.93., 47.9.1.1., 47.14.2.), *praevaricatio*¹⁶⁷ (D. 47.15.2.), *expilata hereditas*¹⁶⁸ (D. 47.18.3.), vanglast põgenemine (D. 47.18.1.pr.). Neid tegusid ei arutatud kunagi *iudicium publicum*¹⁶⁹ vormis. Need deliktid muudeti sarnaseks avalike süütegudega selles mõttes, et „uut“ protsessi kasutati selgesõnaliselt uuena, mitte vana protsessi variatsioonina, uue protsessi kirjeldamiseks kasutati tihti kuritegude iseloomustamisel tüüpilist keelekasutust või protsessi lõpptulemuseks oli harilikult sellist tüüpi karistus, mida tavapäraselt oleks mõistetud vaid *delicta publica* eest kriminaalmenetluses. Seega võib öelda, et deliktide käsitus, mille puhul oli võimalik menetlemine nii era- kui ka kriminaalmenetluses, muutusid järjest sarnasemaks kuritegude omale.¹⁷⁰

Paulus selgitab fragmendis D. 47.10.6. erinevate menetluste kasutamise võimalusi:

Quod senatus consultum necessarium est, cum nomen adiectum non est eius, in quem factum est: tunc ei, quia difficilis probatio est, voluit senatus publica quaestione rem vindicari. ceterum si nomen adiectum sit, et iure communi iniuriarum agi poterit: nec enim prohibendus est privato agere iudicio, quod publico iudicio praeiudicatur, quia ad privatam causam pertinet. plane si actum sit publico iudicio, denegandum est privatum: similiter ex diverso. (Paulus D. 47.10.6.)
(See senati otsus on vajalik, kui ei ole nimetatud selle nime, kelle vastu tegu toime pandi.

¹⁶⁴ Julius Gaius Caesar (100 eKr – 44 eKr) oli Rooma riigimees, väejuht ja kirjanik. Caesar reformis riigivalitsemist, muutis kalendrit, edendas provintside romaniseerimist, jagas heldelt Rooma kodanikuõigusi, toetas veterane ja omavalitsust. Senat andis talle imperaatori tiitli ja aunimetuse *pater patriae* (isamaa isa). Diktaatorivõimu sai ta eluks ajaks. Antiigileksikon, lk 94–95.

¹⁶⁵ Augustus – oli esimene Rooma keiser, elas 63 eKr – 14 pKr. Ta sündis Roomas Gaius Octaviuse pojana. Hiljem tema vanaonu Gaius Julius Caesar lapsendas ta, sellest alates oli ta Gaius Julius Caesar Octavianus ja pärast augustusetiitli saamist 27 eKr Imperator Caesar Augustus. Antiigileksikon, lk 77. Augustus juhtis suures osas imperiaalse süsteemi institutsionaalse ja ideoloogilise raamistiku rajamist esimesel kolmel sajandil pKr. Tema [loodud] süsteemi pikaajaline püsijäämine ja selle seostamine kirjandusliku miljööga, mida hiljem hakati käsitlema ladina kirjanduse kuldse ajajärguna, teevad temast haruldaselt tähtsa figuuri Rooma ajaloo, aga säilinud ei ole ühtki jutustavat ajalookäsitlust tema eluajast peale Cassius Dio kirjelduse (lõpetamata 6. eKr – 14. pKr) ja ülejäänud tõendusmaterjal pakatab väga sügavalt erinevat tüüpi partisanlikust vaimust. Tema isiklikku panust on raske hinnata. OCD, lk 216.

¹⁶⁶ *Cognitio* – kohtulik uurimine (kohtuasja lahendamine ja otsuse täideviimine Roomas magistraadi poolt administratiivsete vahenditega); tunnetus. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 58.

¹⁶⁷ *Praevaricatio* – silmakirjalikkus; ametialane truudusetus; salajane abi vastaspoolele kohtuasjas. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 207.

¹⁶⁸ *Expilata hereditas* – pärandi varastamine. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 103, 118.

¹⁶⁹ *Iudicium publicum* – kriminaalprotsess, avalik protsess. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 142.

¹⁷⁰ A. Riggsby. „Public and private criminal law“. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori, lk 318.

Põhjusel, et tõendamine on raske, soovis senat, et kuritegu menetletakse kriminaalmenetluses. Kui aga isiku nimi nimetatakse, võib ta esitada *iniuria* hagi üldise õiguse alusel, sest teda ei tohiks takistada esitamast eraõiguslikku hagi otsuse saamiseks põhjusel, et see mõjutab kriminaalmenetluse kulgu, kuna asi puudutab erahuve. On ilmne, et kui algatatakse kriminaalmenetlus, tuleb keelduda eraõiguslikust ja vastupidi.)

Siin on välja toodud, et just anonüümse laimamise puhul on tähtis, et seda käsitletak pigem kuriteo kui deliktina. Laimamise juhtumite puhul oli tõde kaitsvaks asjaoluks. Millegi kirjutamine, koostamine või avalikustamine teise isiku häbistamiseks tõi kaasa autuse ja laiendas tõe kaitse anonüümsetele ohvritele. Ühtlasi oli välja pandud autasu isikule, kes andis sellistest süütegudest teada (ori võis saada isegi vabaduse), sest (hoolimata üldisest teadaandmise keelust) võis see teenida avalikku huvi.¹⁷¹ Senati roll seisnes sellise juhtumi puhul kriminaalasja arutamise võimaldamises, kuritahtliku kavatsuse või üksikisiku halvustamise tõendamise keerukuse tõttu, kui eeldatav ohver ei ole täpselt teada. Samas näitab see, et senat sekkus, et isegi sellel eraõiguslikul kuriteol oli avalik iseloom. Paulus selgitas, et anonüümne laim on tõendamiskeskse tõttu sobivam uurimiseks pigem kriminaal- kui tsiviilmenetluses.¹⁷² Kriminaalmenetlus sai toimuda paralleelselt eraõigusliku *iniuria* hagi menetlusega tsiviilmenetluses, alles siis, kui neist üks menetlus jõudis lõpule, tähendas see, et teist ei võinud alustada.¹⁷³ Theodor Mommsen tsiteeris D. 47.10.6. ja väitis, et kuni Augustuse ajani oli solvava *carmeni*'ga tegelemine karistatav eraõiguslikus protsessis. Seejärel tõi valitseja *senatus consultum*'i abil tema isikuga seotud solvavad *carmina* ja *libelli lex Iulia de maiestate*¹⁷⁴ kohaldamisalasse.¹⁷⁵

¹⁷¹ *Et ei, qui indicasset, sive liber sive servus sit, pro modo substantiae accusatae personae aestimatione iudicis praemium constituitur, servo forsitan et libertate praestanda. quid enim si publica utilitas ex hoc emergit?* Ulpianus D. 47.10.5.11.

¹⁷² O. F. Robinson, lk 50. J. I. McCarthy, lk 32. R. J. A. Talbert. The Senate of Imperial Rome. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987, lk 450.

Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=ZzHRHgAACAAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

¹⁷³ C. Becker. *Persönlichketisrecht und Persönlichkeitsrecht des Rechts*. Münster: LIT Verlag, 2017, lk 101–102.

Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=IL5FDgAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

¹⁷⁴ *lex Iulia de maiestate* – seadus, mis pärineb Augustuse valitsusaja headest aastatest, aga mis moonutati kohutavaks türanniainstrumendiks Tiberiuse valitsusajal. *Lex Iulia de maiestate* nägi ette vahendid üksikisiku süüdistamiseks (hagemiseks) ja süüdimõistmiseks riigireetmises (maiestas). See seadus oli laialdaselt teada, kogudes tuntuks arvukate kohtuprotsesside, mida selle [seaduse] alusel läbi viidi ja Tacituse kirjelduse tõttu kohtuprotsesside kohta oma *Annaalides*. M. Bunson. *Encyclopedia of the Roman Empire*. Revised Edition. Infobase Publishing, 2014, lk 319.

Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=T5tic2VunRoC&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

¹⁷⁵ J. Giltaij. The *lex cornelia de iniuriis* and „hyperlinks“ in Roman law. *Fundamina*. Volume 24, Issue 2, 2018, pp 21–34, lk 27 Arvutivõrgus:

[J. Giltaij. The *lex cornelia de iniuriis* and „hyperlinks“ in Roman Law.pdf](https://www.fundamina.nl/wp-content/uploads/2018/04/J.-Giltaij.-The-lex-cornelia-de-iniuriis-and-hyperlinks-in-Roman-law.pdf). (28.04.2020).

Rooma õiguses muutusid pidevalt¹⁷⁶ *delicta publica* ja *delicta privata* vahelised piirid. Ühelt poolt muutusid osa *delicta privata* st pikapeale *delicta publica* ks ja vastupidi. *Delicta privata* ring laienes pidevalt, seega tekkis Rooma õiguses juurde uusi õigusvastaseid tegusid.¹⁷⁷

Kui vaadata *iniuria* kohta deliktide seas, siis ilmneb, et ka *iniuria* asetus *delicta privata* ja *delicta publica* vahel muutub. Rooma vabariigi alguses oli *iniuria delicta privata*, kuigi selle menetlemiseks võis esitada nii kriminaalsüüdistuse kui ka eraõigusliku hagi.¹⁷⁸ Ilus toob Rooma õiguses esinenud tähtsamate *delicta privata* liikide seas välja ka *iniuria*. Osa *iniuria* raskemaid juhtumeid¹⁷⁹ kuulutas Lucius Cornelius Sulla¹⁸⁰ hilisel Rooma vabariigi perioodil aga *delicta publica* ks.¹⁸¹ Õigusvastase teo toimepanija võis sel juhul *iniuria* puhul hüvitist nõuda nii kriminaal- kui ka tsiviilmenetluse korras.¹⁸²

Iniuria tagajärjel kannatada saanud isik võis dominaadi perioodil algatada kriminaalmenetluse kõigil juhtudel, samas säilis ka eraõigusliku menetluse võimalus.¹⁸³ Hagemann märgib samuti, et eraõiguslikust rahatrahvist toimunud kujunemine viis selleni, et *iniuria* puhul hakkas domineerima kriminaalkaristus, mis leidis peamiselt aset dominaadi perioodil.¹⁸⁴ Käesolevas alapeatükis käsitletud allikatest selgub, et *delicta publica* ja *delicta privata* vahelised piirid hakkasid muutuma printsipaadi perioodil. Schulz ja Lübtow olid seisukohal, et juba klassikalise perioodi ajast minetasid eraõiguslikud deliktihagid sisu poolest tähenduse ja enamasti menetleti *iniuria* juhtumeid kriminaalõigusliku vastutuse alusel. Autor nõustub Schulzi ja Lübtowga, et eraõiguslikud deliktihagid kaotasid oma tähtsuse printsipaadi perioodil ja domineerivalt menetleti *iniuria* juhtumeid kriminaalkorras. Seega jäi teoreetiliselt kahesugune võimalus kogu printsipaadi perioodiks alles. Au teotamise ja solvamise tagajärjel kannatada saanud isik sai

¹⁷⁶ See oli eelkõige põhjustatud sellest, et nii-öelda suudeti paremini *delicta publica* t ja *delicta privata* t eristada. Ja kui Rooma riik muutus tugevamaks, siis sai rohkem tegusid karistusõiguslikult uurida, kui riik oli nõrk, siis pigem mitte.

¹⁷⁷ E. Ilus 2000, lk 166.

¹⁷⁸ F. H. Blume, C. 9.35. kommentaar.

¹⁷⁹ Need raskemad *iniuria* juhtumid olid: *pulsare* (löögid), *verberare* (löögid, mis teevad valu) ja *domum introire* (majja jõuga sissetungimine). Lisaks veel laimamine ja isiku mainet kahjustavate halvates valguses näitavate kirjutiste avaldamine. Vt täpsemalt käesoleva töö ptk 3.1.

¹⁸⁰ Lucius Cornelius Sulla – elas umbes 138–78 eKr. Ta oli Rooma väejuht ja riigimees, pärit Corneliuste patriitsisugukonnast, sai 107 eKr Gaius Marinuse alluvuses kvestoriks, 92 eKr propretoriks Kiliikias. Antiigileksikon, lk 190.

¹⁸¹ *Delicta publica* alla kuulus siis isiku peksmine või löömine, majja jõuga sisse tungimine ja kõik muud füüsiliselt tekitatud vigastused. Lisaks kuulus ka laimamine ja isiku mainet kahjustavate halvates valguses näitavate kirjutiste avaldamine. Samuti laiendati Senati dekreedil alusel laimamine anonüümsete kirjutisteni. Vt täpsemalt ptk 3.1.

¹⁸² E. Ilus 2000, lk 167–168.

¹⁸³ I. S. Pereterski, lk 179.

¹⁸⁴ M. Hagemann, lk 117.

tsiviil- (määrati karistus vastavalt hinnangulisele kahjule) ning karistusõigusliku (määrati kohtuniku algatusel solvatule kahju) vastutuse alusel kohtusse pöörduda.

2. VÄGIVALLADELIKT *INIURIA* KOOSSEISU TUNNUSED JA KAHJUNÕUDED

2.1. Süü ja kahjuhüvitise küsimus isiku au teotamise ning solvamise kui vägivalladelikt *iniuria* vastutuse alusena

2.1.1. Süü olulisus vastutusele võtmisel ja *iniuria* eristamine vara kahjustamisest *lex Aquilia* alusel

Rooma õiguse algusperioodil arvestati ainult teo toimepanija sooritatud tegu, süü ei omanud tähtsust. Tähtis oli tegu ja selle omistamine teo toimepanijale. Vastutus lasus teo toimepanijal. Hiljem hakati iga konkreetse juhtumi puhul eristama mittesüülist ja süülist kahju tekitamist. Vastutus tekkis üldreeglina ainult süülise teo puhul. Õigusrikkumisi, mis kuulusid *delicta privata* alla, ei saanud toime panna juhuslikult. Rooma õigus püstitaski lõpuks üldise põhimõtte, et vastutus tekib üksnes teo toimepanija tahtluse (*dolus*) või tema hooletuse (*culpa*) abil. Süü võis seisneda teo toimepanija tahtlikus kahju tekitavas tegevuses, mis oli iseloomulik deliktidele. Samuti võis süü seisneda isiku hooletuses või hiljem kriminaalmenetluses ettevaatamatuses tema kohustuste täitmisel.¹⁸⁵

Kõigepealt hakati tahtlusest süü muid liike eristama *lex Aquilia* alusel vastutusele võtmisel. Näiteks Varus Alfenuse¹⁸⁶ ja Labeo kohaselt oli *culpa* ehk süü oluline *lex Aquilia* kohase *damnum iniuria datum*’i ehk võõra asja õigusvastase kahjustamise puhul. Nende käsitluse järgi hõlmas see lisaks tahtlusele ka hooletust, mis siiski jäi esialgu tihedalt seotuks teoga. Kaudse kahju põhjustamine, samuti kui see on sooritatud tegevusetusega, ei olnud *lex Aquilia* puhul süüs hõlmatud ning põhjuslikkust ei eristatud veel selgelt süüst. Alles Rooma õiguse klassikalisel perioodil lõdvendati seotust põhjuslikkusega ja laiendati neid olukordi analoogsete hagide lubamise kaudu. Karistatavate tegude nagu *furtum*, *iniuria* jt teokoosseisud eeldavad juba mõistest tulenevalt teadlikku riivet võõrasse õigussfääri. Samamoodi kehtis *lex Aquilia* kohaselt, et võõra orja või kodulooma tapmine või muu võõra vara kahjustamine oli ainult siis karistatav, kui see pandi toime koos *iniuria*’ga, seega teise isiku õiguste teadliku kahjustamise tähenduses.¹⁸⁷ Süülist ja mittesüülist kahju tekitamist hakati näiteks kasutuslepingute puhul lahus hoidma umbes 1. sajandi lõpus pKr.¹⁸⁸

¹⁸⁵ M. Kaser 1968, lk 153. E. Ilus 2000, lk 132, 167. I. S. Pereterski, lk 177–178.

¹⁸⁶ Varus Alfenus – oli Rooma jurist vabariigi lõpu perioodist, oli Servius Sulpicius Rufus’ e õpilane, kellelt on tekste *Digesta* 40. raamatus. A. Berger, lk 359.

¹⁸⁷ M. Kaser 1986, lk 167–168.

¹⁸⁸ P. J. du Plessis. Letting and Hiring in Roman Legal Thought: 27 BCE–284 CE. Leiden, Boston: Brill, 2012, lk, 33. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=qQsyAQAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

Iniuria tähendas *lex Aquilia*'s aga ainult õigusvastasust, kahju tekitamist ebaõigusega ja seetõttu on oluline, kumba *iniuria*'t silmas peetakse. Igal juhul on võõraste õiguste rikkumine alati õigusvastane, kui just erandina ei esine õigusvastasust välistavat asjaolu.¹⁸⁹

Kahe *iniuria*'ga seotud aluse eristamine muutub oluliseks näiteks orjadega seoses. Ulpianuse tsiteeritud hagi formularis ütleb preetor järgmist:

Praetor ait: „qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicetur, in eum iudicium dabo. item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita iudicium dabo“. (Ulpianus D. 47.10.15.34.) (Preetor ütleb: „Kui keegi on väidetavalt peksnud teise isiku orja heade kommete vastaselt või küsitlenud teda piinamisega ilma tema isanda käsuta, annan ma tema vastu hagi. Samamoodi, kui väidetavalt on aset leidnud mis tahes muu [õigusvastane] tegu, annan ma hagi, kui tõendatud on kohane alus“.)

Sisuliselt jätkub sama teema, kuid selgemalt järgmises fragmendis:

Si quis servo verberato iniuriarum egerit, deinde postea damni iniuriae agat, labeo scribit eandem rem non esse, quia altera actio ad damnum pertineret culpa datum, altera ad contumeliam. (Ulpianus D. 47.10.15.46.) (Kui see, kelle orja peksti, kaebab kohtusse solvamise (*iniuria*) eest ja hiljem õigusvastase kahju tekitamise (*damnum iniuria datum*) eest, kirjutab Labeo, et see ei ole sama asi, vaid et üks hagi puudutab kahju süülist tekitamist, teine solvamist).

Labeo viitab siin, et tegemist ei ole *ne bis in idem crimen iudicetur*¹⁹⁰ põhimõtte rakendumisest. Kui ühe teoga on saavutatud kaks eesmärki – ühest küljest tekitatud varalist kahju isanda asjale ja teisest küljest solvatud ka isandat, siis saab esitada ka kaks hagi.

Iniuria delikti kohustuslikuks osaks oli tahtlus (*dolus*). Selle sai toime panna tahtlikult ja kahju tekitaja käitus tahtlikult sellisel viisil, mis kahjustas teist isikut psüühiliselt või füüsiliselt. Hooletusest toime pandud teod või õnnetused ei toonud kaasa *iniuria*'t.¹⁹¹

¹⁸⁹ M. Kaser 1986, lk 167–168. Iust. Inst. 4.4.pr.

¹⁹⁰ *Ne bis in idem crimen iudicetur* – ärgu mõistetaugu kohut kaks korda sama süüteo eest. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 178.

¹⁹¹ R. Domingo, lk 213. D. Johnston, lk 255. R. W. Leage, lk 335. I. S. Pereterski, lk 179. F. Schulz, lk 597.

Iustinianuse Institutsioonidest ilmneb, et kui abistamise puhul oli oluline tahtlus, siis ka *iniuria* enda puhul.¹⁹²

Non solum autem is iniuriarum tenetur qui fecit iniuriam, hoc est qui percussit: verum ille quoque continebitur qui dolo fecit vel qui curavit ut cui mala pugno percuteretur. (Iust. Inst. 4.4.11.) (Mitte ainult see isik ei ole vastutav *iniuria* hagi alusel, kes on *iniuria* toime pannud, see tähendab tegelik lööja, vaid ka see, kes tahtlikult teeb või abistab, et kedagi löödaks rusikaga vastu põske.)

Ulpianus oli arvamisel, et need, kes ei ole võimelised pahatahtlikkuseks, ei saa *iniuria*'t toime panna, näiteks hullumeelne ja alaealine:

Sane sunt quidam, qui facere non possunt, ut puta furiosus¹⁹³ et impubes,¹⁹⁴ qui doli capax non est: namque hi pati iniuriam solent, non facere. cum enim iniuria ex affectu facientis consistat, consequens erit dicere hos, sive pulsent sive convicium dicant, iniuriam fecisse non videri. (Ulpianus D. 47.10.3.1.) (On siiski isikuid, kes ei saa seda teha, näiteks hullumeelne ja alaealine, kes ei ole võimeline pahatahtlikkuseks, sest nad saavad küll *iniuria* tõttu kannatada, aga nad ise ei saa seda toime panna; sest kuna *iniuria* saab aset leida ainult selle sooritanud isiku tahtluse olemasolul, ja tulemuseks on, et selliste isikute puhul - kasutagu nad lööke või solvavat keelekasutust – on seisukoht, et nad ei ole *iniuriat* toime pannud.)

Antud fragmendis on silmas peetud seda, et hullumeelse ja alaealise suhtes saab küll *iniuria*'t toime panna, see tähendab nad „saavad küll *iniuria* tõttu kannatada“, aga nemad ise – tahtluse puudumise tõttu – seda toime panna ei saa.

Seega Rooma õiguse arenguastmel ei peetud süüd deliktide puhul oluliseks. Primaarne oli ainult tegu, mille toimepanemise eest vastutas teo sooritaja. Ligikaudu 1. sajandi lõpus pKr hakati lahus hoidma süülist ja mittesüülist kahju tekitamist. Üldjuhul hakati vastutama vaid süüliste teo

¹⁹² M. Kaser nt ütles, et deliktide puhul vastutati reeglina vaid tahtluse korral, välja arvatud *lex Aquilia*. M. Kaser 1968, lk 158.

¹⁹³ *Furiosus* – vaimuhaige, hullumeelne. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 112.

¹⁹⁴ *Impubes* – mittesuguküps, alla 14-aastane isik. Alaealiste puhul eristati kahte vanuseperioodi: 1) kuni 7. aastani 2) 7. aastast kuni 14 aastani. Esimese vanuseperioodi lastel (*infantes*) puudus teovõime täielikult, neid abistas tehingute tegemisel eestkostja. Teise perioodi alaealistel oli osaline teovõime, mis tähendas, et nad said sooritada tehinguid, kuid eestkostja osavõtul. I. S. Pereterski, lk 136. M. Ristikivi. Ladina keel juristidele. Tallinn: Juura, 2006, lk 176. M. Kaser 1968, lk 66–67. J. F. Gardner. Family and Familia in Roman Law and Life. Oxford: The Clarendon Press, 2004, lk 146–148.

puhul ja *iniuria* puhul ainult tahtluse korral. Kuna tahtlikult ei saanud tegu toime panna hullumeelsed ja alaealised, siis nemad ei vastutanud.

2.1.2. Kahjuhüvitise suuruse määramine isiku au teotamise ja solvamise puhul

Au teotamise ja solvamise kui *iniuria* delikti käigus tekitab üks isik teisele, kannatanule kahju. See kahju ei seisnenud ei seisnenud varalises kahjus, vaid haavata saanud tunnetes.¹⁹⁵ Seega oli küsimus, kuidas hüvitada kellegi haavatud tundeid ja hinnata kahjustatud tunnete väärtust. Formulaarprotsessis esitas hageja oma *formula*'s¹⁹⁶ kahjunõude suuruse. Tavaliselt märkis preetor *formula*'sse maksimaalse võimaliku hüvitise suuruse, mida kohtunik või *recuperatores* võisid määrata, võttes arvesse solvangu raskust ja asjaomaste poolte seisust.¹⁹⁷

Gaiuse väitel võis kohus hageja nõutud summat vähendada, kui pidas seda ülemäära suureks. Raskemate solvamisjuhtumite puhul olevat ajapikku hakanud preetor ise kahju suurust hindama ja kirjutanud ette kahju hüvitise suuruse, millest kohtunikud enamasti lähtusid:

/.../ Permittitur enim nobis a praetore ipsis iniuriam aestimare, et iudex uel tanti condemnat, quanti nos aestimauerimus, uel minoris, prout illi uisum fuerit; sed cum atrocem iniuriam praetor aestimare soleat, si simul constituerit, quantae pecuniae eo nomine fieri debeat uadimonium, hac ipsa quantitate taxamus formulam, et iudex, qui possit uel minoris damnare, plerumque tamen propter ipsius praetoris auctoritatem non audet minuere condemnationem. (Gaius Inst. 3.224.) (*/.../ Preetor lubab meil [hagejal] hinnata iniuria`t ja kohtunik mõistab välja kas nii palju, kui meie arvame väärt olevat või väiksemas summas, mis tundub talle õiglane; Aga kuna praktikas määrab preetor raskeloomulise solvangu väärtuse ise, kui ta samal ajal paneb paika kostja spetsiaalse kohustuse summa, et ta kohtusse ilmuks (vademonium), seame sama summa ülempiiriks oma formula`s. Kuigi kohtunik saab ka vähem välja mõista, siis austusest preetori autoriteedi vastu ta enamasti ei julge mõista välja vähem.*)

¹⁹⁵ R. Westbrook, lk 104. W. W. Buckland, lk 586. A. Borkowski, lk 349.

¹⁹⁶ *Formula* – (preetori koostatud) hagi formular; eeskiri. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 221.

¹⁹⁷ A. Borkowski, lk 351.

Roomlastel puudus üldine, kõikide erinevate deliktide suhtes kohalduv vastutus kahju tekitamise eest, samuti kõiki delikte hõlmav kahjuhüvitise kontseptsioon. Nad teadvustasid eranditult ainult üksikuid kahju tekitamise olukordi, mille suhtes kohaldasid kohtumõistmise erinevad reeglid. Õiguslikud tagajärjed olid tavaliselt suunatud tekitatud kahju hüvitamisele ja alati ei hinnatud sooritust, mida tuli teha, kahju kannatanud isiku konkreetse kahju põhjal. Roomas kehtis reeglina *condemnatio pecuniaria*¹⁹⁸ põhimõte, mille kohaselt pidi igas kohtuotsuses, milles nähti ette soorituskohustus, olema kindlaks määratud konkreetne rahasumma.¹⁹⁹

Omnia autem formularum, quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta est. itaque et si corpus aliquod petamus, velut fundum, hominem, uestem, aurum, argentum, iudex non ipsam rem condemnat eum, cum quo actum est, sicut olim fieri solebat, sed aestimata re pecuniam eum condemnat. (Gaius Inst. 4.48.) (Kõik hagiformularid, mis sisaldasid teatud summa välja mõistmist, tuginesid vara rahalise väärtuse väljamõistmisel. See tähendab kui nõuame mingisugust füüsilist eset nagu maa, ori, riie, kuld või hõbe, siis kohtunik ei mõista isikult, kelle vastu hagi esitati, välja mitte asja, nagu oli varasem praktika, vaid selle väärtuse rahas.)

Nii et isegi juhul, kui oli võimalik asja välja nõuda, s.t see ei olnud hävinud, mõistis kohtunik ikkagi välja asja väärtuse rahas. *Iniuria* puhul pidi kannatanu tõendama, et tema tunded said haavata ja ta oli tõesti solvangu pärast endast väljas. Kui kannatanu ei olnud ärritunud, ei saanud ta kohtu poole pöörduda, isegi kui kahju põhjustanud isik oli teda tahtlikult solvanud. Haavata saanud tunnete kohta pidid olema tõendid.²⁰⁰

Iniuriarum actio ex bono et aequo est et dissimulatione aboletur. si quis enim iniuriam dereliquerit, hoc est statim passus ad animum suum non revocaverit, postea ex paenitentia remissam iniuriam non poterit recolare. secundum haec ergo aequitas actionis omnem metum eius abolere videtur, ubicumque contra aequum quis venit. proinde et si pactum de iniuria intercessit et si transactum et si iusiurandum exactum erit, actio iniuriarum non tenebit. (Ulpianus D. 47.10.11.1.) (*Iniuria* hagi põhineb headusel ja õiglusel ja selle [hagi] äralangemise

¹⁹⁸ *Condemnatio pecuniaria* – (kohtulik) süüdimõistmine, et tasuda rahasumma. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 62. A. Berger, lk 403.

¹⁹⁹ M. Kaser 1968, lk 149–150.

²⁰⁰ A. Borkowski, lk 350.

aluseks on see, kui teost välja ei tehta. Kui keegi jätab *iniuria* tähelepanuta, see tähendab, kui ta ei võta seda [teo toimepanemise ajal] kohe hinge, ei saa ta hiljem, kui ta kahetseb, et ta *iniuria* st välja ei teinud, enam hagi esitada. Selle kohaselt loetakse, et õiglus tühistab kogu hagi [aluseks oleva] meelehärmi ja hirmu, millal iganes keegi teeb midagi õigluse vastast. Seetõttu, kui *iniuria* ga seoses sõlmitakse kokkulepe või jõutakse kompromissile või antakse kohtus vanne, ei saa *iniuria* hagi enam esitada.)²⁰¹

Isegi orjale põhjustatud kahju võis olla käsitletav kahjuna tema omanikule, see sõltus kahjustamise olemusest ja selle tegemise viisist.²⁰² Näiteks orja isand võis esitada *iniuria* hagi, kui orja oli piinatud või rängalt pekstud, olenemata sellest, kas seda tehti kavatsusega isandat solvata või mitte. Kui kannatanu tahtis kohtusse pöörduda, siis ei tohtinud ta oma tundeid talitseda, teha head nägu ega proovida teo toimepanijaga kokkulepet saavutada, kui solvang aset leidis. Mõnel erakordsel juhtumil võis *iniuria* esineda isegi siis, kui hageja ei olnud solvava tegevuse aset leidmise ajal kohal, näiteks kui rahvahulk hakkas mässama kellegi vastu, keda juhtumisi ei olnud sellel ajal kohal. Sellisel juhul pidi hageja tõendama, et ta oli ärritunud, kui ta sai teada solvavast käitumisest.²⁰³

Iustinianuse Institutsioonides on välja toodud, et kuna kahju hinnanguline suurus suureneb või väheneb proportsionaalselt vastavalt kahjustatud poole väarikusele ja austusväärsusele, siis peeti kahju hüvitamise reeglitest kinni isegi kõrgel positsioonil oleva isiku suhtes. Kahju suurus varieerus vastavalt sellele, kas kannatanu näol oli tegemist orja, teenri või madalamal positsioonil oleva isikuga.²⁰⁴

Roomlastel ei olnud kõikehaaravat ja kõikidele erisugustele deliktidele kohaldatavat vastutust kahju tekitamise eest. Samuti puudus delikte hõlmav kahjuhüvitise käsitus. Õigusemõistmise erisuguste juhiste rakendamiseks mõistsid roomlased vai üksikuid kahju tekitamise situatsioone.

²⁰¹ Nii oli ka Iust. Inst. 4.4.12.

²⁰² D. Johnston, lk 255. Ulpianus D. 47.10.15.35.

²⁰³ A. Borkowski, lk 350. Ulpianus D. 47.10.15.7.

²⁰⁴ Iust. Inst. 4.4.7.

2.2. Kahjunõue isiku au teotamise ja solvamise puhul

2.2.1. *Actio iniuriarum aestimatoria*

Actio iniuriarum aestimatoria oli hagi kahjutasu nõudmiseks solvangu pärast Roomas.²⁰⁵ Tegemist oli hagi, mis võeti preetori ediktiga kasutusele umbes 2. sajandil eKr, Rooma vabariigi perioodil.²⁰⁶ *Actio iniuriarum aestimatoria* asendas sisuliselt kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4.²⁰⁷ *Actio iniuriarum aestimatoria*, mis oli delikti *iniuria* toimepanemisel tekkinud kahju hüvitamiseks, oli tsiviilõigusliku algupäraga, samas oli tema olemus karistuslik.²⁰⁸ Rooma impeeriumi perioodi ajaks oli eraõiguslike *poena*'de²⁰⁹ süsteem kindlalt kinnitunud ja neid ei käsitletud enam ohvri kättemaksu vältimise vahendina, vaid karistuse vormina. Seda eesmärki täitsid hagi, mida tunti kui *actiones poenales*.²¹⁰

Gaius nimetab oma Institutsioonides, et *iniuria* eest saab hageda karistust:

Poenam tantum persequimur uelut actione furti et iniuriarum et secundum quorundam opinionem actione ui bonorum raptorum; nam ipsius rei et uindicatio et condictio nobis competit. (Gaius Inst. 4.8.) (Hagidega varguse ja *iniuria* eest nõuame näiteks ainult karistust, ja mõnede arvates ka hagi puhul asjade eest, mis röövitud, kuna selles asjas on meil õigus nii vindikatsiooni- kui ka kondiktsioonihagile.)

Actiones poenales ei saanud pärandada, samuti ei saanud ka surnud solvanguohvri pärijad *actio iniuriarum aestimatoria* hagi esitada. Seega oli *actio iniuriarum aestimatoria* isiklik õiguskaitsevahend ja ainult kahjustatud poolel oli õigus ise kahju hüvitamisele tema isiku suhtes hoolimatuse ülesnäitamise tõttu. Olgugi, et hüvitis oli rahalise iseloomuga, ei arvatud nõuet kahjustatud poole vara hulka.²¹¹

Schulz mainib, et klassikalise *actio iniuriarum*'i puhul oli tegemist karistusliku hagi²¹² nagu toob välja Gaius oma Institutsioonides:

²⁰⁵ K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 26.

²⁰⁶ M. F. Cursi. „The scope and function of civil wrongs in roman society“. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori, lk 600.

²⁰⁷ R. Zimmermann, lk 1050.

²⁰⁸ *Ibid*, lk 915, 1061.

²⁰⁹ *Poena* – karistus, trahv, kahjutasu. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 203.

²¹⁰ R. Zimmermann, lk 914–915. *Actio poenalis* – hagi, millega Roomas taotleti kostja karistamist. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 28.

²¹¹ R. Zimmermann, lk 1061.

²¹² F. Schulz, lk 597.

Non omnes autem actiones, quae in aliquem aut ipso iure competunt aut a praetore dantur, etiam in heredem aequae competunt aut dari solent. est enim certissima iuris regula ex maleficiis poenales actiones in heredem nec competere nec dari solere, uelut furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriae. sed heredidem [uidelicet actoris] huiusmodi actiones competunt nec denegantur, excepta iniuriarum actione et si qua alia similis inueniatur actio. (Gaius Inst. 4.112.) (Mitte kõik higid, mis on kellegi vastu seadusest tulenevalt või preetorlikult võimaldatud, ei kandu võrdselt pärija vastu edasi või neid ei anta tema pärija vastu. Kindlaim reegel on aga see, et pahategudest tulenevaid karistuslikke hagnosisid ei saa nõutada ega neid ei anta pärijate vastu, näiteks higid varguse ja asjade jõuga röövimise korral, solvamise ja õigusvastase kahju tekitamise puhul. Aga seda sorti higid lähevad edasi [hageja] pärijale ja neid ei keelata talle, välja arvatud hagi solvamise eest ja kui hagi tekib millestki muust selletaolisest.)

Erandina muudest deliktidest nähti ette, et surnud solvanguohvri pärijad ei saanud hagi solvamise eest esitada, kuna selle hagi puhul pidi teo toimepanija valuraha maksma ja kahju hüvitama ainult solvangu ohvrile ehk kannatanule. Tunnete solvamise tõttu pidi hagi esitama kannatanu, kelle tunded said haavata, mitte tema pärijad.

Ulpianus toob välja, et preetor keelustas peamiselt kõik häbistavad teod ja ütlused:

Generaliter vetuit praetor quid ad infamiam alicuius fieri. proinde quodcumque quis fecerit vel dixerit, ut alium infamet, erit actio iniuriarum. /.../ (Ulpianus D. 47.10.15.27.) (Preetor keelab üldiselt kõike, mis teist häbistab. Seega, mida iganes keegi teeb või ütleb, et teist häbistada, annab aluse esitada hagi *iniuria* eest. /.../)

Järelikult sai preetori edikti alusel mis tahes viisil öeldu või tehtu eest sai kohtus vastutusele võtta ja see tõi teisele isikule halva kuulsuse. See ei omanud tähtsust, kas laimamine oli kirjalik või suuline.²¹³

Iniuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam litem contestemur. (Ulpianus D. 47.10.28) (*Iniuria* hagi [alusel saadavat vara] ei arvata meie vara hulka enne, kui menetlus on algatatud.)

²¹³ L. McNamara, lk 88. Gaius Inst. 3.220. Ulpianus D. 47.10.15.27. Iust. Inst. 4.4.1.

Samuti selgub Ulpianuse vahendusel, et Labeo kohaselt võis hagi *iniuria* eest esitada isegi siis, kui kedagi viidi meeltesegadusse rohu või muude vahenditega:

Item apud labeonem quaeritur, si quis mentem alicuius medicamento aliove quo alienaverit, an iniuriarum actio locum haberet. et ait iniuriarum adversus eum agi posse. (Ulpianus D. 47.10.15.pr.) (Samuti küsiti Labeolt, et kui keegi muutis teise isiku hullumeelseks ravimite või muuga, siis kas tema vastu saab esitada hagi *iniuria* tõttu; ja ta [Labeo] ütleb, et tema vastu saab hagi esitada *iniuria* tõttu.)

Hagi pidi selles sisalduvates süüdistustes olema väga eriline selle subjektiivse iseloomu ehk haavatud tunnete tõttu ja sellega süüdistatavale kaasnevate tagajärgede raskuse tõttu.²¹⁴ Ulpianus kinnitas edikti tekstis, milles preetor oli öelnud, et *iniuria* hagi esitades tuleb täpsustada õigusvastast tegu ja kirjeldada üksikasjalikult solvangust, sest vastasel juhul võib põhjuseta saada teise isiku maine kahjustatud.

Praetor edixit: „qui agit iniuriarum, certum dicat, quid iniuriae factum sit”: quia qui famosam actionem intendit, non debet vagari cum discrimine alienae existimationis, sed designare et certum specialiter dicere, quam se iniuriam passum contendit. (Ulpianus D. 47.10.7pr.) (Oma ediktis ütles preetor: „Kes esitab *iniuria* hagi, peab täpsustama, mida õigusvastast täpselt on tehtud”; sest kes esitab hagi, mis sisaldab häbistamist, ei peaks olema ebamäärane ohu tõttu kahjustada teise isiku mainet, vaid peaks täpsustama ja kirjeldama üksikasjalikult solvangut, mida ta väidab end olevat kannatanud.)

Actio iniuriarum aestimatoria’t sai lisaks kasutada võlgnik, kelle asjad võttis õigusvastaselt ära võlausaldaja: ilmselgelt soovis ta viidata sellele, et võlgnik ei olnud valmis oma kohustusi täitma ja temast võis jagu saada ainult omavoliliselt tegutsedes.²¹⁵

Si quis non debitorem quasi debitorem appellaverit iniuriae faciendi causa, iniuriarum tenetur. (Ulpianus D. 47.10.15.33.) (Kui keegi, selleks et teist kahjustada, peaks talle viitama, nagu ta oleks tema suhtes võlgnik, kui ta seda ei ole, on ta vastutav *iniuria* hagi alusel.)

²¹⁴ A. Borkowski, lk 351.

²¹⁵ R. Zimmermann, lk 1057.

Iseäranis tuli vältida ennatlikku, läbimõtlemata, mitteveenvat, vaid ainult ebamäärast süüdistust tõstatavat *iniuria* hagi, kuna selle puhul on tegemist au ohustava hagiga, *actio famosa*'ga.²¹⁶

Actio iniuriarum aestimatoria, mis kohaldus kõikide nende *iniuria* juhtumite puhul, nägi ette karistusliku osaga hüvitise, mille kohtunik pidi kindlaks määrama pärast kaalumist, mis talle iga üksikjuhtumi asjaolusid arvesse võttes õiglane tundus.²¹⁷

Seega *actio iniuriarum aestimatoria* juhtumid sai erisuguste *iniuria* puhkude kirjelduste kohaselt resümeerida nii: *actio iniuriarum aestimatoria* hulka käisid teise isiku au teotava pillkelaulu koostamine, avaldamine ja ette kandmine. Isik sooritas õigusrikkumise, kui ta keisrile esitatud palvekirjaga kahjustas teise isiku mainet, samuti siis, kui isik kinnitas oma suutelisust mõju avaldama kohtuasja lahendusele, pakkudes altkäemaksu kohtuasja lahendavale kohtunikule. Vaheleastumine teise isiku omandiasjadesse võis samamoodi mõju avaldada selle isiku mainele.

2.2.2. *Actio iniuriarum aestimatoria* esitamise õigus

Actio iniuriarum aestimatoria esitamise õigus kuulus solvatud isikule isiklikult selle tõttu, et tema tunded olid haavata saanud. Samuti oli hagi esitamise õigus näiteks isal ja abikaasal, kui solvamine oli toime pandud võimu all oleva lapse või abielunaise suhtes, samuti äial oma minia suhtes, kes oli tema võimu all oleva poja naine.²¹⁸ Samas ei olnud seda naisel oma mehe au kaitsmiseks nagu on märgitud järgmises fragmendis.

Quod si viro iniuria facta sit, uxor non agit, quia defendi uxores a viris, non viros ab uxoribus aequum est. (Paulus D. 47.10.2.) (Aga kui mees (abikaasa) langeb solvangu ohvriks, ei ole naisel hagi esitamise õigust: sest on kohane, et naised peaksid kaitsma nende mehed, kuid mitte mehi nende naised.)

²¹⁶ C. Becker, lk 98. *Actio famosa* – laimav hagi, mis toob kaasa autuse. OLD, lk 741.

²¹⁷ M. Kaser 1968, lk 215. R. W. Lee, lk 389.

²¹⁸ R. W. Lee, lk 390. A. Borkowski, lk 349.

Seega mõnedel juhtudel võis hageja asja kohtusse anda solvava käitumise tõttu, mis ei olnud suunatud isiklikult tema vastu. Solvang võimu all oleva lapse vastu võimaldas perekonnapeal ehk *paterfamilias* el kohtusse anda „kaudne“ solvang tema vastu, aga ka lapse solvamine. Täiskasvanud lapsel võis olla hagi esitamise õigus kindlatel asjaoludel, näiteks kui *paterfamilias* ei saanud või ei tahtnud hagi esitada.²¹⁹

Interdum tamen putamus et si pater remittat, iniuriarum actionem filio dandam, ut puta si patris persona vilis abiectaque sit, filii honesta: neque enim debet pater vilissimus filii sui contumeliam ad suam vilitatem metiri. ponamus esse eum patrem, cui iure meritoque curator a praetore constitueretur. (Ulpianus D. 47.10.17.13.) (Aga mõnikord, siiski, me arvame, et hagi solvamise eest tuleks võimaldada pojale, kuigi isa loobub solvamise hagemisest, näiteks juhul, kui isa on rüve ja närune, samas kui poeg on aus; sest sügavalt paadunud isa ei peaks hindama oma poja vastu suunatud solvangut tema enda alatuse astme kohaselt. Oletame, näiteks, et isa puhul on tegemist isikuga, kelle jaoks, seaduse ja mõistuslikkuse alusel, peaks preetor määrama hooldaja.)

Gaius toob välja, et hagi sai esitada siis, kui solvati perepea last, naist või näiteks isegi juhul, kui tütre oli olemas mees, ikkagi tütre isa:

Pati autem iniuriam uidemur non solum per nosmet ipsos, sed etiam per liberos nostros, quos in potestate habemus, item per uxores nostras, quamuis in manu nostra non sint; itaque si ueluti filiae meae, quae Titio nupta est, iniuriam feceris, non solum filiae nomine tecum agi iniuriarum potest, uerum etiam meo quoque et Titii nomine. (Gaius Inst. 3.221.) (Me saame olla solvamise ohvriks mitte ainult meie endi isiku kaudu, aga ka oma laste kaudu, kui nad on ikka veel isa võimu all, ja ka oma naiste kaudu, isegi kui nad ei ole meie võimu all. Niisiis näiteks, kui sa paned toime solvamise minu tütre suhtes, kes on abielus Titiosega, saab sinu vastu solvamise tõttu hagi esitada mitte ainult minu tütar ise, aga ka mina ise ja Titius.)

Mõnikord võisid mitu isikut esitada *actio iniuriarum aestimatoria* sama teo kohta. Näiteks A solvab B-d, kes on C abikaasa ja D tütar ning D võimu all. Kõik kolm võivad hagi esitada: B seetõttu, et see hagi oli üks vähestest hagidest, mida võimu all olevad isikud võisid

²¹⁹ A. Borkowski, lk 349.

oma nimel esitada; C, sest kuigi B ei ole tema võimu all, eeldatakse kavatsust teda solvata; ja D, sest teda on solvatud tema võimu all oleva isiku solvamise kaudu.²²⁰

/.../ interdum tribus oriri iniuriarum actionem neque ullius actionem per alium consumi. ut puta uxori meae filiae familias iniuria facta est: et mihi et patri eius et ipsi iniuriarum actio incipiet competere. (Ulpianus D. 47.10.1.9.) (*/.../ mõnikord on ühe solvamise korral võimalik hagi esitada kolme isiku poolt, ja olukord, kus mitte kellelgi ei ole õigust hagi esitada, kaob, kui ühel isikul on põhjus menetluse läbiviimiseks, kaalub see üles olukorra, kui mitte kellelegi ei ole õigust hagi esitada. Näiteks, kui solvatakse mu naist, kes on ka võimu all olev tütar; hagi solvamise eest saab sedamaid kättesaadavaks mulle, talle ja tema isale.)*

Seega võis mees kohtusse anda hagi oma naise solvamise eest. Samuti võis naine ise kohtu poole pöörduda ja sama võis teha tema *paterfamilias*.²²¹

Orja isand võis esitada *iniuria* hagi näiteks siis, kui orja oli piinatud või rängalt pekstud, olenemata sellest, kas seda tehti kavatsusega isandat solvata või mitte. Isand võis kohtusse pöörduda ka vähem tõsiste tegude korral, kui need olid sooritatud kavatsusega teda solvata.²²² Orja suhtes toime pandud *iniuria* andis isandale hagi esitamise õiguse, kui see oli raskel kujul ehk *iniuria atrox* või muidu isandale solvav.²²³

Si quis sic fecit iniuriam servo, ut domino faceret, video dominum iniuriarum agere posse suo nomine. /.../ (Ulpianus D. 47.10.15.35.) (Kui keegi ründab orja selliselt, et seda saab käsitleda rünnakuna tema isanda vastu, saab minu hinnangul isand esitada hagi solvamise eest enda nimel. /.../)

Iustinianus on Institutsioonides välja toonud olukorra, kui kahju on tekitatud vabale isikule, kes teenis isandat heas usus:

Sed si libero qui tibi bona fide servit iniuria facta sit, nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is expereri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit, tunc enim competit et tibi iniuriarum

²²⁰ R. W. Leage, lk 336.

²²¹ A. Borkowski, lk 349.

²²² *Ibid*, lk 350.

²²³ R. W. Lee, lk 390.

actio. idem ergo est et in servo alieno bona fide tibi serviente, ut totiens admittatur iniuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam iniuria ei facta sit. (Iust. Inst. 4.4.6.) (Aga kui on *iniuria* tekitatud vabale isikule, kes teenib isandat heas usus, ei anta isandale hagi esitamise õigust, aga vaba isik saab kohtusse hagi esitada enda nimel, välja arvatud siis, kui teda on pekstud isanda sihilikuks solvamiseks, sest sellel juhul kuulub õigus esitada hagi *iniuria* tekitamise eest isandale. Sama reegel muidugi peab paika ka juhul, kui tegemist on teisele isikule kuuluva orjaga, kes teenib sind heauskselt, nii et hagi *iniuria* tekitamise eest võib esitada isand, kui kahju on tehtud eesmärgiga isandat solvata.)

Iniuria all võis siin mõeldud olla ka igakülgsel kahju tekitamist.

Kuna *actio iniuriarum aestimatoria* hagi käsitleti karistusliku hagina, ei saanud seda hagi ei pärijate vastu ega ka nende poolt esitada.²²⁴

Iniuriarum, quae ex convicio nascitur, in heredes non est reddenda: sed nec heredi. (Ulpianus D. 47.10.15.14.) (*Iniuria* hagi, mis põhineb üldisel käratsemisel, ei anta ei pärijate vastu ega nende kasuks.)

Samas oli pärijatel teatud juhtudel õigus esitada solvamise hagi, näiteks oli surnukeha solvamine solvang pärija vastu.²²⁵

Et si forte cadaveri defuncti fit iniuria, cui heredes bonorumve possessores exstitimus, iniuriarum nostro nomine habemus actionem: spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat iniuria. idemque et si fama eius, cui heredes exstitimus, laccessatur. (Ulpianus D. 47.10.1.4.) (Kui koheldakse solvavalt lahkunu surnukeha, kelle pärijad või preetorlikud pärijad me oleme, on meil endil õigus esitada hagi solvamise eest; sest see mõjutab meie endi mainet, kui solvang on toime pandud surnukeha suhtes. Sama kehtib, kui kahjustatakse selle isiku head mainet, kelle pärijad me oleme.)

Seega oli oluline surma moment – sellest hetkest, kui isik oli surnud, muutusid pärijad nendeks, kes surnu läbi solvati. Kui solvamine toimus enne pärandaja surma, pärijad hagi esitada ei

²²⁴ C. 9.35. kommentaar. W. W. Buckland, lk 586. D. Johnston, lk 254. A. Borkowski, lk 350. R. Zimmermann, lk 1061.

²²⁵ C. 9.35. kommentaar.

saanud, aga kui tema surma järel toimus solvamine seoses matustega või pärandi esemega, oli hagi esitamise õigus juba pärijatel.

Quotiens autem funeri testatoris vel cadaveri fit iniuria, si quidem post aditam hereditatem fiat, dicendum est heredi quodammodo factam (semper enim heredis interest defuncti existimationem purgare): quotiens autem ante aditam hereditatem, magis hereditati, et sic heredi per hereditatem adquiri. denique iulianus scribit, si corpus testatoris ante aditam hereditatem detentum est, adquiri hereditati actiones dubium non esse. idemque putat et si ante aditam hereditatem servo hereditario iniuria facta fuerit: nam per hereditatem actio heredi acquiretur. (Ulpianus D. 47.10.1.6.) (Millal iganes tehakse rünne testaatori matuste või tema surnukeha vastu ja kui see toimub pärast pärandi vastuvõtmist, olgu öeldud, et mõnes mõttes on solvang suunatud pärija vastu, sest alati on pärija huvides kaitsta lahkunu mainet. Kui see pandi toime enne pärandi vastuvõtmist, liigub hagi pigem pärandvara koosseisu ja kandub koos sellega pärijale. Lõpetuseks kirjutab Iulianus, et on väljaspool kahtlust, et kui testaatori surnukeha peetakse kinni enne, kui pärand on pärija valdusse läinud, liigub hagi pärandvara koosseisu. Ta on ühtlasi arvamusel, et sama reegel kohaldub, kui mingi *iniuria* pannakse toime orja suhtes, kes kuulub pärandvara koosseisu enne, kui see on vastu võetud, sest pärija omandab õiguse hageda pärandvara kaudu.)

Kui peremehe võimu all olev laps või ori pani toime delikti, sai isa või isanda vastu esitada hagi, mida käsitati „noksaalsena“. Sellise hagi puhul oli isal või isandal võimalik valida, kas rikkuja välja anda (*noxae deditio*) või maksta summa, mille vaba isik oleks pidanud maksma, kui ta oleks samasuguse delikti toime pannud.²²⁶

Ex maleficio filiorum familias seruorumque, ueluti si furtum fecerint aut iniuriam commiserint, noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominoue aut litis aestimationem sufferre aut noxae dedere. erat enim iniquum nequitiam eorum ultra ipsorum corpora parentibus dominisue damnosam esse. (Gaius Inst. 4.75.) (Noksaalhagi esitamiseks on alust, kui võimu all olevad pojad ja orjad panevad toime delikti, näiteks varguse või solvamise. Need hagrid lubavad isal või omanikul kas maksta kahjuhüvitise summa rahas või anda kahju tekitaja välja. Sest oleks ebaõiglane lubada poegade või orjade pahatahtlikkusel tekitada isadele või omanikele kahju, mis ületab nende endi väärtuse.)

²²⁶ H. F. Jolowicz, lk 176. M. Kaser 1968, lk 210.

Isa või isand oli isiklikult vastutav teo toimepanemise eest, kuid tema vastutus kestis ainult nii kaua, kuni ta rakendas isiku üle oma võimu. Kui isa või isand oma võimu üle andis, läks vastutus üle isikule, kellele võim üle anti. Isik muutus ise teo eest vastutavaks kui isa või isand võimust vabanes. Isa või isand vabanes vastutusest kui tema võimu all olev isik suri.²²⁷

Noxales actiones appellantur, quae non ex contractu, sed ex noxa atque maleficio servorum adversus nos instituuntur: quarum actionum vis et potestas haec est, ut, si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis quod deliquerit evitare litis aestimationem. (Gaius D. 9.4.1.) (Noksaalhagisid nimetatakse nii, sest need ei teki mitte lepingu alusel, vaid orjade halbade tegudest meile tekkinud kahjust. Nende hagide jõud ja mõju on see, et kui kohtu otsus on tehtud meie vastu, on meil õigus anda välja see isik, kes pani toime õigusrikkumise, selleks, et vältida kahjutasu maksmist.)

Actio iniuriarum aestimatoria hagi tuli esitada ühe aasta jooksul pärast õigusvastase teo toimumist.²²⁸ Tsiviilõiguslikud ehk kviriitlikust õigusest tulenevad karistuslikud hagid ei olnud ajaliselt piiratud, kuid preetori õiguse alusel esitatud karistuslikud hagid olid ajaliselt piiratud ühe aastaga.²²⁹

Kokkuvõtvalt võib öelda, et *actio iniuriarum aestimatoria* esitamise õigus oli: isal, kui solvati tema võimu all olevat last; abikaasal, kui solvati tema naist; äial, kui solvati tema võimu all oleva poja naist ehk miniat; perekonnapeal ehk *paterfamilias`el*, kui solvang oli suunatud tema võimu all oleva lapse vastu (samal oli kaudne solvang perekonnapea enda vastu); täiskasvanud lapsel, kui perekonnapea ei saanud või ei tahtnud hagi esitada (kuna täiesti paadunud isa ei peaks hindama oma täiskasvanud lapse vastu suunatud solvangut tema alatuse pärast); orja isandal, kui tema orja oli piinatud või rängalt pekstud (sõltumata sellest, kas oli kavatsus sellega isandat solvata või mitte) ja pärijal, kui solvati surnud pärandajat matuse või pärandvaraga seonduvalt (kuna see oli solvang pärija vastu, oli oluline pärandaja surma hetk, enne pärandaja surma pärija hagi esitada ei saanud).

²²⁷ M. Kaser 1968, lk 210. I. S. Pereterski, lk 126, 182.

²²⁸ A. Borkowski, lk 350. R. W. Leage, lk 338. R. Domingo, lk 213.

²²⁹ M. Kaser 1968, lk 211.

2.2.3. *Iniuria atrox*

Raskekujulise solvamise juhtumite ehk *atrox iniuria*²³⁰ puhul hindas preetor tavaliselt kahjutasu suurust ise. *Iniuria*’t võis pidada *atrox*’iks, kui isik, keda solvati, oli olulise positsiooniga või kui solvangu iseloom oli ülemäärane või kui koht, kus solvang aset leidis, oli avalik või prestiižne.²³¹

Ulpianus sedastas edikti teksti, milles Labeo oli öelnud, et *iniuria* võib muuta raskekujuliseks kas isikust, ajast või teost tulenevalt:

Atroce[m] autem iniuriam aut persona aut tempore aut re ipsa fieri labeo ait. persona atrocior iniuria fit, ut cum magistratui, cum parenti patrono fiat. tempore, si ludis et in conspectu: nam praetoris in conspectu an in solitudine iniuria facta sit, multum interesse ait, quia atrocior est, quae in conspectu fiat. re atroce[m] iniuriam haberi labeo ait, ut puta si vulnus illatum vel os alicui percussum. (Ulpianus D. 47.10.7.8.) (Labeo ütleb, et *iniuria* võib muuta raskekujuliseks kas isik, aeg või tegu ise. Isikust tulenevalt on *iniuria* raskekujuline, kui seda tehakse magistraadi, vanema või patrooni suhtes; ajast tulenevalt, kui see on tehtud mängudel või kellegi [avalikkuse] nähes; kuid kui see toimub preetori nähes, kas siis on *iniuria* toime pandud üksinduses. Ta [Labeo] ütleb, et see omab suurt tähtsust, sest *iniuria*’t tehti kellegi nähes ja see on raskekujuline. Labeo ütleb ka, et *iniuria* on raskekujuline, kui näiteks tekitatakse haav või keegi saab löögi näkku.)

Gaius tõi oma Institutsioonides samuti välja, et *iniuria* võis olla *atrox*: 1) *ex facto* ehk teo olemusest tulenevalt, näiteks kui isikut haavati, piitsutati või peksti kaigastega; 2) *ex loco* ehk kohast tulenevalt, kui pandi toime rikkumine näiteks teatris või linnaväljakul; 3) *ex persona* ehk isikust tulenevalt kui kahjustati isiku väärikut, näiteks kui solvati magistraati või senaatorit.²³²

Iustinianuse Institutsioonides oli toodud välja neli raskekujulise *iniuria* juhtumit, erandjuhuna ka *ex loco vulneris*’e ehk tulenevalt asukohast, kus sai kahjustada kehaosa, näiteks silm:

²³⁰ *Atrox iniuria* – jöhker, raskel kujul solvang. A. Berger, lk 502.

²³¹ A. Borkowski, lk 351.

²³² Gaius Inst. 3.225. R. W. Leage, lk 337–338. M. Hagemann, lk 92.

Atrox iniuria aestimatur vel ex facto, veluti si quis ab aliquo vulneratus fuerit vel fustibus caesus: vel ex loco, veluti si cui in theatro vel in foro vel in conspectu praetoris iniuria facta sit: vel ex persona, veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili iniuria facta sit, aut parenti patronoque fiat a liberis vel libertis; aliter enim senatoris et parentis patronique, aliter extranei et humilis personae iniuria aestimatur. nonnumquam et locus vulneris atrocem iniuriam facit, veluti si in oculo quis percussus sit. parvi autem refert, utrum patrifamilias an filiofamilias talis iniuria facta sit: nam et haec atrox aestimabitur. (Iust. Inst. 4.9.) (*Iniuria*'t peetakse raskekujuliseks kas fakti alusel: siis, kui keegi haavab teist või teda piisutatakse või pekstakse kaigastega; kohast tulenevalt, näiteks kui kedagi solvatakse teatris või linnaväljakul või preetori juuresolekul; või isikust tulenevalt, kui magistraati või senaatorit või vanemat või patrooni suhtes last või vabakslastut solvab madala seisusega isik. Ühtemoodi aga hinnatakse *iniuria* raskust senaatori, vanema või patrooni puhul ja teisiti perekonnast väljaspool oleva, võõra isiku ja madalama staatusega isiku puhul. Mõnikord muutis ka saadud haava asukoht *iniuria* raskekujuliseks, näiteks kui isikut on löödud silma, ja ei ole oluline, kas selline vigastus on toime pandud *pater familias*'e²³³ või *filius familias*'e²³⁴ suhtes, kuna isegi viimane juhtum kujutab endast raskekujulist *iniuria*'t.)

Iustinianuse Institutsioonides raskekujulise *iniuria* toimepanemisel jäi ebaselgeks, kas selle puhul mõeldi ainult kehavigastuse tekitamist või ka solvamist või käsitleti neid mõlemaid üheaegselt. Iustinianuse Institutsioonides on eristatud *iniuria* raskuse hindamist senaatori, vanema või patrooni ning perekonnast väljaspool oleva, võõra isiku ja madalama staatusega isiku puhul. Samuti on võrreldes Gaiusega lisandunud *ex loco vulneris*.

Labeo eesmärgiks oli piiritleda raskeid *iniuria* juhtumeid tavaliste hulgast.²³⁵ Ulpianus ütles lühidalt, et *atrox iniuria* all mõisteti sellist *iniuria*'t, mis oli tavapärasest enam solvavam ja tõsine.²³⁶ Järgnevast tekstist on näha, et Ulpianuse arvates on Labeo eelkõige tegelenud *iniuria* ja *contumelia* (hõlmas teise isiku mainet, au või hea nime rikkumist solvamisega) liigituse ja selgitamisega. Seos *contumelia*'ga, millele viitas ka Ulpianus D. 47.10.7.7., oli

²³³ *Pater familias* – perekonnapea, pereisa Roomas, kellel algselt oli võim pere liikmete elu ja surma ning perekonna vara üle. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 197.

²³⁴ *Filius familias* – isavõimule allutatud poeg. OLD, lk 769.

²³⁵ M. Hagemann, lk 91–92.

²³⁶ Ulpianus D. 47.10.7.7.

nimetatud variantide puhul ilmselge. Eriti raske *contumelia* oli see, mis magistraadile antud või ohvrile avalikkuse ees antud kõrvakiilu *iniuria atrox* üks muutis.²³⁷

See toimub nende tunnusjoonte kindlaks tegemise ja astmestamise kaudu, mis teevad *iniuria*’st *iniuria atrox*’i, võttes seejuures arvesse kõiki faktilisi asjaolusid.²³⁸

Vaatamata osaliselt erinevale tähistusele, on liigitus Gaiuse, Iustinianuse ja Ulpianuse puhul ühesugune: *ex persona*’t nimetavad kõik, Labeo ja Ulpianuse puhul kasutatav *tempore* vastab Gaiuse ja Iustinianuse puhul *ex loco*’le, *re* vastab *ex facto*’le. Tsiteeritud kohtades sisalduvad näited, mida need kolm varianti näitlikustavad, ei lange siiski täielikult kokku, moodustavad aga koosmõjus selge tervikpildi. Seega on *iniuria atrox ex persona* see, mis pannakse toime sotsiaalselt või õiguslikult kõrgemalasetseva isiku suhtes, seega igal juhul nimelt madalamal positsioonil oleva isiku poolt. *Iniuria atrox ex tempore (ex loco)* all mõistetakse avalikus kohas toime pandud *iniuria*’id.²³⁹

Kui preetori hinnangul oli *iniuria* raskekujuline kas solvangu iseloomu tõttu või tulenevalt kohast, kus see toime pandi (näiteks solvamine teatris) või poolte ebavõrdse sotsiaalse positsiooni tõttu (näiteks rünnak senaatori vastu madala sotsiaalse positsiooniga isiku poolt või isanda vastu tema poolt vabakslastud (orja) poolt), sekkus ta, et määrata kahjuhüvitis tavalisest suuremas määras. Seega vähemalt põhimõttest lähtudes kujutas solvangute hüüdmine konsulile linnaväljakul endast *atrox iniuria*’t.²⁴⁰

Atrox iniuria juhtumite korral võisid karistused olla karmimad, näiteks orjad võidi tagastada nende omanikele, et neid mõnda aega ahelais hoitaks või eriti räigete tegude eest võis neid saata isegi kaevandusse. Paulusele omistatava *Sententiae* kohaselt (PS. 5.4.15.–17.) nägi senat avaliku korra huvides ette maalt välja saatmise ehk saarele saatmise laimavate värsside koostamise eest, samas kui kellegi teotamiseks kavandatud laulu (*psalterium*) avalik laulmine tõi kaasa karistuse nii koostajale kui lauljale. Samas oli kui maalt välja saatmine, kuigi ainult saarele, piisav nende jaoks, kes lihtsalt kavandasid teotavaid kirjutisi.²⁴¹

²³⁷ M. Hagemann, lk 93.

²³⁸ *Ibid*, lk 92.

²³⁹ *Ibid*.

²⁴⁰ B. Nicholas, lk 217.

²⁴¹ O. F. Robinson, lk 51.

Kokkvvõttes selgus, et *atrox iniuria* ehk raskekujulise solvamise puhul esinesid Labeo, Gaiuse ja Iustinianuse käsitlustes väikesed erinevused, kuid põhiolemuses jäid need siiski ühesuguseks.

Ilus on eestikeelses kirjanduses pidanud raskekujulist *iniuria* vormi ehk *iniuria atrox*'it solvamise liikideks ehk erijuhtumiteks: kui solvatav omas tähtsat positsiooni (näiteks kui solvati magistraati või senaatorit), solvangu loomus oli liigne (näiteks isikut haavati, piitsutati või peksti kaigastega) või solvang pandi toime avalikus või prestiižses kohas (näiteks teatris või linnaväljakul) või on seda eksitavalt ja ebatäpselt esitatud.²⁴²

Käesoleva töö allikatest selgub, et ühest küljest tehti vahet konkreetse edikti alla kuuluvatel erijuhtumitel ja teisest küljest tavalise üldedikti alla kuuluvatel juhtumitel. Solvamisega seotud *iniuria* eriliigid ehk erijuhtumid on: (*convicium* – isiku au vastu suunatud suuline solvang, mis sooritati avalikkuse ees valju häälega karjudes, *de adtemptata pudicitia* – rünne abielus naise või nooruki vooreslikkuse vastu, *ne quid infamandi causa fiat* – kõikvõimalik teise isiku au teotamine, mitte üksnes laim ja *servum alienum verberare* – võõra orja heade kommete vastane ilma orja omaniku nõusolekuta peksmine või piinamine).²⁴³ Seega on Ilusa välja toodu ebatäpne ja eestikeelset kirjandust tuleks edaspidi vastavalt täpsustada.

2.2.4. *Infamia* isiku au teotamise ja solvamise eest ettenähtud tagajärje osana

Teatud deliktid töid Rooma õiguse kohaselt kahju tekitajale karistusena kaasa ka autuse ehk *infamia*.²⁴⁴ Iulianus²⁴⁵ tõi välja näiteks varguse, röövimise, vägivalla ja pettuse deliktid.²⁴⁶

²⁴² E. Ilus [2005], lk 166.

²⁴³ Vt käesoleva töö ptk 3.2.1.–3.2.4.

²⁴⁴ Autuse vasteks on tegelikult kaks sõna: *infamia* ja *ignominia*, kuid neid kasutati enam-vähem samas tähenduses. *Infamia* – autus, häbi; alatus; auhaavamine, isiku hea nime teotamine. *Ignominia* – avalik häbistamine, teotus; hea nime kaotamine. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 122, 129. Kuna sõnu *infamia* ja *ignominia* kasutati enam-vähem samas tähenduses, siis võib neid sõnu tõlkida ühtemoodi. Autor kasutab töös sõna autu.

²⁴⁵ Salvius Iulianus – Rooma jurist 2. saj. p Kr. Ta oli pärit Aafrika provintsist. Elas Hadrianuse ajal ning suri Marcus Aureliuse ja Lucius Veruse ajastul. Ta oli preetoriks, kahel korral konsuliks, *praefectus urbi*'ks, võttis osa keisrinõukogust Hadrianuse ajal. Ta oli kuulus klassikalise ajastu jurist. Tema põihiteoseks olid *Digesta* 90. raamatus, mis lõpetati arvatavasti Antonius Piusse ajal. Ta oli 148. konsul ja koostas Hadrianuse korraldusel *edictum perpetuum*'i, see tähendab andis lõpliku, õiguskorrale vastava redaktsiooni ediktile, mida seni olid ametisse asutmisel koostanud ja kuulutanud linnapreetorid. Antiigileksikon, lk 220. P. Bonfante, lk 346–347.

²⁴⁶ Iulianus D. 3.2.1. Autuse tõi kaasa ka deliktiline vastutus: *Item „si qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo suo nomine damnatus pactusve erit” simili modo infames sunt.* (Ulpianus D. 3.2.4.5.) (Samuti: „Kes on vastutusele võetud varguses, röövimises, vägivallas, pettuses või teinud selle kohta kokkuleppe oma nimel,” on autu.)

Gaiuse Institutsioonides on nimekiri autust kaasa toovatest tegudest pikem:

Quibusdam iudiciis damnati ignominiosi fiunt, uelut furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, item pro socio, fiduciae, tutelae, mandati, depositi. sed furti aut ui bonorum raptorum aut iniuriarum non solum damnati notantur ignominia, sed etiam pacti. /.../ (Gaius Inst. 4.182.) (Mõnede kohtuotsuste puhul muutub vastutusele võetud kostja ka autuks, näiteks varguse, jõuga vara röövimise, *iniuria* puhul ning samuti seltsingu, (*fiducia*) pandi, eestkoste, käsunduse ja hoisulepinguga seotud otsuste puhul. Kuid varguse, jõuga asjade võtmise ja solvamise hagide puhul saavad autuse osaliseks mitte ainult süüdimõistetud, aga ka need, kes [vastava] kokkuleppe sõlmivad. /.../)

Isik oli autu, kui mõned tema õigused said riivatud. Näiteks kui isik heideti senatist välja, kaotas ta õiguse olla kohtus kellegi esindajaks ja saada magistraadiks.²⁴⁷

Autu isik ei saanud esitada nõuet kohtusse, olla kohtus esindaja ega olla elukutselt advokaat: /.../ *Nec tamen ulla parte edicti id ipsum nominatim exprimitur, ut aliquis ignominiosus sit, sed qui prohibetur et pro alio postulare et cognitorem dare procuratoremue habere, item procuratorio²⁴⁸ aut cognitorio nomine iudicio interuenire, ignominiosus esse dicitur.* (Gaius Inst. 4.182.) (Siiski ei ole see üheski preetori edikti osas sõnaselgelt välja öeldud, et isik muutub autuks; kuid isikut, kellel on keelatud esitada hagi teise nimel, määrata kohtus esindaja ja omada advokaati, ja ka kohtus advokaadi või esindajana protsessis osaleda, kutsutakse autuks.)

Samuti ei tohtinud kohtuasja pooled tõsta kohtuniku vastu häält, vastasel juhul häbimärgistati nad autusega.²⁴⁹ Au kaotanud isik oli see, keda nimetati Rooma õiguse kohaselt *infames*. *Infames* oli karistuse või häbistava tegevuse (näiteks kupeldaja)²⁵⁰ pärast ilma jäänud aust ja mõnest õigusest (näiteks valimisõigus). Seega karistati tegude eest, mis olid Rooma ühiskonnas häbiväärsed ja tõid kaasa teatud tsiviilõiguste piiramise (näiteks senatist väljaheitmine).²⁵¹

²⁴⁷ Gaius Inst. 4.182.

²⁴⁸ *Procurator* – prokuraator, hooldaja, asjaajaja, varahoidja, keiserlik haldusametnik. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 209.

²⁴⁹ Paulus D. 47.10.42.

²⁵⁰ Ulpianus D. 3.2.2.5.

²⁵¹ B. Nicholas, lk 217. E. Ilus 2000, lk 167. Antiigileksikon, lk 209. W. W. Buckland, lk 579.

Laimamise juhtumite puhul oli tõde kaitsvaks asjaoluks. Millegi kirjutamine, koostamine või avalikustamine teise isiku häbistamiseks tõi kaasa autuse ja laiendas tõe kaitse anonüümsetele ohvritele. Samal ajal oli välja pandud autasu isikule, kes andis sellistest süütegudest teada, sest hoolimata üldisest teadaandmise keelust võis see teenida avalikku huvi.²⁵²

Süüdi mõistmine *actio iniuriarum* i alusel tõi kaasa autuse, mis omakorda takistas süüdimõistetud isikul asumast avalikesse ametitesse.²⁵³

Marcianus²⁵⁴ selgitab fragmendis D. 48.17.1.3., et aasta pärast oli autul isikul võimalik autusest vabaneda:

Et ex hoc annus computatur ad se purgandos. (Marcianus D. 48.17.1.3.) (Sellest kuupäevast alates aasta pärast on neil võimalik puhastuda [see tähendab end autusest vabastada].)

Peale autusest vabanemist sai isik tagasi taas näiteks valimisõiguse ja tal oli õigus asuda teenistusse avalikesse ametitesse. Samuti oli isikul õigus esitada nõue kohtusse, esindada kohtus ja asuda advokaadi ametisse.

Seega, autuse ehk *infamia* põhjustasid Rooma õiguse kohaselt näiteks varguse, vägivalla, pettuse ja röövimise deliktid. Isiku õiguste riive tagajärjel sai isik autuks, keda nimetati Rooma õiguses *infames*. Autu isik heideti näiteks senatist välja, tal kadus esindusõigus kohtus, magistraadiks saamise õigus, olla elukutseline advokaat, puudus valimisõigus ja nõude esitamise õigus kohtusse. Samuti põhjustas autuse kui teise isiku häbistamiseks midagi kirjutati, koostati või avalikustati.

²⁵² O. F. Robinson, lk 50. J. I. McCarthy, lk 32.

²⁵³ D. Johnston, lk 256. R. Zimmermann, lk 1062. F. H. Blume, C. 9.35. kommentaar. R. W. Lee, lk 391. M. Hagemann, lk 96.

²⁵⁴ Aelius Marcianus oli üks viimaseid printsipaadi perioodi (hiljem 3. sajandi esimese poole) juriste, 16 raamatust koosneva teose *Institutiones*, mida Digesta koostajad rikkalikult ära kasutasid, autor. Ta kirjutas ka kogumiku *Regulae* ja mõned monograafiad, peamiselt kriminaalprotsessi kohta. A. Berger, lk 578.

3. LEX CORNELIA, ISIKU AU TEOTAMISE JA SOLVAMISEGA SEOTUD INIURIA LIIGID NING LIBELLUS FAMOSUS

3.1. Lex Cornelia

Hilise Rooma vabariigi aegse vägivalla ja rahutuste tõttu võeti aastal 81. eKr vastu *lex Cornelia de iniuriis*²⁵⁵, mis nägi teatud tüüpi solvava käitumise eest ette kriminaalmenetluse algatamise. *Lex Cornelia de iniuriis*'iga oli vastutusele võtmine ette nähtud nii isiku peksmise ja löömise, majja jõuga sisse tungimise eest kui ka kõigi muude füüsiliselt tekitatud vigastuste eest, kuid lisaks hõlmas see laimamist ja isiku mainet kahjustavate halvas valguses näitavate kirjutiste avaldamist. Senati otsuse alusel laiendati laimamise mõistet ja peeti selle alla kuuluvaks ka anonüümseid kirjutisi.²⁵⁶

Digesta fragmentidest D. 47.10.5.9. ja D. 47.10.5.10. ei nähtu sõna-sõnalt, et senati otsuse alusel oleks laiendatud laimamise mõiste alla kuulunud ka anonüümseid kirjutised, kuid seda arvavad Rooma õiguse uurijad.²⁵⁷ Richard Bauman eristab kirjalikku ja suulist teotavat solvangut. Suulise teotava solvangu puhul karistati peamiselt selle koostajat, kuid kirjaliku teotava solvangu puhul karistati selle avaldajat. Bauman on seisukohal, et nii kirjalikud kui ka suulised teotavad solvangud olid kaetud *lex Cornelia de iniuriis*'iga. Anonüümsete kirjutiste avaldamise kohta käiva senati otsuse ajaks märgib Bauman senati otsuse ajaks 6. aasta pKr, sest see sobitus anonüümsete kirjutiste ilmse levikuga samal aastal või umbes sellel aastal.²⁵⁸

Eadem poena ex senatus consulto tenetur etiam is, qui epigrammata aliudve quid sine scriptura in notam aliquorum produxerit: item qui emendum vendendumve curaverit. (Ulpianus D. 47.10.5.10.) (Sellele, kes avaldab mis tahes pealiskirju, või midagi muud, samuti kui see on üles kirjutamata esitatud kellegi teise laimamise eesmärgil, saab osaks sama karistus, senati

²⁵⁵ *lex Cornelia de iniuriis* – Lucius Cornelius Sulla seadus, mis võeti vastu 81 eKr. *Lex Cornelia de iniuriis*'i kohaselt karistati isikut, kes kirjutas, koostas või avaldas sellise pilkeloo, isegi kui see avaldati teise nime all või anonüümselt. H. F. Jolowicz, lk 288. A. Berger, lk 549, 562. H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, lk 249.

²⁵⁶ Ulpianus D. 47.10.5.pr. A. Borkowski, lk 351. R. W. Leage, lk 338. D. Johnston, lk 254. R. Domingo, lk 213. M. Hagemann, lk 62. N. L. Nguyen. Roman Rape: An Overview of Roman Rape Laws from the Republican Period to Justinian's Reign. Volume 13. Issue 1. Michigan Journal of Gender and Law. London: Davis Polk & Wardwell, 2006, lk 92. Arvutivõrgus: <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1084&context=mjgl> (28.04.2020).

²⁵⁷ Näiteks Jakob Giltaij, Richard Bauman ja Theodor Mommsen. Crawford ei ole laimamist ja isiku mainet kahjustavate halvas valguses näitavate kirjutiste avaldamist, sealhulgas anonüümseid kirjutisi üldse käsitletud, võib-olla seetõttu, et ta ei suutnud tuvastada kindlat seadusele omase sõnastusega fraasi, sest säilinud tekstikatted on pigem ümberjutustuse kujul.

²⁵⁸ J. Giltaij, lk 24. R. A. Bauman. *The crimen maiestatis* in the Roman republic and Augustan Principate. Johannesburg: Witwatersrand University Press, 1970, lk 257, 260. (kasutatud teosest J. Giltaij, lk 28, 31).

otsuse alusel, nagu isikule, kes on hoolitsenud mis tahes nimetatud asjade ostmise või müümise eest.)

Seega karistati Senati otsuse alusel nii autorit, kui ka kirjutise esitajaid, avaldajaid ja ostjaid.²⁵⁹

Sulla *lex Cornelia* kohaselt karistati lisaks kolme vägivaldse *iniuria* juhtimi eest: *pulsare* (löögid), *verberare* (löögid, mis teevad valu) ja *domum introire* (majja jõuga sissetungimine). *Lex Cornelia* seaduse alusel esitatav hagi oli loomu poolest karistusõiguslik selles mõttes, et seda arutati *quaestio* (uurimise) käigus, kuid arvestati eraõiguslikuna ja seda võis esitada ainult kahju saanud isik, samas kui kriminaalhagi puhul võis igaüks süüdistuse esitada. Karistus ei ole täpselt teada, aga see oli arvatavasti rahaline.²⁶⁰

Ulpianus selgitab Corneliuse seaduste alusel karistatavate isiku mainet kahjustavate kirjutiste ja laimamise kohta järgmiselt:

Si quis librum ad infamiam alicuius pertinentem scripserit composuerit ediderit dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret, etiamsi alterius nomine ediderit vel sine nomine, uti de ea re agere liceret et, si condemnatus sit qui id fecit, intestabilis ex lege esse iubetur. (Ulpianus D. 47.10.5.9.) (Kui keegi kirjutab midagi eesmärgiga teist häbistada, või koostab või avaldab selle, või pahatahtlikult korraldab selle teoks saamise, siis isegi kui see ka avaldatakse kellegi teise nime all, või ilma nimeta, saab teda hageda selle seaduse [*lex Cornelia*] alusel, ja kui teda peaks süüdi mõistetama, kuulutatakse ta võimetuks kohtu ees tunnistusi andma.)

Iniuria juhtumite hulgas oli *lex Cornelia*'l arvatavasti laiem või erinevam käsitusala kui eraõiguslikul deliktil, mistõttu saab Ulpianuse väidet fragmendis D. 47.10.5.9. mõista selliselt, et see käsitles igasugust kirjutise avaldamise viisi, mis puudutas kellegi häbistamist. Võimalik, et varjunime all solvamist karistati *lex Cornelia de iniuriis*'i kohaselt alates selle kehtestamisest. Tõenäoline on, et *lex Cornelia*'s ette nähtud trahvile lisandus senati otsuse tõttu tunnistajaks olemise võime kaotus.²⁶¹

²⁵⁹ C. Rosillo-López. Public Opinion and Politics in the Late Roman Republic. Cambridge: The University Press, 2017, lk 33. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=K9zFDgAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

²⁶⁰ Vt joonealust viidet nr 255.

²⁶¹ J. Giltaj, lk 26, 29, 32.

Tunnistajaks olemise võime kaotust ilmestavad fragmendid D. 28.1.18.1. ja D. 22.5.21.pr.:

Si quis ob carmen famosum damnetur, senatus consulto expressum est, ut intestabilis sit: ergo nec testamentum facere poterit nec ad testamentum adhiberi. (Ulpianus D. 28.1.18.1.) (Kui keegi on avaliku laimu eest süüdi mõistetud, öeldakse senati otsuses, et ta ei saa testamenti teha; seetõttu ei saa ta ei testamenti täita ega olla tunnistaja teise testaatori tahte tõendamiseks.)

Ob carmen famosum damnatus intestabilis fit. (Arcadius²⁶² D. 22.5.21.pr.) (Laimava luuletuse kirjutamise eest süüdi mõistetud isik ei ole sobiv olema tunnistaja.)

Täpselt ei ole teada, milline oli karistus *lex Cornelia* kohaselt, kuigi Iustinianus viitab oma Institutsioonides sellele kui „erakordsele karistusele”.²⁶³

In summa sciendum est, de omni iniuria eum qui passus est posse vel criminaliter agere vel civiliter. et si quidem civiliter agatur, aestimatione facta secundum quod dictum est, poena imponitur. sin autem criminaliter, officio iudicis extraordinaria poena reo irrogatur. /.../ (Iust. Inst. 4.4.10.) (Lõpetuseks tuleb märkida, et iga *iniuria* puhul saab kahju kannatanud pool valida, kas esitada hagi kriminaal- või tsiviilmenetluses. Kui isik eelistas tsiviilmenetlust, määrati karistus vastavalt hinnangulisele kahjule, kooskõlas eelnimetatud reeglitega. Kui ta otsustas kriminaalõigusliku õiguskaitsevahendi kasuks, määras kohtunik omal algatusel süüdistatule ekstraordinaarse karistuse. /.../)

Võimalik, et ohver sai alati valida, kas kasutada tsiviil- või kriminaalõiguslikku õiguskaitsevahendit. Samas olid need õiguskaitsevahendid üksteist välistavad, koos ei saanud neid kasutada.²⁶⁴ Kuna hageja sai kriminaalmenetluses välja mõistetava karistusraha endale, siis oli kõige tõenäolisem, et karistus koosnes karistuslikust rahaliselt valurahast, mis ületas seda kahjutasu, mis mõisteti välja *iniuria* hagi alusel. Nii on arusaadav, miks menetlus *lex*

²⁶² Aurelius Charisius Arcadius – ta oli Diocletianuse ajastu Rooma jurist ja *magister libellorum* (petitsioonide meister), paigutati mõne varasema teadlase poolt *Constantinuse* aega või isegi hilisemasse aega, osaliselt tema külluslikult kaunistatud retoorilise stiili tõttu; kuid teiste teadlaste seisukohti kinnitav täpsem uurimus näitab, et 290. – 291. aasta keskpäiga imperaalsed reskriptid (vastused petitsioonidele) sarnanevad stiilselt ja väljavaateliselt tema monograafiate tekstidega, nii et tõenäoliselt oli ta neil aastatel *Diocletianuse magister libellorum*. Kui välja arvata enam kui sada ümberkirjutust, on tema teos säilinud kuue lõiguna, mille Justinianuse koostajad võtsid tema monograafiatest, mis on selle žanri viimane osa. Igaüks neist kujutab endast midagi täiesti uut: tunnistajate (*De testibus*), avalike ülesannete (*De muneribus civilibus*) ja preetori prefekti ametikoha (*De officio praefecti praetorio*) kohta. Juristina paigutub Arcadius Ulpianuse ja Modestianuse pragmaatilisse traditsiooni. OCD, lk 140.

²⁶³ A. Borkowski, lk 351.

²⁶⁴ *Ibid.* R. W. Leage, lk 338.

Cornelia järgi paistis olevat populaarsem valik. Veelgi enam, kuna printsipaadi perioodil sätete ulatust laiendati, millest tulenevalt hõlmasid need igasugust füüsilise iseloomuga solvavat käitumist.²⁶⁵

Etiam ex lege cornelia iniuriarum actio civiliter moveri potest condemnatione aestimatione iudicis facienda. (Marcianus D. 47.10.37.1.) (*Iniuria* hagi saab esitada isegi tsiviilõiguslikult *lex Cornelia* alusel ja vastutusele võtmisel määrab selle summa hinnanguliselt kohtunik otsusega.)

Lex Cornelia de iniuriis’i alusel esitatav hagi jäi sisuliselt eraõiguslikuks, mis ilmneb eriti selles, et hagi esitamise õigus oli ainult kannatanul. Tegemist oli seega eraõigusliku hagiga avalikus menetluses.²⁶⁶ Paulus on menetlust nimetanud „avalikes huvides läbiviidavaks“, viidates vähemalt selle jätkuvale hübriidsele olemusele.²⁶⁷

Ad actionem iniuriarum ex lege cornelia procurator dari potest: nam etsi pro publica utilitate exercetur, privata tamen est. (Paulus D. 3.3.42.1.) (*Iniuria* hagi puhul saab esindaja määrata *lex Cornelia* alusel; sest kuigi hagi rakendatakse avalikes huvides, on see sellegipoolest eraõigusliku iseloomuga.)

Üldisemas mõttes, niipea kui nõustuda sellega, et *lex Cornelia de iniuriis*’i alusel toimuv menetlus hõlmab nii avalikke kui ka eraspekte, ei pea informaatorite kohalolek välistama *accusatio*²⁶⁸ privilegeeritud iseloomu.²⁶⁹

Lex Cornelia de iniuriis’iga hõlmatud delikti ohver sai alati vabalt valida *lex Cornelia de iniuriis*’i alusel ja preetorliku *actio iniuriarum*’i hagi vahel, kuna tegemist oli konkureerivate valikute olukorraga.²⁷⁰ Schulz tõi välja, et vabariigi lõpu poole oli kriminaalõigus siiski oluliselt tsiviilõiguse tasemest madalamal, seega olid karistuslikud eraõiguslikud hagrid puuduliku kriminaalõiguse asenduseks.²⁷¹

²⁶⁵ A. Borkowski, lk 352.

²⁶⁶ M. Hagemann lk 63.

²⁶⁷ J. Giltaj, lk 29.

²⁶⁸ *Accusatio* – (kohtulik) süüdistamine; kaebus. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 23.

²⁶⁹ J. Giltaj, lk 29.

²⁷⁰ M. Hagemann, lk 64.

²⁷¹ F. Schulz, lk 573.

Lex Cornelia de iniuriis omas Rooma õiguses tähtsust seetõttu, et solvava käitumise eest oli selle seadusel alusel võimalik algatada kriminaalmenetlus. Samuti hõlmas *lex Cornelia de iniuriis* ka laimamist ja isikut teotavate kirjutiste avaldamist. Senati otsuse alusel laiendati *lex Cornelia de iniuriis*’i kohaldamisala ja sellest ajast alates kuulusid koosseisu alla ka anonüümsed kirjutised.

Eestikeelses kirjanduses on *lex Cornelia*’t käsitlenud eelkõige Pereterski, kes märkis, et peksmine ja võõrasse korterisse tungimine kuulutati tõenäoliselt juba 1. sajandist eKr kriminaalselt karistatavaks ning edaspidi laienes *iniuria* mõiste alla kuuluvate õigusrikkumiste ala, mille osas sai algatada kriminaalmenetluse. Samas on *lex Cornelia*’t Pereterski maininud ainult alapeatükis „Isikuvastased kuriteod“ all, et *lex Cornelia* nägi karistusena ette asumisele saatmise saarele ja varanduse äravõtmise, impeeriumi perioodil aga surmanuhtluse. Ja paar lõiku allpool on ta välja toonud, et haavade tekitamine²⁷² ja löömine tunnistati *iniuria*’ks, mida võis menetleda nii eraõigusliku menetluse kui ka kriminaalmenetluse korras.²⁷³

Käesolevas alapeatükis käsitletud allikatest selgub aga, et lisaks isiku peksmisele ja muudele füüsiliselt tekitatud vigastustele ning majja jõuga sisse tungimisele hõlmas *lex Cornelia de iniuriis* ka laimamist, sealhulgas isiku mainet kahjustavate halvast valguses näitavate kirjutiste avaldamist. Samuti laiendati senati otsusega 6. aastal pKr laimamise mõistet sellega, et *lex Cornelia de iniuriis*’i alla kuulusid ka anonüümsed kirjutised. Seega on eestikeelses kirjanduses jäetud välja toomata see, et lisaks peksmisele ja majja jõuga sisse tungimisele sai hakata kriminaalkorras vastutusele võtma ka laimamise ja isikut teotavate kirjutiste avaldamise eest *lex Cornelia de iniuriis* alusel. Samuti seda, et senati otsuse alusel laiendati 6. aastal pKr *lex Cornelia de iniuriis*’i alla ka anonüümsed kirjutised. Kokkuvõttes vajab eestikeelne kirjandus täiendamist just laimamist ja teotavaid kirjutisi puudutavas osas.

²⁷² Selliste füüsiliste rünnete eest karistati juba ammu, aga et on oluline muudatus, mida Pereterski välja ei too, on just nii-öelda füüsilise ründeta teod.

²⁷³ I. Pereterski, lk 179, 196.

3.2. Isiku au teotamise ja solvamise erijuhtumid

3.2.1. *Convicium*

Preetori üldediktile²⁷⁴ järgnesid mitmed eriediktid, mis käsitlesid verbaalse *iniuria* erijuhtumeid, nendeks olid: *convicium*, *de adtemptata pudicitia*,²⁷⁵ *ne quid infamandi causa fiat*²⁷⁶ ja *servum alienum verberare*.²⁷⁷ Sellise nimega ediktidele tuginedes esitatud hagsid tähistati Rooma vabariigi perioodi õiguses ühise nimetajaga *actio iniuriarum*.²⁷⁸ Nende sõnaliselt toime pandud *iniuria* erijuhtumite eest määratav summa ei saanud olla kindel, vaid teo raskuse ja tekitatud kahju alusel hinnatav. Tõenäoliselt olid need eriediktid hilisemad kui üldedikt, kuid enne Rooma vabariigi lõppu oli *iniuria* üldedikti kohaselt tähendust laiendatud oluliselt kaugemale füüsilisest rünnakust.²⁷⁹

Heade kommete vastane *convicium* tähendas kellegi maja ees meelevaldse kogunemisega täide viidud avalikku laimamist, milles kasutati vandesõnu ja pilkeriime.²⁸⁰ Tegemist ei olnud mitte igasuguse verbaalse solvamisega. Solvamist tuli häälekalt kuuldavale tuua rahvahulga keskel.²⁸¹

Ulpianus selgitab *convicium*'i tähendust järgmiselt:

Convicium autem dicitur vel a concitatione vel a conventu, hoc est a collatione vocum. cum enim in unum complures voces conferuntur, convicium appellatur quasi convocium. (Ulpianus D. 47.10.15.4.) (*Convicium* [laimamine] tuleb sõnast *concitatio* [(rahva) rahutus] või *conventus* [kogunemine]. Kui mitmed tõstavad oma hääled ühe inimese vastu, nimetatakse seda laimamiseks, nagu oleks see *convocium* [häälte kogunemine].)²⁸²

Ulpianus nõustus Gaiusega selles osas, et *convicium* oli selgelt *iniuria*,²⁸³ samuti sedastab ta edikti teksti, milles Labeo oli öelnud, et *convicium* on õigusvastane tegu:

²⁷⁴ Preetori üldedikti kohta vt täpsemalt käesoleva töö ptk 1.3.1.1.

²⁷⁵ *De adtemptata pudicitia* kohta vt täpsemalt käesoleva töö ptk 3.2.2.

²⁷⁶ *Ne quid infamandi causa fiat* kohta vt täpsemalt käesoleva töö ptk 3.2.3.

²⁷⁷ *Servum alienum verberare* kohta vt täpsemalt käesoleva töö ptk 3.2.4.

²⁷⁸ R. Zimmermann, lk 1053.

²⁷⁹ H. F. Jolowicz, lk 287–288.

²⁸⁰ M. Kaser 1986, lk 234. D. Johnston, lk 256. A. Borkowski, lk 348. Iust. Inst. 4.4.1.

²⁸¹ R. Zimmermann, lk 1054.

²⁸² H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, lk 219.

²⁸³ M. J. Perry. Gender, Manumission, and the Roman Freedwoman. Cambridge: The University Press, 2014, lk 77. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=SQxaAQAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020). Gaius Inst. 3.220.

Convicium iniuriam esse Labeo ait. (Ulpianus D. 47.10.15.3.) (Labeo ütleb, et laimamine on õigusvastane tegu.)²⁸⁴

Seega näeme, et *convicium* tähendab kas solvavat keelekasutust, mis on suunatud kellegi vastu avalikkuse juuresolekul,²⁸⁵ või tegu, millega ässitatakse rahvahulk kellegi maja juurde või inimest ennast piirama.²⁸⁶

Hagi sai esitada ainult siis, kui *convicium* oli vastuolus asjaomase kogukonna moraalnormidega ehk heade kommete vastane ning sellel oli omadus häbistada või põlgust tuua isikule, kelle vastu see oli suunatud.²⁸⁷

Praetor ait: „qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo”. (Ulpianus D. 47.10.15.2.) (Praetor ütleb: „Ma annan õiguse esitada hagi igäühe vastu, kelle kohta on teada antud, et ta on kedagi heade kommete vastaselt laimanud või kes on heade kommete vastase laimamise põhjustanud.”)²⁸⁸

Et solvamist saaks deliktina käsitleda, pidi lärm olema suunatud konkreetsele isikule, kuid ei olnud nõutav solvatava isiku samaaegne kohalolek.²⁸⁹

Convicium non tantum praesenti, verum absentis quoque fieri posse labeo scribit. proinde si quis ad domum tuam venerit te absente, convicium factum esse dicitur. idem et si ad stationem vel tabernam ventum sit, probari oportere. (Ulpianus D. 47.10.15.7.) (Labeo kirjutab, et mitmehälset lärmakat solvamist saab toime panna mitte ainult kohal viibiva isiku suhtes, vaid ka selle suhtes, keda ei viibi kohal. Seega öeldakse, kui keegi peaks tulema sinu kodu juurde, kui sind ennast seal ei viibi, on toime pandud lärmakas solvamine. Sama tuleb tunnistada kehtivaks ka juhul, kui ta tuleb sinu võõrastemaja või või su poe juurde.)

²⁸⁴ H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, lk 219.

²⁸⁵ Iust. Inst. 4.4.1.

²⁸⁶ Ulpianus D. 47.10.15.4.

²⁸⁷ R. Zimmermann, lk 1054.

²⁸⁸ H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, lk 218.

²⁸⁹ M. Hagemann, lk 70. R. Zimmermann, lk 1054.

Lärmi tõstmine kellegi vastu, kes oli kodust eemal, läks arvesse *convicium`ina* ja oli seetõttu *iniuria`na* haigetav.²⁹⁰

Kokkuvõtvalt tähendas edikt *convicium* solvatava isiku au vastu sihitud verbaalset solvangut tema maja ees, mis pandi toime rahvamassi seas ja üldsuse ees kõva häälega karjudes.

3.2.2. *De adtemptata pudicitia*

De adtemptata pudicitia (ründest vooruslikkuse vastu) tähendas abielus naise või nooruki jälitamist, ja neid saatva isiku eemale meelitamist või äraröövimist. Samuti abielus naise või nooruki kõnetamist neile seksuaalteenuse pakkumiseks, muutes nad seeläbi rünnakule vastuvõtlikuks. Edikt *de adtemptata pudicitia* loodi eesmärgiga kaitsta nende noorte roomlaste moraalsel mainet, kes kandsid veel *toga praetexta`t*,²⁹¹ samuti ausate naiste, nagu *materfamilias* või noored tütarlapsed, mainet.²⁹² Kannatanul oli õigus *actio iniuriarum`i*²⁹³ esitamiseks nii jälitamise, kui ka kõnetamise eest, mille kaudu tehti ettepanek seksuaalteenuse pakkumiseks. Nimetatud käitumisviisid olid aluseks *actio iniuriarum`i* esitamiseks ainult siis, kui need olid heade kommete vastased.²⁹⁴

Iniuria autem committitur non solum, cum quis pugno puta aut fuste percussus uel etiam uerberatus erit, sed etiam si cui /.../ quis matrem familias aut praetextatum adsectatus fuerit et denique aliis pluribus modis. (Gaius Inst. 3.220.) (*Iniuria* pannakse toime mitte ainult siis, kui kedagi lüüakse rusikaga või kaigastega või isegi piitsutatakse, aga ka siis, /.../ kui keegi ahistab pereema või purpurpalistuses toogaga noorukit; ja lõpetuseks paljudel teistel viisidel.)

²⁹⁰ D. Ibbetson. „*Iniuria*, Roman and English“. E. Descheemaeker, H. Scott, lk 36.

²⁹¹ R. Zimmermann, lk 1055. *Toga praetexta* – valge rüü ehk tooga lilla ääristriibuga, nõ purpurpalistusega tooga. See oli üks konsulite, preetorite ja preestrite ametitunnuseid. Printsipaadi perioodil kandis keiser *toga praetexta`t*, kui ta esines avalikult Rooma müüridel. Üle 14-aastane noormees kandis *toga praetexta`t* meheea märgina enne kui nad panid selga *toga virilis`e*. *Toga virilis* oli Rooma kodaniku tavaline valge rüü ehk tooga. Selle kandmiseks ei olnud kindlaksmääratud iga, kuid tavaliselt kandsid seda 17–18 aastased noormehed A. Berger, lk 738.

²⁹² M. Hagemann, lk 71–72.

²⁹³ *Actio iniuriarum* on siinkohal üldmõiste, seega kannatanul oli õigus *actio iniuriarum`i* esitamiseks ka edikti *de adtemptata pudicitia* alusel.

²⁹⁴ A. Borkowski, lk 348. R. Zimmermann, lk 1055–1056.

Adtemptari pudicitia dicitur, cum id agitur, ut ex pudico impudicus fiat. (Paulus D. 47.10.10.)
(Isiku vooruslikkuse ründamisega on tegemist siis, kui vooruslikku isikut püütakse näidata pahelisena.)

Seega tähendas *pudicitia adtemptare* teokoosseisuna laiemas tähenduses just seda, kui vooruslikku isikut laimatakse, näidates teda pahelisena. Ediktis *de adtemptata pudicitia* on preetor nimetanud kolme teokoosseisu, mis näitavad spetsiifiliselt Roomale iseloomulikku nägemust kombelisusest.²⁹⁵ Meie teame neist Ulpianuse kaudu:

Tenetur hoc edicto non tantum qui comitem abduxit, verum etiam si quis eorum quem appellavisset adsectatusve est. (Ulpianus D. 47.10.15.19) (Mitte ainult see, kes saatja eemale meelitab, ei vastuta selle edikti alusel, vaid ka igaüks, kes kedagi järelkäijate hulgast kõnetab või jälitab.)

Aliud est appellare, aliud adsectari: appellat enim, qui sermone pudicitiam adtemptat, adsectatur, qui tacitus frequenter sequitur: adsiduo enim frequentia quasi praebet nonnullam infamiam. (Ulpianus D. 47.10.15.22.) (Üks asi on kõnetada ja teine asi on jälitada. [Selle edikti tähenduses] kõnetab see, kes kasutab seksuaalse alatooniga kõnet vooruslikkuse ründamiseks; jälitab see, kes käib [kellelgi] tihti vaikselt järel. Jälitaja sagedane kohalolu mõjubki sisuliselt nii, et sellega kaotab isik au.)

Au kaotamine tähendas fragmendis D. 47.10.15.22. sisuliselt halva kuuluse omandamist. Jälitaja löi pideva ja vaikse kannulkäimisega mulje tegelikkuses mitte esinevast tutvusest tema ja jälitatava vahel, kes seetõttu sai halva maine.²⁹⁶ Mainele kahjustav ja seetõttu vaidlustatav oli pidev ja vaikne jälitamine, mis võimaldas teha järelduse, et selle konkreetse isikuga võis oma äranägemise järgi käituda.²⁹⁷

Kõnetamine oli piiratud tulenevalt heade kommete vastasuse tingimusest, mis puudutas seksuaalteenuse pakkumise viisi ja kujutas endast riivet isiku vooruslikkuse vastu.²⁹⁸ Autu isiku vastu tõstetud lärm ei täitnud *iniuria* koosseisu, seega ei saanud mitte iga naine protesteerida,

²⁹⁵ M. Hagemann, lk 71.

²⁹⁶ *Ibid*, lk 74.

²⁹⁷ R. Zimmermann, lk 1055.

²⁹⁸ Ulpianus D. 47.10.15.20.

kui talle tehti ebasündaheid ettepanekuid. Ilmselge, et prostituudil ei olnud sellist vooruslikkust, mida oleks seksuaalse alatooniga kõne võinud riivata.²⁹⁹

Iniuria´t võis teatud kindlatel asjaoludel kasutada *turpa verba* (ropu, ebasünda keelekasutuse) eest karistamiseks. See oli piiritletud solvangutega individuaalsete ohvrite, mitte kogukonna kui terviku vastu, kuigi kogukond loomulikult säilitas huvi selle rakendamise vastu. Tundub ebausutav, et *iniuria*´t kasutati kliente meelitavate prostituutide suhtes.³⁰⁰

Qui turpibus verbis utitur, non temptat pudicitiam, sed iniuriarum tenetur. (Ulpianus D. 47.10.15.21.) (Kes kasutab roppe sõnu, ei ründa vooruslikkust, vaid on vastutav *iniuria* eest.)

Seega edikti *de adtemptata pudicitia* alusel vastutas teo toimepanija teise isiku eemale meelitamise, kõnetamise (kasutades seksuaalse alatooniga kõnet) ja jälitamise (kellegi järelkäimise) eest ja seda pandi toime voorusliku abielus naise või nooruki vastu.

3.2.3. *Ne quid infamandi causa fiat*

Edikti *ne quid infamandi causa fiat* (keegi ei tohi [teist] teotamise eesmärgil) oluline roll seisnes selle avatud sõnastuses. Muuhulgas on just edikti lahtine sõnastus tähendanud, et sellele on kirjanduses pööratud suurt tähelepanu. Teokoosseisule vastavat käitumist ei kirjeldata üldse lähemalt, see tähendab, et oluliseks muutub just toimepanija kavatsus.³⁰¹

Praetor ait: „ne quid infamandi causa fiat. si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam“. (Ulpianus D. 47.10.15.25.) (Preetor ütleb: „Keegi ei tohi [teist] teotamise eesmärgil häbistada ja kui keegi seda [sätet] rikub, karistan ma teda vastavalt juhtumi asjaoludele“.)

²⁹⁹ R. Zimmermann, lk 1055.

³⁰⁰ T. A. J. McGinn. *The Economy of Prostitution in the Roman World: A Study of Social History and the Brothel*. Michigan: The University of Michigan Press, 2004, lk 156. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=dEk_DwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

³⁰¹ M. Hagemann, lk 75.

Sellea keelatakse tegevused, mis võivad ohvrit häbistada.³⁰² Nii omistab preetor tähtsust asjaolule, et mainet saab kahjustada määratlemata arvu põhimõtteliselt selleks sobivate käitumisviisidega, kusjuures sobilikkuse nõue sisaldub käitumise *ad infamiam* (au haavamist, halvustamist), *ad invidiam alicuius* (teise maine kahjustamist) subjektiivses kriteeriumis. Takistamiseks seda, et delikti teokoosseisu ebamäärasus viib väärkasutusteni, ei andnud preetor õigust mitte lihtsalt *iudicium*iks, vaid pelgalt *animadversio*ks,³⁰³ seega jättis ta endale asjaolude üksikasjaliku läbivaatamise õiguse.³⁰⁴

Ulpianus tõi välja erinevad juhtumid, mis kõik selle edikti alla võivad kuuluda:

Generaliter vetuit praetor quid ad infamiam alicuius fieri. proinde quodcumque quis fecerit vel dixerit, ut alium infamet, erit actio iniuriarum. haec autem fere sunt, quae ad infamiam alicuius fiunt: ut puta ad invidiam alicuius veste lugubri utitur aut squalida, aut si barbam demittat vel capillos submittat, aut si carmen conscribat vel proponat vel cantet aliquod, quod pudorem alicuius laedat. (Ulpianus D. 47.10.15.27.) (Preetor keelab üldiselt kõike, mis riivab teise au. Seega mida iganes keegi teeb või ütleb, et teist häbistada, annab aluse esitada hagi solvamise eest. Siin on juhtumid teist häbistava käitumise kohta: et teise mainet kahjustada, kannab keegi leinariideid või räpaseid riideid või laseb oma habemel välja kasvada või laseb oma juuksed [hooletult] alla või kirjutab pilkelaulu või avaldab või laulab midagi teise isiku vooruslikkust kahjustavat.)

Eeltoodust nähtub, et edikti *ne quid infamandi causa fiat* all peeti silmas igasugust teotamist, mitte üksnes laimu.³⁰⁵ Näiteks pahatahtlikku leinariiete või räpaste riiete kandmist, habemel lohakalt kasvada lubamist või juustel korratul moel rippuda laskmist võisid endast kujutada ediktis käsitletud rikkumist.³⁰⁶ Need kõik olid leinamise tunnusjooned, mida näidati avalikult mitte ainult siis, kui lähedane sugulane oli surnud või juhtunud suur, laiemat hulka inimesi puudutav õnnetus, vaid ka isiku poolt, kellele oli ametlikult esitatud süüdistus kuriteo eest. Viimasel juhul oli ka lähedastel sugulastel lubatud väljendada oma kaastunnet *vestis mutatio*³⁰⁷

³⁰² *Ibid*, lk 59.

³⁰³ *Animadversio* – asjaolude uurimine, põhjalik tähelepanu pööramine, (järele) uurimine, kaalutlemine, arvustus. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 38. OLD, lk 146.

³⁰⁴ M. Hagemann, lk 75.

³⁰⁵ A. Borkowski, lk 348.

³⁰⁶ R. Zimmermann, lk 1057.

³⁰⁷ *Vestis mutatio* – riiete vahetamine leina märgiks. OLD, lk 1264.

teel. Kui võõrad inimesed selliselt käitusid, käsitleti nende käitumist solvanguna süüdistaja vastu.³⁰⁸

Õiguslikul arengul võimaldati vabalt kulgeda. Rooma riigi seadusandlikud organid ei nõudnud, et *iniuria* puhul peaks ette nähtud eraõigusliku karistuse eeldusi täpselt kirjeldama, nagu seda tehti varem ja jätsid konkreetse määratluse kohtupraktikale, mis laiendas *iniuria* edikti kohaldamisala üha enam. Arvestades avaliku arvamuse suurt jõudu Roomas kuni printsipaadini, oli lugematuid võimalusi kellegi diskrediteerimiseks. Lõpuks ei vaevunud enam juhtumeid edikti erinevate eriteokoosseisude alla subsumeerima, vaid jäeti ka vägivaldatud *iniuria*’d, seega eeskätt edikti *ne quid infamandi causa fiat* alla kuuluvad au teotamised, üldise edikti alla.³⁰⁹

Kokkuvõttes oli edikt *ne quid infamandi causa fiat* formuleering avar. Edikti kohaldamisalasse ei hõlmatud mitte ainult laimu, vaid kõikvõimalikku teise isiku au teotamist. Näiteks habemel lohakalt kasvada lubamist, juustel korratul moel rippuda laskmist, räpaste riiete või pahatahtlikku leinariiete kandmist peeti käesoleva edikti mõttes rikkumiseks, kui seda tehti selleks, et kahjustada kellegi mainet..

3.2.4. *Servum alienum verberare*

Edikt *servum alienum verberare* (võõrast orja nuhtlema) nägi ette karistuse orja heade kommete vastase ja ilma omaniku nõusolekuta peksmise või piinamise eest. Alati oli lubatud orja füüsiliselt noomida või parandada või teda piinata millegi väljaselgitamiseks. Aga kui seda tehti ülemääraselt, oli see heade kommete vastane või võis seda käsitleda orja omaniku solvamisena. Kaebuse võis esitada isand või magistraat.³¹⁰

Praetor ait: „qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicetur, in eum iudicium dabo. item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita iudicium dabo“. (Ulpianus D. 47.10.15.34.) (Preetor ütleb: „Kui keegi on

³⁰⁸ R. Zimmermann, lk 1057.

³⁰⁹ D. Liebs, lk 220.

³¹⁰ D. Johnston, lk 257. R. Zimmermann, lk 1058.

väidetavalt peksnud teise isiku orja heade kommete vastaselt või piinanud teda küsitlemiseks ilma tema isanda käsuta, annan ma tema vastu hagi. Samamoodi, kui väidetavalt on aset leidnud mis tahes muu õigusvastane tegu, annan ma hagi pärast seda, kui tõendatud on kohane põhjus“.)

Selleks, et edikt *servum alienum verberare* kohalduks, peab esinema veel täiendav eeldus seoses löömisega, mis puudutab võõra orja piinamist, nagu nähtub sellest Ulpianuse tekstist.³¹¹ Edikt *servum alienum verberare* oli ainuke *iniuria*’t puudutav preetori edikt, mis teokoosseisu täitvate tegudena nimetab kehalise vägivalla akte ja võib öelda, et võtab nii taas kasutusele kaheteistkümne tahvli seaduste *iniuria* toore tuumiksisu. Selle põhjus seisneb selles, et preetor reguleerib siin faktiliselt võõra orja õiguslikku kaitset, mille piirid loomulikult on kitsamad kui vabade isikute puhul. Edikt sisaldab kahte erikoosseisu *verberare* ja *quaestionem habere* kohta.³¹² Ulpianus mõistab erikoosseisu *verberare* all mitte peksmist selleks sobiva tööriistaga, vaid ka lihtsalt rusikatega löömist.³¹³ Erikoosseis *quaestionem habere* tähendas seega piinamist, ja seda isegi tõe kindlaks tegemiseks piinamisega seotud küsitlemise³¹⁴ raames. Lihtsalt hirmutamise ei piisanud, küll aga piinapingi kasutamisest või muudest samaväärsetest piinamisviisidest.³¹⁵

Sarnaselt vargusega osutub *iniuria* eest karistamine ainult eraõigusliku karistusega varatu ja oma aust vähe hooliva, võimalik et isegi juba autu isiku puhul ebaefektiivseks. Nii kujunes keiserliku ajajärgu jooksul võimalus karistada isegi raskekujulise *iniuria* eest piinava karistusega.³¹⁶

Ulpianus tõi välja, mida peaks mõistma piinamisena:

„*quaestionem*“ *intelligere debemus tormenta et corporis dolorem ad eruendam veritatem. nuda ergo interrogatio vel levis territio non pertinet ad hoc edictum. quaestionis verbo etiam ea, quam malam mansionem dicunt, continebitur. cum igitur per vim et tormenta habita quaestio est, tunc quaestio intellegitur.* (Ulpianus D. 47.10.15.41.) („Kaebuse [esitamiseks küsitlemise]“ all peaksime mõistma piinamist ja kehalisi kannatusi ja valu, mida rakendatakse

³¹¹ M. Hagemann, lk 82.

³¹² *Ibid*, lk 81.

³¹³ Ulpianus D. 47.10.15.40. M. Hagemann, lk 81.

³¹⁴ Loe lähemalt eesti keeles piinamisega seotud küsitlemise kohta P. Oestmanni Juridica artiklist. P. Oestmann. Õiguspärane ja õigusvastane piinamine *ius commune* kriminaalprotsessis. Juridica: 2012, nr 1, lk 52–62.

³¹⁵ M. Hagemann, lk 82. Ulpianus D. 47.10.15.41.

³¹⁶ D. Liebs, lk 222.

tõe kättesaamiseks. Seega ei õigusta pelk ülekuulamine või keskmise astmega hirm selle edikti kohaldamist. Terminis „kaebuse [esitamiseks küsitlemine]“ sisalduvad kõik need asjad, mis seostuvad piinamise kohaldamisega. Seetõttu kui küsitlemisel lastakse jõud käiku ja piinamine, käsitletakse seda kaebuse [esitamiseks küsitlemisena].)

Löömise puhul on selle kohaselt nõutav eksimus heade kommete vastu, mis on ühine kõigile *iniuria* juhtumitele. Seda ei esine konkreetselt, kui lööke antakse kasvatuslikul eesmärgil:³¹⁷

Adicitur „adversus bonos mores“, ut non omnis omnino qui verberavit, sed qui adversus bonos mores verberavit, teneatur: ceterum si quis corrigendi animo aut si quis emendandi, non tenetur. (Ulpianus D. 47.10.15.38.) (Lisatakse „heade kommete vastaselt“, mis tähendab, et mitte igaüks, kes orja lööb, ei ole vastutav, aga igaüks, kes heade kommete vastaselt [teist isikut] lööb, on vastutav. Siiski, kui keegi teeb seda tema parandamise või harimise eesmärgil, ei ole ta vastutav.)

Lähemaks selgituseks kirjeldas Ulpianus juhtumit, milles Labeo kirjeldas asjaolusid, millest kohtunik saab järeldada kasvatuslikku eesmärki:³¹⁸

Unde quaerit labeo, si magistratus municipalis servum meum loris ruperit, an possim cum eo experiri, quasi adversus bonos mores verberaverit. et ait iudicem debere inquirere, quid facientem servum meum verberaverit: nam si honorem ornamentaque petulanter adtemptantem ceciderit, absolvendum eum. (Ulpianus D. 47.10.15.39.) (Seetõttu, kui munitsipaalmagistraat vigastab mu orja piitsaga, küsib Labeo, kas ma saan tema vastu kohtuasja algatada põhjusel, et ta peksis teda [mu orja] heade kommete vastaselt. Ja ta ütleb, et kohtunik peaks välja selgitama, mida mu ori tegi, et teda piitsutati; sest kui ta häbematult irtitas tema ameti või tema auastet tähistava sümboolika üle, tuleks ta [magistraat] vastutusest vabastada.)

Kaebuse esitamiseks piinamisega küsitlemise puhul esineb heade kommete vastase eksimuse asemel tingimus, et see on toimunud ilma omaniku loata või mida sellega samaväärseks peetakse, et piinamine ületab omaniku lubatud määra:³¹⁹

³¹⁷ M. Hagemann, lk 82.

³¹⁸ *Ibid.*

³¹⁹ M. Hagemann, lk 83.

Sed et si iussu domini quis quaestionem habeat, modum tamen excesserit, teneri eum debere labeo ait. (Ulpianus D. 47.10.15.42.) (Kui aga kaebuse [esitamiseks küsitletakse piinamisega] isanda enda korraldusel ja seda tehakse ülemääraselt, ütleb Labeo, et ta vastutab.)

Nimetatud eelduste esinemisel korral toovad *verberare* ja *quaestionem habere* ilma pikemata kaasa *actio iniuriarum*’i võimaldamise. Kõigi harilike juhtumite puhul kohaldatakse üldedikti, mille abil sai preetor kindlaks teha, kui suures ulatuses ta võõra orja isandale ka teiste ediktliste teokoosseisude puhul õiguskaitset võimaldas.³²⁰

Praetor ait: „si quid aliud factum esse dicitur, causa cognita iudicium dabo“. proinde si quidem verberatus sit servus vel tormentis de eo quaestio habita est, sine causae cognitione iudicium in eum competit, si vero aliam iniuriam passus sit, non aliter competit quam causa cognita. (Ulpianus D. 47.10.15.43.) (Preetor ütleb: „Kui väidetavalt on aset leidnud mis tahes muu [õigusvastane tegu], annan ma hagi pärast seda, kui on näidatud kohane põhjus.“ Seega, kui orja on rängalt pekstud või vägivaldselt piinatud, saab süüdioleva poole vastu otsuse teha ilma edasise uurimiseta. Kui aga talle sai osaks mingi muu *iniuria*, ei ole hagi esitamiseks alust, välja arvatud, kui ei näidata selleks sobivat põhjust.)

Preetor jättis endale otsustusõiguse, kas ta pärast *causae cognitio*’le tuginedes hagi võimaldab või mitte. Ulpianus kirjeldas kriteeriume, mida preetor seejuures arvestama pidi:³²¹

Itaque praetor non ex omni causa iniuriarum iudicium servi nomine promittit: nam si leviter percussus sit vel maledictum ei leviter, non dabit actionem: at si infamatus sit vel facto aliquo vel carmine scripto puto causae cognitionem praetoris porrigendam et ad servi qualitatem: etenim multum interest, qualis servus sit, bonae frugi, ordinarius, dispensator, an vero vulgaris vel mediastinus an qualisqualis. et quid si compeditus vel male notus vel notae extremae? habebit igitur praetor rationem tam iniuriae, quae admissa dicitur, quam personae servi, in quem admissa dicitur, et sic aut permittet aut denegabit actionem. (Ulpianus D. 47.10.15.44.) (Seetõttu ei võimalda preetor *iniuria* hagi orja [enda] nimel mitmete põhjuste tõttu. Sest kui teda löödi kergelt või ei väärkoheldud raskelt, ei võimalda ta [preetor] hagi esitamist. Kui tema mainet on rünnatud mis tahes teoga või kirjalike värssidega, arvan, et preetorlikku uurimist tuleks laiendada selliselt, et see arvestaks orja isikuomadusi. Sest orjade [isikuomaduste vahel]

³²⁰ *Ibid.*

³²¹ *Ibid.*

on suured erinevused, kuna mõned neid on säästlikud, korralikud ja hoolikad; teised on tavalised või teevad lihttöid või on hoolimatud. Ja mis siis, kui orja peeti ahelates või ta oli halbade isikuomadustega või häbimärgistatud. Seetõttu peab preetor arvesse võtma mitte ainult toime pandud *iniuria*'t, vaid ka orja, kelle vastu see on väidetavalt toime pandud, mainet ja sellest tulenevalt ta kas lubab hagi või keeldub sellest.)

Silmas tuli pidada nii orjale osaks saanud *iniuria* raskust kui ka orja inimlikke ja tööalaseid omadusi. Kui orjale sai osaks vaid kerge *iniuria*, oli Ulpianus hagi võimaldamise vastu. Sarnaselt piiritles õiguskaitset ka Gaius.³²²

/.../ at si quis seruo conuicium fecerit uel pugno eum percusserit, non proponitur ulla formula nec temere petenti datur. (Gaius Inst. 3.222.) (*/.../* kui keegi ründab orja häälekalt või lööb teda rusikaga, ei ole ühtegi formulari, ega ei anta seda soovijale kergekäeliselt [preetori poolt].)

Keskmise raskusega juhtumite puhul toonitas Ulpianus asjassepuutuva orja isikuga seonduvate omaduste ja isikuliste tunnuste tähtsust. *Causae cognitiae*³²³ eesmärk oli seega õiguskaitse kitsendamise ühelt poolt rasketele juhtumitele, teisalt inimlikelt tööalastelt omadustelt kõrgemal seisvate orjadega. Küsimus, kas läbi võõrale orjale tekitatud *iniuria*'ga kahjustati õiguslikult orja ennast või ainult tema omanikku, on vaieldav. See ebakindlus on tagasi viidav kahe Rooma juristi väidetele. Gaius väitis kategooriliselt:³²⁴

Seruo autem ipsi quidem nulla iniuria intellegitur fieri, sed domino per eum fieri uidetur; non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos nostros uel uxores iniuriam pati uidemur, sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, quod aperte in contumeliam domini fieri uidetur, ueluti si quis alienum seruum uerberauerit, et in hunc casum formula proponitur;/.../ (Gaius Inst. 3.222.) (Seadus näeb ette, et solvamist ei saa toime panna orja suhtes, aga et delikt pannakse toime orja kaudu omaniku suhtes. Aga me ei kannata solvamise pärast päris samal viisil nagu oma naiste ja laste kaudu, vaid ainult kui tehakse midagi raskemat, mis on ilmselgelt tehtud omaniku solvamiseks, näiteks kui isik piitsutab teise isiku orja. Ediktis on selle jaoks formular. */.../*)

³²² M. Hagemann, lk 83–84.

³²³ *Causae cognitiae* – läbiuuritud (kohtu) asi. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 53.

³²⁴ M. Hagemann, lk 84.

Ulpianus rääkis sellele vastu:

/.../ Si vero non ad suggillationem domini id fecit, ipsi servo facta iniuria inulta a praetore relinqui non debuit, maxime si verberibus vel quaestione fieret: hanc enim et servum sentire palam est. (Ulpianus D. 47.10.15.35.) (*/.../* Aga kui peksmine ei olnud suunatud isanda vastu, ei tohiks orja vastu sooritatud *iniuria* jääda preetori poolt karistamata, eriti kui see toimus peksmise või piinamisega küsitlemisel: kuna on ilmselge, et ori ise tunneb selliseid asju.)

Nec si fructuarius³²⁵ id fecerit, dominus cum eo agit, vel si proprietarius fecerit, fructuarius eum conveniet. (Ulpianus D. 47.10.15.37.) (Kui seda peaks tegema kasutusvalduse saanud isik, saab omanik hagi tema vastu esitada; või kui seda tegi omanik, saab kasutusvaldaja tema kohtusse kaevata.)

Kui ori oli kasutusvalduse alusel kellegi kasutada, siis eeldati, et solvang oli suunatud isanda, mitte *ususfructuarius`e*³²⁶ vastu. Samas oli võimalik see eeldus ümber lükata, see tähendab kasutusvaldusega võidi näidata, et rikkumine oli siiski suunatud *ususfructuarius`e* vastu.³²⁷

Seega edikti *servum alienum verberare* alusel vastutas isik kui võõrast orja oli heade kommete vastaselt ilma orja omaniku nõusolekuta pekstud või piinatud. Edikt mahutas endas kahte erinevat elementi, nimelt *verberare`t* (tähendas peksmist sobiva tööriistaga ja ka rusikatega löömist) ja *quaestionem habere`t* (tähendas piinamist, tõe välja selgitamiseks kasutati piinamisega seotud küsitlemist). Nendes kahe elemendis välja toodud tingimused andsid võimaluse esitada *actio iniuriarum*.

Eestikeelses kirjanduses on Ilus³²⁸ määratlenud solvamise erijuhtumeid kas ebaõigesti või Pereterski³²⁹ pidanud neid raskekujuliseks *iniuria* vormiks ehk *iniuria atrox`iks*: kui solvatav omas tähtsat positsiooni (näiteks kui solvati magistraati või senaatorit), solvangu loomus oli liigne (näiteks isikut haavati, piitsutati või peksti kaigastega) või solvang pandi toime avalikus või prestiižses kohas (näiteks teatris või linnaväljakul) või on seda eksitavalt ja ebatäpselt esitatud.

³²⁵ *Fructuarius* – kasutusvaldaja. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 111.

³²⁶ *Ususfructuarius* – kellel on õigus nautida nii millegi kasutamist, mille omanik ta ei ole, kui ka sellest saadavat kasumist. OLD, lk 2326.

³²⁷ R. W. Leage, lk 336.

³²⁸ E. Ilus [2005], lk 166.

³²⁹ I. Pereterski, lk 179.

Käesoleva töö allikate põhjal selgub, et ühest küljest eristati konkreetse edikti alla kuuluvaid erijuhtumeid ja teisest küljest tavalise üldedikti alla kuuluvaid juhtumeid. Solvamise liikideks ehk erijuhtumiteks saab lugeda: *convicium*'i (isiku au vastu suunatud suuline solvang, mis sooritati avalikkuse ees valju häälega karjudes), *de adtemptata pudicitia* (rünne abielus naise või nooruki vooduslikkuse vastu), *ne quid infamandi causa fiat* (kõikvõimalik teise isiku au teotamine, mitte üksnes laim) ja *servum alienum verberare* (võõra orja heade kommete vastane ilma orja omaniku nõusolekuta peksmine või piinamine). Seega on Pereterski ja Ilus määratlenud solvamise liike ehk erijuhtumeid ebaõigesti, pidades nende all silmas hoopis *iniuria* muutumist raskekujuliseks solvamiseks ehk *iniuria atrox*'iks:³³⁰ kui solvatav omas tähtsat positsiooni (näiteks kui solvati magistraati või senaatorit), solvangu loomus oli liigne (näiteks isikut haavati, piitsutati või peksti kaigastega) või solvang pandi toime avalikus või prestiižses kohas (näiteks teatris või linnaväljakul). Sellest tulenevalt on eestikeelses kirjanduses Pereterski ja Ilusa välja toodu ebatäpne ning eestikeelset kirjandust tuleks edaspidi vastavalt täpsustada.

3.3. *Libellus famosus*

*Libellus famosus*³³¹ oli Rooma õiguses laimamise kirjalik vorm, mida tihti käsitleti eraldi deliktina. Samas on *libellus famosus*'e koostamist toodud välja ka *iniuria* koosseisu all.³³² Sõnad olid Rooma vabariigi ajal vabad, keiser Augustus oli esimene, kes hakkas riigireetmise õigust kohaldama laimamise juhtumitele, mis oli ajendatud tema kaasaegse, tuntud oraatori Cassius Severuse³³³ pilkelauludest mõlemast soost silmapaistvate inimeste kohta. Ta õhutas umbes aastal 12. pKr senatit vastu võtma otsust, millega muudeti tema isiku (võimalik, et ka teiste silmapaistvate isikute kui Rooma riigi esindajate) laimamine *maiestas*'e³³⁴ juhtumiks, et

³³⁰ Vt käesoleva töö ptk 2.2.3.

³³¹ *Libellus famosus* – laimav või teotav või häbiväärsust sisaldav väljaanne, pamflett, väike kirjalik teos, raamat või köide avaldamiseks, edaspidi kasutatud vastet „laimav kirjutus“. OLD, lk 741, 1125. Termin *libellus famosus* oli peaaegu eranditult antud sellele laimu liigile, mis kahjustasid riigi usaldust või rahu. R. Mence. The Law of Libel. Volume I. London: W. Pople and sold by A. Maxwell [and others], 1824, lk 276. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=Ij5HAQAAMAAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

³³² R. Zimmermann, lk 1065. L. McNamara, lk 88.

³³³ Cassius Severus – otsekohene Augustuse-aegne oraator ja erudiit. Mõnede arvates tähistas ta pöördepunkti Rooma kõnekunsti. Ta saadeti eksiili süüdistatuna *maiestas*'e eest Augustuse ajal ja tema raamatud põletati. Ta suri viimaks Seriphosel, ilmselt ligikaudu 35 pKr. OCD, lk 301.

³³⁴ *Maiestas* – suurus, ülevus; (tema) kõrgus (kõrgeima võimu ja au tähistus, valitseja aunimetus). K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 168.

oleks võimalik karistada tema vastu suunatud anonüümsete pilkelaulude esitajaid, samal ajal säilitades Rooma vabariigi näiliku kriminaalõigusliku korra, subsumeerides selle *iniuria*, mitte *laesio maiestatis`e*³³⁵ alla. Augustus lasi korraldada otsingu laimavate kirjutiste leidmiseks, lasi need põletada ja mõningaid koostajaid karistada. Printsipaadi perioodil oli eksiili saatmine seaduslik karistus,³³⁶ kuid veel natuke enne Augustuse aega, 1. sajandil eKr märkis Cicero, et eksiili karistusena ei olnudki olemas: „Eksiil ei ole surmanuhtlus; see on põgenemine karistuse eest. Mitte üheski meie seaduses ei ole eksiil karistuseks kuriteo eest. Need, kes soovivad vältida vangistust, surma või põlu alla sattumist (*ignominia*), otsivad varjupaika eksiilis, justkui nagu pühakojas“.³³⁷ Seda, millal eksiil muutus tavaliseks karistuseks, on meieni säilinud allikmaterjalide lünklikkuse tõttu raske öelda, kuid 3. sajandi kohta pKr teame seda Paulusele omistatava *Sententiae* kaudu:

Qui carmen famosum in iniuriam alicuius vel alia quaelibet cantica, quo agnosci possit, composuerit, ex auctoritate amplissimi ordinis in insulam deportatur: interest enim publicae disciplinae opinionem uniuscuiusque a turpi carminis infamia vindicare. (PS. 5.4.15.) (Kes iganes koostab pilkelaulu kellegi teise kahjustamiseks, või mingi muu luuletuse, mille kaudu osaline on äratuntav, pagendatakse senati otsuse alusel saarele; sest avaliku korra huvides on, et kõikide mainet tuleb kaitsta rüveda luule poolt põhjustatud autuse eest.)

Kohtuprotsess, milles karistati isikut *libellus famosus`e* avaldamise eest oli pigem karistus- kui tsiviilõiguslik, sest karistus seisnes maalt välja saatmises saarele.³³⁸

Dominaadi perioodi jurist Hermogenianus tõi välja, kuidas karistati madala staatusega ja teisi isikuid:

/.../ Et servi quidem flagellis caesi dominis restituuntur, liberi vero humilioris quidem loci fustibus subiciuntur, ceteri autem vel exilio temporali vel interdictione certae rei coercentur.

³³⁵ *Laesio maiestatis* – rikkumine või kahju riigi majesteedi vastu, kõrgetasemeline riigireetmine. OLD, lk 1096, 1172.

³³⁶ F. H. Blume, C. 9.35.4. kommentaar. D. Johnston, lk 256. P. M. Swan. *The Augustan Succession: An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History, Books 55–56 (9 B.C.–A.D. 14)*. Oxford: Oxford University Press, 2004, lk 287. Arvutivõrgus:

https://books.google.ee/books?id=Z27nCwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020). J. Giltaj, lk 24, 29. R. E. Smith, lk 178–179.

³³⁷ Cicero kõne Pro Caecelio 100. (kasutatud teosest R. A. Bauman. *Crime and punishment in ancient Rome*. London, New York: Taylor & Francis e-Library, 2004, lk 14. Arvutivõrgus: [R.A.Bauman – Crime and punishment in ancient Rome.pdf](#) (28.04.2020).

³³⁸ J. Giltaj, lk 24.

(Hermogenianus D. 47.10.45) (/.../ Orje pekstakse piitsadega ja tagastatakse nende omanikele, madala staatusega vabasad isikuid pekstakse kaigastega ja kõiki teisi karistatakse kas teatud ajaks eksiili saatmisega või kindlaksmääratud vara äravõtmisega.)

Juba Gaius mainis oma Institutsioonides, et *iniuria* üheks toimepanemise viisiks oli kellestki laimava raamatu või luuletuse kirjutamine:

Iniuria autem committitur non solum, cum quis pugno puta aut fuste percussus uel etiam uerberatus erit, sed etiam si cui /.../ conuicium factum fuerit /.../ siue quis ad infamiam alicuius libellum aut carmen scripserit. /.../ (Gaius Inst. 3.220.) (*Iniuria* pannakse toime mitte ainult siis, kui kedagi lüüakse rusikaga või kaigastega või isegi piitsutatakse, aga ka siis, /.../ kui keegi kirjutab kellegi häbistamiseks kirjutise või luuletuse. /.../)

Võrreldes Gaiusega on Ulpianus fragmendis D. 47.10.5.9. lisanud ka laimava kirjutise või luuletuse koostamise ja avaldamise ning need tegevused pidid olema tehtud pahatahtlikult, sama on välja toodud ka Iustinianuse Institutsioonides 4.4.1. Seejuures näib, et klassikalisel ajal ei olnud selle teo tähistamiseks üht juurdunud nimetust. Gaius (Inst. 3.220) kasutas väljendit „*ad infamiam alicuius libellum scripserit*“, Paulus nii „*carmen famosus*“ (PS. 5.4.15) kui ka „*libellus famosus*“ (PS. 5.4.1) sarnaselt 365. aasta keisrite ediktile. Küll saab aga kontekstist järeldada, et tegemist on sama teoga. Samas on ka võimalik, et Gaius kasutas *iniuria* kontekstis tahtlikult ebatäpset väljendust, eristamaks seda nõ karistusõiguslikust teost või eraldi *libellus famosus*'e deliktist. Oluline aga on see, et *libellus famosus*'e tähendusväli on oluliselt laiem kui „teotav kiri“ – nagu seda on kasutanud Ilus.³³⁹ Tegemist on kõige laiemas tähenduses kirjutisega, mis võis olla nii kirja, laulu, pamfleti jm väljaande kujul ja seetõttu on vaste „teotav kiri“ eksitav.

Ei ole selge, kas klassikalisel ajajärgul oli või ei olnud *libellus famosus*'e avaldamine – isegi kui see oli avaldatud kellegi teise nime all või ilma nimeta – tegelikult karistatav eraõigusliku *actio iniuriarum*'iga *ne quid infamandi causa fiat* kontekstis, või hoopis *lex Cornelia de iniuriis* kohaselt eraõigusliku hagina avalikus menetluses. *Lex Cornelia*'l oli arvatavasti laiem või erinevam käsitus kui eraõiguslikul deliktil, seetõttu saab hõlmata ka fragmendis D. 47.10.5.9. toodu selliselt, et see käsitleb igasugust kellegi laimamiseks mõeldud kirjutise avaldamise viisi.

³³⁹ E. Ilus [2005], lk 166.

Edikti *ne quid infamandi causa fiat* kohaselt oli karistatav levitada luuletusi, mis kahjustasid kellegi voooruslikkust. Kui avaldamist korraldati muul viisil ja sõltumata sellest, kas originaalautorile viidati või oli see avaldajale teada, oli sellise kirjutise eest ette nähtud vastutus *lex Cornelia* alusel. Seega oli *lex Cornelia* kohaldamisala väga lai, isegi laiem kui analoogne edikt *ne quid infamandi causa fiat*.³⁴⁰ Varajased õigusaktid teotavate kirjutiste kohta paistavad käsitlevat tõendamata väiteid ja laimu, mitte niivõrd kellegi maine solvamise kui tema vastu toime pandud süütegu.³⁴¹

Kui keegi leidis laimava sisuga allkirjastatud või allkirjastamata kirjutise ja kohe seda ei põletanud, vaid avalikustas selle, siis määrati talle sama karistus nagu selle kirjutise koostajale.³⁴² Keisrite Flavius Valentinianuse³⁴³ ja Flavius Valensi³⁴⁴ edikti³⁴⁵ kohaselt 4. sajandist pKr, kui keegi leidis pahaaimamatult laimava kirjutise oma kodust või avalikust kohast, pidi see hävitatama enne, kui keegi teine selle leidis. Samuti ei tohtinud kedagi mitteametlikult leitud teavitada. Kui laimava kirjutise leidja ei hävitanud või ei visanud leitud tulle, vaid avalikustas selle sisu, karistati teda surmanuhtlusega, nagu ta oleks ise solvangu autor. Kui keegi oli mures avaliku turvalisuse pärast ja tahtis väljendada oma lojaalsust riigi vastu, pidi avalikustama oma nime ning tegema – tõenäoliselt keisri ametnikele – avalikuks talle teatavaks saanud laimava teabe. Sest kui see teave avalikustati kartuseta, teades, et kui tema väited on tõesed, siis teda kiideti ja autasustati selle eest. Aga kui ta ei tõendanud seda tõde, siis teda karistati surmanuhtlusega. Selline kirjutis ei tohtinud kahjustada teise isiku mainet.³⁴⁶ Kuivõrd sellistel tingimustel julgeti laimavast teabest teada anda, on iseküsimus.

³⁴⁰ J. Giltaij, lk 24–26. Ulpianus D. 47.10.5.9.

³⁴¹ O. F. Robinson, lk 50. CT. 9.34.2-8 (313-68), vt samuti PS. 5.4.11, vrd ka PS. 5.4.15-21.

³⁴² F. H. Blume, C. 9.36.1. kommentaar.

³⁴³ Flavius Valentinianus – elas umbes 321–375 pKr. Rooma keiser alates aastast 364 pKr. Ta oli nagu isagi väepealik. Oma venna Valens'i nimetas ta augustuseks ja määras riigi idaosa kaasvalitsejaks. Antiigileksikon, lk 252.

³⁴⁴ Flavius Valens – elas umbes 328–378 pKr. Rooma keiser alates aastast 364 pKr. Valens'i vend Valentinianus I nimetas ta Konstantinoopolis augustuseks ja määras riigi idaosa kaasvalitsejaks. Antiigileksikon, lk 252.

³⁴⁵ Edikt oli antud Konstantinoopolis aastal 365 pKr. Algselt oli tekst Theodosiuse koodeksis, kuid võeti üle Iustinianuse Koodeksisse.

³⁴⁶ C. 9.36.2. *Imp. Valentinianus et Valens AA edictum. Si quis famosum libellum sive domi sive in publico vel quocumque loco ignarus reppererit, aut corrumpat, priusquam alter inveniatur, aut nulli confiteatur inventum. 1. Sin vero non statim easdem chartulas vel corruperit vel igni consumpserit, sed vim earum manifestaverit, sciat se quasi auctorem huiusmodi delicti capitali sententia subiugandum. 2. Sane si quis devotionis suae ac salutis publicae custodiam gerit, nomen suum profiteatur et ea, quae per famosum persequenda putavit, ore proprio edicat, ita ut absque ulla trepidatione accedat, sciens, quod, si adsertionibus veri fides fuerit opitulata, laudem maximam ac praemium a nostra clementia consequetur. 3. Sin vero minime haec vera ostenderit, capitali poena plectetur. Huiusmodi autem libellus alterius opinionem non laedat. Valentin. et Valens AA. Edictum. A 365 D. XIII K. Mart. Constantinopoli Valentiniano et Valente AA. Conss. T. Kearley. The Codex of Justinian 3 Volume Hardback Set: A New Annotated Translation, with Parallel Latin and Greek Text. Cambridge: Cambridge University Press, 2016, lk 2392. Arvutivõrgus:*

Klassikaline, eelkõige eriti järelklassikaline õigus tegi olulise eristuse *iniuria in corpus*³⁴⁷ ja *iniuria extra corpus*³⁴⁸ vahel.³⁴⁹ Fragmendis PS. 5.4.1. eristati kehalist ja mittekehalist *iniuria*’t järgmiselt:

Iniuriam patimur aut in corpus aut extra corpus: in corpus verberibus et illatione stupri, extra corpus conviciis et famosis libellis, quod ex adfectu uniuscuiusque patientis et facientis aestimatur. (PS. 5.4.1.) (Me kannatame *iniuria* all kas kehaliselt või mittekehaliselt; kehaliselt peksmise või ebakohase seksuaalse alatooniga käitumise kaudu; mittekehaliselt solvangute ja laimava kirjutise kaudu, mille tagajärge hinnatakse nii kannatanud poole kui ka selle toime pannud poole staatusest lähtudes.)

Seega isikule tekitati *iniuria* nii füüsiliselt peksmise või ebakohase seksuaalse alatooniga käitumise kaudu kui ka vaimselt solvangu ja laimava kirjutise kaudu. Tagajärje ehk karistuse osas hinnati, kas *iniuria* oli toime pannud madalamal või kõrgemal positsioonil olev isik. Neljandal sajandil pKr olid karistusteks ihunuhtlus orjadele, kaigastega peksmine madalamal positsioonil olevatele vabadele isikutele, ja sotsiaalse positsiooni alandamine või maalt välja eksiili saatmine kõrgemal positsioonil olevatele vabadele isikutele.³⁵⁰

Fragmendis PS. 5.4.15. peeti kinni põhimõttest, mis keelas koostada pilkelaulu äratuntava ohvri kohta, kaudselt pidi koostamises sisalduma ka levitamine, kuigi seal samastatakse koostajat ilmselgelt levitajaga:³⁵¹

Pauluse „Otsuste“ fragmendi 5.4.17. kohaselt muutus laimavate kirjutiste avalik väljapanek karistatavaks, eeskätt oli tegemist kirjaliku levitamiseviisiga, millele selgelt viidatakse tegusõnaga *proponere*.³⁵² Solvava või laimava *libellus famosus*’e eest oli karistus 3. sajandil eksiili saatmine:³⁵³

https://books.google.ee/books?id=28FWDwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

³⁴⁷ *Corpus* – keha, isik; tervik, kogu, kogumik, koosseis. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 71.

³⁴⁸ *Extra* – eriti; lisaks; välja, väljas, väljaspool. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 104.

³⁴⁹ E. Pólay, lk 269.

³⁵⁰ Hermogenianus D. 47.10.4.; Gaius D. 47.10.43; D. Johnston, lk 256.

³⁵¹ M. Hagemann, lk 139.

³⁵² *Ibid. Propono* – vaatamiseks välja panema, avalikustama, kättesaadavaks tegema, eksponeerima. OLD, lk 1644.

³⁵³ PS 5.4.15; F. S. Lear. *Treason in Roman and Germanic Law: Collected Papers*. Austin: University of Texas Press, 2011, lk 28. Arvutivõrgus:

https://books.google.ee/books?id=K-AjDQAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (28.04.2020).

In eos auctores, qui famosos libellos in contumeliam alterius proposuerint, extra ordinem usque ad relegationem insulae vindicatur. (PS. 5.4.17.) (Neid autoreid, kes levitavad pahatahtlikke laimavaid kirjutisi eesmärgiga teisi solvata, karistatakse ekstraordinaarses protsessis, lausa saarele pagendamise.)

Aastast 365 oli karistus märkimisväärselt karmim, nimelt surmanuhtlus.

Hoolimata selgelt kriminaalõiguse alla kuuluvast karistusest nimetati *libellus famosus*’t ka *iniuria* all. Theodosiuse koodeksi³⁵⁴ korralduses CT. 9.34 ei viidata eriti tihti otsesõnu *iniuria*’le, samas seda siiski teha, nii et au teotamist laimavate kirjutiste kaudu käsitleti ka 4. sajandil pKr veel *iniuria*’na. 3. sajandi kohta on seda näha Pauluse „Otsustest“. Ka keiser Flavius Valerius Constantinus³⁵⁵ korraldus CT. 9.34.1. aastast 319 pKr näib olevat ühtpidi seostatav klassikalise aja teokoosseisuga laimava kirjutise avalikkusele levitamise kohta.³⁵⁶ Keiser nägi selles korralduses ette, et kui leiti laimavaid kirjutisi, siis ei saanud nendes nimetatud isikutele osaks *calumnia*,³⁵⁷ kuid oli vaja kindlaks teha nende laimavate kirjutiste autor. Kui autor üles leiti, kohustati teda tungivald tõendama selles kirjutises esitatud väiteid, kuid see ei vabastanud teda karistusest.³⁵⁸

Teisest küljest on määrava tähtsusega, et tegemist ei ole laimavate kirjutistega, mis on suunatud avalikkusele, vaid anonüümsete süüdistustega, mis riigiasutustele, sageli isegi kohtutele, seega siis võimukandjatele ette söödeti. Constantinus rõhutab ametnikele, et süüdistajale ei tohi sellisest sisendist negatiivseid tagajärgi tekkida. Ametnikud ei tohi neid üldse tähele panna, vaid peavad need otsekohe ära põletama.³⁵⁹

³⁵⁴ Theodosiuse koodeks (lühend CT, 438 pKr), keiser Theodosius II käsul valminud ametlik keisrite korralduste kogu. H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, lk 252.

³⁵⁵ Flavius Valerius Constantinus (Constantinus Suur) (272–337 pKr) – oli Rooma keiser 306–337 pKr. Ta viis Rooma imperiumi pealinna üle Konstantinoopolisse ja tunnistas kristlust ametniku usuna. Aastal 342 pKr kaotati Constantinus korraldusega formulaarprotsess, mille asemel jäi ainsana kehtima ekstraordinaarne protsess. Antiigileksikon, lk 105. H. Siimets-Gross, M. Ristikivi, lk 252.

³⁵⁶ M. Hagemann, lk 143–144.

³⁵⁷ *Calumnia* – laim, laimamine; valesüüdistuse tahtlik esitamine. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 51.

³⁵⁸ J. Wiewerowski. The Judiciary of Diocesan Vicars in the Later Roman Empire. Poznań: Adam Mickiewicz University Press 2015, lk 161. Arvutivõrgus: [J. Wiewerowski The Judiciary of Diocesan Vicars in the Later Roman Empire.pdf](https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Constitutiones/CTh09.html#34) (28.04.2020). *Si quando famosi libelli reperiantur, nullas exinde calumnias patiantur hi, quorum de factis vel nominibus aliquid continebunt, sed scriptiois auctor potius requiratur et repertus cum omni vigore cogatur his de rebus, quas proponendas credidit, comprobare; nec tamen supplicio, etiamsi aliquid ostenderit, subtrahatur.* (CT. 9.34.1.) Theodosiuse koodeksi kohta oli kättesaadav ladinakeelne tekst A. Koptev. Imperatoris Theodosii Codex. Arvutivõrgus:

<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Constitutiones/CTh09.html#34> (28.04.2020).

³⁵⁹ CT. 9.34.3. M. Hagemann, lk 145–146.

Sel viisil häbistatud isikutele ei tohi sellest mingeid negatiivseid tagajärgi tekkida. Sõna *calumnia* kasutamine viitab fragmendis CT. 9.34.1. sellele, et *calumnia* ja *iniuria* vahelised erinevused on tihti ebaselged, eeskätt nende juhtumite puhul, mis täidavad mõlema delikti teokoosseisu. Constantinus peab *in casu*³⁶⁰ vajalikuks laimava kirjutise autori karistamist, seega tegemist on juhtumiga, kus autor on samal ajal ka levitaja. Kui tal ka õnnestub oma väiteid tõendada, on sel karistuse raskusele vaid pehmendav mõju. Keiser peab juba *libellus*'e kasutamist iseenesest karistamisväärseks.³⁶¹

Selline laimav tekst kujutas endast juba klassikalisel ajal *iniuria*'t,³⁶² kasvas Hagemanni sõnul aga sel perioodil avalikult tähenduse poolest *famosi libelli* raames keisri õigusloome keskseks punktiks. Selles peegeldub riigivalitsemise vormi muudatus suhteliselt liberaalsest printsipaadist absoluutseks dominaadiks, kus üksteise järel nuhkimine ja ülesandmine eksaleeruvad ning oluliselt kasvanud ametnikehierarhia oma võimu tihti kuritarvitab.³⁶³ Seega võib öelda, et kui klassikalisel ajal oli *libellus famosus*'e lähedasem *iniuria* laimamise koosseisule, siis klassikalise aja lõpus ja järelklassikalisel ajal muutus see pigem anonüümseks süüdistuseks, mis tõendatuse korral vääris keisri kiitust, kuid tõendamata süüdistuse puhul sai selle autor kõige karmima karistuse osaliseks.

Hermogenianus märkis, et vastavalt juhtumile ja isikule, käsitleti *iniuria*'t ekstraordinaarses protsessis:

De iniuria nunc extra ordinem ex causa et persona statui solet. /.../ (Hermogenianus D. 47.10.45) (Mis puutub *iniuria*'sse, on nüüd tavapärase käsitleda seda kui ekstraordinaarses protsessis, vastavalt juhtumile ja isikule. /.../)

Hagemann järeldab sellest, et juba Severuse ajal laiendati kriminaalset hagemist *extra ordinem* menetluses igale *iniuria* juhtumile. Eraõiguslik hagemine vähenes oluliselt juba printsipaadi perioodil. Hageja eelistas oletatavalt reeglina *cognitio*'t ehk kohtulikku uurimist formulaarprotsessile eeliste tõttu, kuna *cognitio* võimaldas kohtuniku suure kaalutusruumi kaudu näiteks teo tehioolude paindlikku hindamist, karistuse määramist või uute karistuste kasutuselevõtmist. *Cognitio* raames nõuti ja määrati ülekaalukalt kriminaalkaristust.

³⁶⁰ *In casu* – juhtumil, juhul, puhul. K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross, lk 51.

³⁶¹ M. Hagemann, lk 144.

³⁶² Ulpianus D. 47.10.15.29.

³⁶³ M. Hagemann lk 145–146.

Eraõiguslikust rahatrahvist toimunud kujunemisest selleni, et *iniuria* puhul hakkas domineerima kriminaalkaristus leidis peamiselt aset dominaadi perioodil.³⁶⁴

Rooma õiguses oli seos selle vahel, mida kujutas avalik huvi ja tõendamisraskused teotava laimu kaudsemate või varjutatumate vormide mõistes. Magistraadi laiema pädevuse tõttu oli *cognitio* protsessis selge ja iseloomulikult praktiline alus otsustada suuremal või vähemal määral avaliku hagemise kasuks, kaitstes selle kaudu ühtlasi kahjustatud poole erahuvi.³⁶⁵

Kokkuvõtvalt võib öelda, et *libellus famosus*'e sisu oli küll kellegi laimamine, kuid sageli käsitleti seda eraldi deliktina. Samas nimetati seda ka *iniuria* kontekstis. Keiser Augustus kohaldas esimesena riigireetmise õigust laimamise juhtumitele. Aastal 12. pKr võttis senat vastu otsuse, mille alusel oli võimalik karistada Augustuse vastu suunatud anonüümsete pilkelaulude eest. Laimavate kirjutiste leidmisel need põletati ja osasid koostajaid karistati. *Libellus famosus*'e avaldamise eest karistati klassikalisel ajajärgul pigem karistus- kui tsiviilõiguslikult, nimelt *lex Cornelia de iniuriis*'i kohaselt eraõigusliku hagina avalikus menetluses, mitte *actio iniuriarum*'iga *ne quid infamandi causa fiat* kontekstis. Printsipaadi perioodil nähti ette eksiiili saatmine, mis oli nii veel ka 3. sajandil pKr. Orjade karistuseks oli peks piitsadega, madala staatusega vabasid isikuid peksti kaigastega ja ülejäänud isikuid võidi karistati ka teatud osa vara äravõtmisega. See muutus aga 4. sajandil, kui keisrite Valentinianuse ja Valensi korralduse alusel karistati nii teotavate kirjutiste *libellus famosus*'e koostajat, leidjat ja ka teisi surmanuhtlusega.

Eestikeelses kirjanduses on väitnud Ilus, et vabariigi perioodi lõpul avardus oluliselt *iniuria* mõiste ja „siia kuuluvad ka teotavad kirjad (*libelli famosi*)“.³⁶⁶ Pereterski on eestikeelses kirjanduses välja toonud, et „suurt tähelepanu osutatakse impeeriumi perioodil „teotavate kirjade“, (*famosi libelli*) koostajate ja levitajate jälitamisele. Tõenäoliselt pandi siin pearõhk imperaatori ja kehtiva korra vastavatele kirjutistele. Karistuseks on surmanuhtlus“.³⁶⁷ Mõlemas on nii õigeid kui valesid aspekte. Ebatäpne on see, et juba vabariigi perioodi lõpust oleks *iniuria* mõiste alla kuulunud teotavad kirjad (*famosi libelli*). Augustus küll hakkas just laimavate kirjutiste autoreid jm jälitama, ent kasutas selleks riigireetmise õigust. Lisaks ei ole *libellus*

³⁶⁴ *Ibid*, lk 117.

³⁶⁵ J. Giltaj, lk 33.

³⁶⁶ E. Ilus [2005], lk 166.

³⁶⁷ I. Pereterski, lk 194–195.

famosus'e vastena täpne „teotav kiri“, sest tegemist on laiemalt mitut liiki kirjutistega ja kindlasti mitte ainult kirjadega. Pereterski sõnastus on täpsem, ent perioodina impeeriumi perioodi nimetamine ei ole kõige selgem: nimelt hõlmas see ligi 600 aastat ja nii printsipaati kui ka dominaati. Kui printsipaadi ajal ei olnud *libellus famosus*'e eest karistuseks üldjuhul surmanuhtlus, siis alates 4. sajandist on see väide jälle õigem. 3. sajandil pKr karistati küll orje surmanuhtlusega, madalama positsiooniga vabasad isikuid peksti aga kaigastega ja kõrgema positsiooniga vabade isikute positsiooni alandati või saadeti maalt välja eksiili. Seega oli õigusvõimeliste isikute jaoks sel perioodil eksiili saatmine kõige karmim karistus. Küll aga karmistus karistus *libellus famosus*'e eest 4. sajandil pKr, kui nii koostajat, leidjat ja ka teisi karistati keisrite korralduse kohaselt surmanuhtlusega. Seega ei ole eestikeelses kirjanduses Ilusa ja Pereterski välja toodu täpne.

KOKKUVÕTE

Magistritöö pealkirjaga „Isiku au teotamine ja solvamine kui vägivalladelikt *iniuria* tsiviilõiguslik käsitlus Vana-Roomas“ käsitleb isiku au teotamist ja solvamist kui vägivalladelikti *iniuria* tsiviilõiguslikku vastutust Vana-Roomas. Töö eesmärk oli analüüsida algallikate põhjal üksikasjalikult delikt *iniuria* arengut ja delikti põhisisu eri perioodidel Rooma õiguses. Samuti oli töö eesmärgiks kindlaks teha, et kui kindlapiirilisel on võimalik välja selgitada *iniuria* instituudi arengus murrangud ja millal saab rääkida solvamisest kui *iniuria* instituudi alla kuuluvast problemaatikast. Magistritöö autor püstitas töös hüpoteesi: „Vägivalladelikt *iniuria* hõlmas isiku au teotamist ja solvamist Rooma vabariigi perioodist kuni dominaadi perioodi lõpuni“. Autor järeltas töös, et hüpotees osutus õigeks.

Töö esimeses peatükis analüüsitakse *iniuria*'t kaheteistkümne tahvli seadustes nii kehavigastuste tekitamise kui ka sõnaliste õigusvastaste tegude poolelt. Samuti käsitletakse *iniuria* mõistet, tunnuseid ning vägivalladelikti *iniuria* Rooma deliktisüsteemis ja selle olemust õigusvastase deliktina. Levinud oli arusaam, et kaheteistkümne tahvli seadustes tähendas *iniuria* isikule kehavigastuste tekitamist, seda näiteks silma väljarebimise või jäseme murdmise näol, ehkki kaheteistkümne tahvli seaduste tekstis ei nimetatud neid *iniuria*'ks. Seevastu on *iniuria* sõnana olemas neile järgnevas fragmendis, mille tüüpilise juhtumina on nimetatud kõrvakiilu näkku. Kõrvakiilu pretsedendi puhul arvati, et juba kaheteistkümne tahvli seaduste ajaks vaadeldi seda kui isiku au teotamist, kuna see oli *iniuria*'na käsitletav ka juba Hammurapi seadustes. Rooma antikvaari Gelliuse teoses *Noctes Atticae* on kirjeldatud juhtumit, milles ei olnud füüsilise ründe tulemuseks mitte vigastus, vaid üksnes solvang kõrvakiilu näol, mille eest oli fragmendis 8.4. tagajärjena ette nähtud 25 assi tasumine. Niisugune püsiva tasumääraga rahatrahv tunnistati tõenäoliselt 2. sajandil eKr välja antud preetori ediktiga (*edictum de iniuriis aestumandis*) kehtetuks ja isik, kelle väarikust oli riivatud sai edikti alusel kasutada *actio iniuriarum aestimatoria*'t.

Rooma õiguse uurijate hulgas on tänaseni vaieldav, milline oli vastava delikti sisu kaheteistkümne tahvli seadustes: kas see sisaldas delikti „*iniuria alteri facere*“ tähenduses „käituma õigusvastasel viisil kellegi suhtes“ või „*iniuria*“ delikti. Teadlased, kes pooldavad *iniuria alteri facere* delikti on seisukohal, et kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4. tahvlit tuleb lugeda koos sellele eelneva kahe sättega. Samuti ei peetud nende arvates esmatähtsaks mitte isiku vigastamist, vaid alandamist, see tähendab isiku vastu lugupidamatuse näitamist. *Iniuria* delikti pooldavad teadlased peavad kaheteistkümne tahvli seaduste 8.2. ja 8.3. iseenesest

iniuria`ks. On olemas ka arvamus, et kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4. alla asetatud säte ei olnudki kaheteistkümne tahvli seaduste algse teksti koosseisus.

Käesolevas töös on allikate alusel välja selgitatud, et *iniuria* muutus kaheteistkümne tahvli seaduste ebatäpsest „ebaõigusest“ vägivalladeliktiks 2. sajandil eKr. Allikate põhjal selgus ka, et eestikeelses kirjanduses on ebaõigesti loetud mitmesuguste muude *iniuria*`na kahju tekitamise viiside hulka ka vara kahjustamine. Kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4. mõttes ei saa vara kahjustamist mõista *iniuria*`na ja käsitada seda nii laialt, et tahvli 8.4. alla saaks kuuluda igasugune õigusvastane tegu. Samas ei ole eestikeelses kirjanduses välja toodud, et juba kaheteistkümne tahvli seaduste 8.4. puhul on tähtis just isiku alandamise või solvamise asjaolu.

Ühtlasi käsitlesid kaheteistkümne tahvli seadused 8.1.a. ja 8.1.b. sõnadega tehtavaid tegusid: loitsu lausumine (*malum carmen incantare*), pilkelaulu laulmine (*occentare*) ja selle koostamine (*carmen condare*). Mõnede teadlaste arvates oli kaheteistkümne tahvli seadustes nimetatud üksnes maagiline loits ja manamine. Kirjanduslikes allikates (Cicero ja Quintus Horatius Flaccus) on märgitud, et kaheteistkümne tahvli seadused nägid ette õigusnormid laimamise vastu, sest *malum carmen* kui loits mõjutas roomlaste uskumuste kohaselt isikut füüsiliselt ja seega isiku tema terviklikkust. Allikatest nähtub ja saab järeldada, et ilmselt hõlmasid kaheteistkümne tahvli seadused 8.1.a. ja 8.1.b. sisu poolest seda, mida hiljem peeti *iniuria* alla kuuluvaks ehk vaba isiku solvamiseks, millega oli ühendatud teatav maagiline komponent. Samas näib, nagu oleks hilisem *iniuria* kui laimamise ja au teotamise eest vastutust ettenägev delikt saanud mõjutusi mõlemast: ühest küljest füüsilise alandamise *si iniuria faxsit* teost ja teisest küljest erinevate laimavate, needvate jm sarnaste sõnade lausumise või kirjapanemise teokoosseisust koos ühe selle tagajärje osa, *infamia*`ga, mida *iniuria* algselt kaasa ei toonud.

Iniuria`l puudus Rooma vabariigi alguses ühtlustatud mõiste, selle üldistamise tegid võimatuks ka *iniuria* konkreetset liigid. Klassikalisel ajal oli *iniuria* kui vägivalladelikt tunnuste poolest oluliselt piiritletum. Erisisu poolest tähendas *iniuria contumelia*`t, seega solvangut, solvavat keelekasutust või käitumist.

Iniuria delikti tunnusteks oli kallaletung, laimamine ja isiku maine kaitse. Süüteo tunnuslikuks keskseks sisuks oli solvamise kogemine. *Iniuria* iseloomulikeks osadeks on hoolimatus teise isiku isiksuse suhtes, eksimine heade kommete vastu ja tahtlus.

Suurem osa teadlastest on veendunud, et 2. sajandiks eKr oli kaheteistkümne tahvli koosseise asendav *actio iniuriarum* olemas, seega vabariigi perioodi teisel poolel. *Actio iniuriarum*`i ehk üldedikti kohaselt lasus vandekohtunikel kohustus mõista kostjalt hagejale nt

kõrvakiilu eest välja oma äranägemise, mõistlikkuse ja õigluse alusel summa. Juhul, kui toimepandud teost ei olnud möödunud enam kui üks aasta ja oli võimalik hagi esitada, pidid vandekohtunikud kostja hageja nõudel vastutusele võtma või hagi tõendamatusel korral kostja õigeks mõistma.

Edikti *de iniuriis aestumandis* alla käisid ka *iniuria* alaliike käsitlevad eriediktid ehk eriliigid (*de convicio, de adtemptata pudicitia, ne quid infamandi causa fiat* ja *servum alienum verberare*), mis loodi 1. sajandi jooksul eKr. Käesolevas töös on uuritud, millisel perioodil laiendati vägivalladelikt *iniuria* mõistet selliselt, et selle alla kuulus ka isiku au teotamine ja solvamine ja kas seda on võimalik täpsemalt dateerida, kuna see on ebaselge kirjanduses ja vaieldav teadlaste seas. Allikate põhjal selgus, et vabariigi perioodi teises pooles asendati kaheteistkümne tahvli seadustes kindlaks määratud rahatrahvid ja talioon ehk kättemaks kahjuhüvitisega tõenäoliselt 2. sajandiks eKr. Seega taganeti vabariigi hilisemal perioodil *iniuria* puhul füüsilise ründe nõude aspektist ning kaitset avardati isiku au teotamisele ja solvamisele. Allikatest nähtus, et olulised muutused (kui Plautuse komöödias *Poenelus* mainiti arvatavasti *actio iniuriarum*´it seoses maine kaitsmisega) *iniuria* eest vastutusele võtmisel *actio iniuriarum*´iga jäid mitte vabariigi perioodi lõppu, vaid kõige hiljemalt 2. sajandisse eKr. Isiku kahjustamise määratlemise üle vaieldi aga printsipaadi ajal kui fragmendi D. 47.10.15.46. kohaselt kõrvutati *iniuria contumelia*´ga. Seega on eestikeelses kirjanduses väidetud ebatäpselt, et *iniuria* endist mõistet laiendati oluliselt vabariigi perioodi lõpul ja see hõlmas nii kehavigastusi kui ka solvamisi.

Rooma deliktiõiguse järgi liigitusid õigusrikkumised *delicta publica*´ks (kuritegu, mis rikkus riigi huve, vaidlused lahendati kriminaalmenetluses) ja *delicta privata*´ks (õigusvastane tegu, mis kahjustas isikut, tema perekonda või vara, vaidlused lahendati tsiviilmenetluses). Käesolevas töös on allikate alusel välja selgitatud, kas ja millistel juhtudel sai au teotamise ning solvamise tagajärjel kannatada saanud isik kohtusse pöörduda nii tsiviil- kui ka karistusõigusliku vastutuse alusel. Allikate põhjal nähtus, et *delicta publica* ja *delicta privata* vahelised piirid hakkasid ümber kujunema printsipaadi perioodil. Teadlased olid arvamusel, et juba klassikalise perioodi ajast kaotasid eraõiguslikud deliktihagid sisu poolest tähenduse ja enamasti menetleti *iniuria* juhtumeid kriminaalõigusliku vastutuse alusel. Niisiis jäi teoreetiliselt kaheksugune võimalus kogu printsipaadi perioodiks alles. Au teotamise ja solvamise tagajärjel kannatada saanud isik sai tsiviil- (määrati karistus vastavalt hinnangulisele kahjule) ning karistusõigusliku (määrati kohtuniku algatusel solvatule kahju) vastutuse alusel kohtusse pöörduda.

Töö teises peatükis uuritakse seda, kas ja millises ulatuses arvestati isiku süüd isiku au teotamise ning solvamise puhul vägivalladelikt *iniuria* osana vastutusele võtmisel ja millest sõltus kahjuhüvitise suurus. Samuti käsitletakse vägivalladelikt *iniuria* koosseisu tunnuseid ja kahjunõudeid, *actio iniuriarum aestimatoria* iseloomulikke tunnuseid ja isikuid, kes said seda hagi esitada. Ühtlasi käsitletakse ka *iniuria atrox*’i ehk raskekujulist solvamist ja *infamia*’t ehk autust kui üht vastutusele võtmise tagajärge.

Süüd ei peetud Rooma õiguse kaheteistkümnenda seaduste ajal ja pärast seda deliktide puhul tähtsaks. Esmatähtis oli vaid tegu, mille toimepanemise eest vastutas teo sooritaja. Süülist ja mittesüülist kahju tekitamist hakati näiteks kasutuslepingute puhul lahus hoidma umbes 1. sajandi lõpus pKr. Üldiselt hakati vastutama üksnes süülise teo ja *iniuria* puhul (sarnaselt mitmele muule deliktile) vaid tahtluse korral. Vastutus puudus hullumeelsetel ja lastel, sest nemad ei saanud tegu toime panna tahtlikult. Deliktidele oli iseloomulik, et süü võis peituda teo toimepanija tahtlikus kahju tekitavas tegevuses.

Kui üks isik tekitas teisele isikule au teotamise ja solvamise kui *iniuria* delikti kaudu kahju, siis ei tekkinud selle tulemusel kannatanule mitte varaline kahju, vaid haavati tema tundeid. Isik, kelle tundeid haavati, pidi tõendama tõenditega, et tema tundeid haavati ja et ta oli tõepoolest solvangu tõttu endast väljas. Kui ta ei olnud ärritunud, ei saanud ta ka kohtusse pöörduda, olgugi, et teda oli solvatud tahtlikult.

Roomlastel ei olnud kõikehaaravat ja kõikidele erisugustele deliktidele kohaldatavat vastutust kahju tekitamise eest. Samuti puudus delikte hõlmav kahjuhüvitise käsitlus. Roomlased käsitlesid vaid üksikuid kahju tekitamise situatsioone konkreetselt, mitte neid üldistades.

Umbes 2. sajandil eKr Rooma vabariigi perioodil võeti preetori ediktiga kasutusele hagi kahjutasu nõudmiseks solvangu eest ehk *actio iniuriarum aestimatoria*. Selle hagi aluseks olevad juhtumid võib allikates leiduvate *iniuria* juhtumite kirjelduste kohaselt kokku võtta järgmiselt: *actio iniuriarum aestimatoria* hulka käisid teise isiku au teotava pilkelaulu koostamine, avaldamine ja ette kandmine. Isik pani toime *iniuria*, kui ta keisrile esitatud palvekirjaga kahjustas teise isiku mainet, samuti siis, kui isik kinnitas oma suutlikkust avaldada mõju kohtuasja lahendusele, pakkudes altkäemaksu kohtuasja lahendavale kohtunikule. Vaheleastumine teise isiku omandiasjadesse võis samamoodi selle isiku mainele mõju avaldada.

Solvatud isikule kuulus *actio iniuriarum aestimatoria* esitamise õigus personaalselt seepärast, kuna haavati tema tundeid. *Actio iniuriarum aestimatoria* esitamise õigus oli: isal, kui solvati tema võimu all olevat last; abikaasal, kui solvati tema naist; äial, kui solvati tema

võimu all oleva poja naist ehk miniat; perekonnapeal ehk *paterfamilias*'el, kui solvang oli suunatud tema võimu all oleva lapse vastu (samas oli kaudne solvang perekonnapea enda vastu); täiskasvanud lapsel, kui perekonnapea ei saanud või ei tahtnud hagi esitada (kuna täiesti paadunud isa ei peaks hindama oma täiskasvanud lapse vastu suunatud solvangut tema alatuse pärast); orja isandal, kui tema orja oli piinatud või rängalt pekstud (sõltumata sellest, kas oli kavatsus sellega isandat solvata või mitte) ja pärijal, kui solvati surnud pärandajat matuse või pärandvaraga seonduvalt (kuna see oli solvang pärija vastu, oli oluline pärandaja surma hetk, enne pärandaja surma pärija hagi esitada ei saanud).

Allikate põhjal selgus, et *iniuria* oli raskekujuline solvamine ehk *iniuria atrox* kui solvatav omas tähtsat positsiooni (näiteks kui solvati magistraati või senaatorit) või solvangu loomus oli liigne (näiteks isikut haavati, piitsutati või peksti kaigastega) või solvang pandi toime avalikus või prestiižses kohas (näiteks teatris või linnaväljakul). Raskekujulise solvamise eest võidi määrata karm karistus, näiteks orjasid võis saata kaevandusse tööle eriti räigete tegude eest. Üldjuhul hindas preetor raskekujulise solvamise puhkude korral kahjutasu suuruse ainuisikuliselt.

Samuti nähtus allikatest, et alates vabariigi perioodist kui isik võeti vastutusele *iniuria* eest, kaasnes sellega tema *infames*'eks kuulutamine. Autu isik heideti näiteks senatist välja, tal kadus esindusõigus kohtus, magistraadiks saamise õigus, olla elukutseline advokaat, puudus valimisõigus ja nõude esitamise õigus kohtusse.

Käesoleva magistritöö kolmandas peatükis käsitletakse *lex Cornelia*'t, selle alla kuuluvaid isiku au teotamise ja solvamisega seotud *iniuria* erijuhtumeid (*convicium* – isiku au vastu suunatud suuline solvang, mis sooritati avalikkuse ees valju häälega karjudes, *de adtemptata pudicitia* – rünne abielus naise või nooruki vooreslikkuse vastu, *ne quid infamandi causa fiat* – kõikvõimalik teise isiku au teotamine, mitte üksnes laim ja *servum alienum verberare* – võõra orja heade kommete vastane ilma orja omaniku nõusolekuta peksmine või piinamine) ning *libellus famosus*'t.

Lex Cornelia de iniuriis'il, mis võeti vastu 81. eKr, oli Rooma õiguses tähtsal kohal sellepärast, et solvava käitumise tagajärjel oli isikul võimalik algatada kriminaalmenetlus. Hagi esitamise õigus oli üksnes kannatanul, seega jäi *lex Cornelia de iniuriis*'i alusel esitatav hagi sisu poolest eraõiguslikuks, kuid tegu oli avalikus, sisuliselt kriminaalmenetluses oleva eraõigusliku hagiga. Kannatanul oli võimalus valida preetorliku *actio iniuriarum*'i ja *lex Cornelia de iniuriis*'i hagi vahel, sest tegemist oli võistlevate valikute situatsiooniga. *Lex Cornelia de iniuriis*'i alusel sai isikut vastutusele võtta teise isiku löömise, peksmise, tema majja jõuga sisse tungimise eest ja teiste kehaliselt tekitatud vigastuste eest, kuid samas hõlmas

ka laimamist ning teise isiku kohta teotavate kirjutiste avaldamise eest. Anonüümsed kirjutised käisid *lex Cornelia de iniuriis* alla 6. aastast pKr, kui senat laiendas oma otsusega laimamise mõistet.

Senises eestikeelses kirjanduses on *lex Cornelia* alla käivad koosseisud välja toodud osaliselt, mainitud on peksmist, muid kehaliselt tekitatud vigastusi ning majja jõuga sisse tungimist, kuid ei ole nimetatud, et lisaks sai isikut hakata kriminaalkorras vastutusele võtma ka laimamise ja teotavate kirjutiste avaldamise eest. Samuti on jäänud välja, et alates 6. aastast laienes see ka anonüümsetele kirjutistele.

Allikate põhjal selgus, et edikti *de iniuriis aestumandis* alla käivad isiku au teotamise ja solvamisega seotud *iniuria* erijuhtumiteks ehk alaliikideks, mis loodi 1. sajandi jooksul eKr, olid: *convicium* (isiku au vastu suunatud suuline solvang, mis sooritati avalikkuse ees valju häälega karjudes), *de adtemptata pudicitia* (rünne abielus naise või nooruki vooreslikkuse vastu), *ne quid infamandi causa fiat* (kõikvõimalik teise isiku au teotamine, mitte üksnes laim) ja *servum alienum verberare* (võõra orja heade kommete vastane ilma orja omaniku nõusolekuta pekmine või piinamine).

Senises eestikeelses kirjanduses on neid solvamise erijuhtumeid kas määratletud ebaõigesti (Ilus) või peetud neid raskekujuliseks *iniuria* vormiks ehk *iniuria atrox*'iks (Pereterski): kui solvatav omas tähtsat positsiooni (näiteks kui solvati magistraati või senaatorit), solvangu loomus oli liigne (näiteks isikut haavati, piitsutati või peksti kaigastega) või solvang pandi toime avalikus või prestiižses kohas (näiteks teatris või linnaväljakul) või on seda eksitavalt ja ebatäpselt esitatud. Allikmaterjalidest aga selgub, et eristati ühest küljest konkreetse edikti alla kuuluvaid erijuhtumeid ja teisest küljest tavalise üldedikti alla kuuluvaid juhtumeid. *Iniuria atrox* ehk *iniuria* raksekujuline solvamine oli see, kui solvatav omas tähtsat positsiooni (näiteks kui solvati magistraati või senaatorit) või solvangu loomus oli liigne (näiteks isikut haavati, piitsutati või peksti kaigastega) või solvang pandi toime avalikus või prestiižses kohas (näiteks teatris või linnaväljakul).

Rooma õiguses oli printsipaadi ajast olulisel kohal ka *libellus famosus*'t, mille sisu oli küll kellegi laimamine, kuid sageli käsitleti seda eraldi deliktina. Laimamise juhtumitele hakkas riigireetmise õigust rakendama keiser Augustus, kes innustas senatit vastu võtma otsust aastal 12. pKr, et muuta tema isiku vastu suunatud laimamine riigivastaseks majasteedi solvamise juhtumiks ja karistada seeläbi tema vastu suunatud anonüümsete pilkelaulude esitajaid. Laimavate kirjutiste leidmiseks organiseeriti Augustuse korraldusel otsing, et leidmisel need põletada ja koostajaid karistada, mille eest printsipaadi perioodil nähti ette eksiili saatmine. 3. sajandil pKr nähti üldise karistusena ette eksiili saatmine, see muutus aga 4. sajandil, kui nii

teotavate kirjutiste *libellus famosus*'e koostajat, leidjat ja ka teisi karistati 4. sajandil pKr surmanuhtlusega. Siiski näitavad mõlemad põhikaristused, eksiili saatmine ja surmanuhtlus, et *libellus famosus*'e avaldamise eest karistati isikut eeskätt karistusõiguslikult, kuigi päriselt ei ole välistatud ka eraõiguslik vastutus.

Seega on eestikeelses kirjanduses välja toodud väide ebatäpne, et vabariigi perioodi lõpul avardus oluliselt *iniuria* mõiste ja „siia kuuluvad ka teotavad kirjad (*famosi libelli*)“ (Ilus). Lisaks ei ole *libellus famosus*'e vastena täpne „teotav kiri“, sest tegemist on laiemalt mitut liiki kirjutistega. Samuti ei ole eestikeelse kirjanduse väide päris täpne, et *libellus famosus*'e koostajaid ja levitajaid karistati ainult surmanuhtlusega, sest orje küll karistati 3. sajandil pKr surmanuhtlusega, madalama positsiooniga vabapid isikuid peksti aga kaigastega ja kõrgema positsiooniga vabade isikute positsiooni alandati või saadeti maalt välja eksiili. Seega oli õigusvõimeliste isikute jaoks sel perioodil eksiili saatmine kõige karmim karistus. Küll aga karmistus karistus *libellus famosus*'e eest 4. sajandil pKr, kui nii koostajat, leidjat ja ka teisi karistati keisrite korralduse kohaselt surmanuhtlusega.

DEFAMATION OF AND INSULT OF THE HONOUR A PERSON AS A CIVIL LAW TREATMENT OF THE VIOLENCE DELICT OF *INIURIA* IN ANCIENT ROME

SUMMARY

This Master's thesis entitled "Defamation of and insult of the honour a person as a civil law treatment of the violence delict of *iniuria* in Ancient Rome" deals with the defamation and insult of the honour of a person as the civil liability of the violence delict of *iniuria* in Ancient Rome. The aim of the work was to analyse in detail, on the basis of the primary sources, the development of the delict of *iniuria* and the principal content of the delict in different periods of Roman law. The aim of the work was also to determine how specifically it was possible to identify breakthroughs in the development of the *iniuria* institute and when it was possible to talk about the insult as a problem within the scope of the *iniuria* institute. In order to achieve this objective, the following primary sources of Roman law have been used mainly: the Laws of the Twelve Tables, the Institutes of Gaius, the Institutes of Justinian, the Digests and the Codex. In addition, secondary literature in English, German and Estonian has also been used.

The first chapter of the work analyses the *iniuria* in the Laws of the Twelve Tables, both on in terms of causing bodily harm and verbal unlawful acts. The concept of *iniuria*, its characteristics and the violence delict of *iniuria* in the Roman delict system and its nature as an unlawful delict are also discussed. It was a widely-held belief that in the Laws of the Twelve Tables, *iniuria* meant causing bodily harm to a person, for example, by ripping out an eye or breaking a limb, even though they were not referred to as *iniuria* in the text of the Law of the Twelve Tables. However, *iniuria* exists as a word in the fragment that follows them, the typical case of which is a slap in the face. In the case of the slap precedent, it was thought that, by the time of the Laws of the Twelve Tables, it was regarded as an act of honour by a person, since it was already regarded as *iniuria* in the Code of Hammurabi. The Roman antiquarian Gellius has described in his work *Noctes Atticae* a case in which the physical attack resulted not from injury but only from an insult in the form of a slap, for which a payment of 25 *assēs* was foreseen as a consequence pursuant to fragment 8.4. Such a fine with a fixed rate of remuneration was likely to be repealed by a praetor edict (*edictum de iniuriis aestumandis*) issued in the 2nd century BC, and a person whose dignity had been violated could use *actio iniuriarum aestimatoria* on the basis of the edict.

Among the investigators of Roman law, to date, it is debatable what the contents of the relevant delict were in the Laws of the Twelve Tables: whether it contained a delict "*iniuria alteri facere*" in the sense of "act in an unlawful manner towards someone" or a "*iniuria*" delict.

Scientists who are in favour of the *iniuria alteri facere* delict consider that the table 8.4 of the Laws of the Twelve Tables must be read in conjunction with the two provisions preceding it. They also thought that not injury, but humiliation, that is to say, showing disrespect to a person was considered the most important. Scientists in favour of the *iniuria* delict consider tables 8.2 and 8.3 of the Laws of the Twelve Tables to be the *iniuria*. There are also opinions that the provision placed under the table 8.4 of the Laws of the Twelve Tables was not in the original text of the Laws of the Twelve Tables.

In this work, it has been determined on the basis of sources that the *iniuria* turned from the imprecise “injustice” of the Laws of Twelve Tables into a violence delict in the 2nd century BC. According to the sources, it was also found that in Estonian literature, the damage to property has been incorrectly classified among the other ways to cause damage as the *iniuria*. For the purposes of the table 8.4 of the Laws of the Twelve Tables, damage to property cannot be understood as the *iniuria* and be regarded to such extent that any unlawful act could be included under the table 8.4. At the same time, it has not been pointed out in the Estonian literature that the fact of humiliating or insulting a person is important in the case of the table 8.4 of the Laws of the Twelve Tables.

At the same time, the tables 8.1.a. and 8.1.b. of the Laws of the Twelve Tables dealt with acts made with words: saying of a spell (*malum carmen incantare*), the singing of a lampoon (*occentare*) and its preparation (*carmen condare*). According to some scientists, the Laws of the Twelve Tables mentioned only a magic spell and imprecation. In literary sources (Cicero and Quintus Horatius Flaccus) it is noted that the Laws of the Twelve Tables provided for legislation against slandering, since *malum carmen*, as a spell, had a physical impact on a person, and thus on his integrity, according to Roman beliefs. The sources show and it can be concluded that the Laws of the Twelve Tables, in terms of content of the tables 8.1.a. and 8.1.b., probably included what was subsequently considered to be the *iniuria*, or offending a free person, to which a certain magical component was connected. At the same time, the *iniuria*, as a delict foreseeing the responsibility for slandering and defamation of honour, seems to have been influenced by both: on the one hand, by the *iniuria faxsit* act of physical humiliation and, on the other hand, by the event of saying or writing different defamation, cursing, and similar words, together with one of the consequences, an *infamia*, which the *iniuria* did not originally bring.

Iniuria did not have a harmonised concept at the beginning of the Republic of Rome, which was also made impossible by the specific types of the *iniuria*. In classical times, the *iniuria* as the delict of violence was significantly more limited in terms of its characteristics.

By its specific content, the *iniuria* meant a *contumelia* and thus, an insult, offensive language or behavior.

Distinctive features of the delict of the *iniuria* were an assault, slandering and protection of a person's reputation. The characteristic central content of the offence was the experience of insulting. Characteristic parts of the *iniuria* are disregard of another person's personality, negligence of good manners and intent.

The majority of scientists are convinced that for the 2nd century BC, the *actio iniuriarum* replacing the composition of the Twelve Tables existed, hence in the second half of the Republican period. According to the *actio iniuriarum* or the general edict, the jury was obliged to order the defendant to pay the plaintiff, for example for a slap, a sum based on discretion, prudence and fairness. In the event that no more than one year had elapsed since the act had been committed and an action could be brought, the jurors had to bring the defendant to justice at the request of the defendant or, in the event that the action was unproven, to acquit the defendant.

The edict *de iniuriis aestumandis* also included special edicts or special types of the subcategories of the *iniuria* (*de convicio, de adtemptata pudicitia, ne quid infamandi causa fiat* and *servum alienum verberare*), which were created during the 1st century BC. This work examines the period during which the concept of the *iniuria* as a delict of violence was extended in such a way as to include the defamation and insult of a person's honour and whether it can be more accurately dated, as it is unclear in literature and debatable among scientists. According to the sources, in the second half of the Republican period, the fines and talion, or revenge, as defined by the Laws of the Twelve Tables, were likely to be replaced by the compensation for damage for the 2nd century BC. Thus, in the case of the *iniuria*, in the later period of the republic, the aspect of the claim of physical assault was retreated, and protection was extended to the defamation and insult of a person's honour. Sources revealed that significant changes (when the Plautus comedy *Poenelus* probably mentioned the *actio iniuriarum* in relation to the protection of reputation) in the prosecution for the *iniuria* with the *actio iniuriarum* remained not at the end of the Republican period, but at the latest in the 2nd century BC. However, the definition of damage to a person was disputed at the time of the principate when, according to fragment D. 47.10.15.46., the *iniuria* was compared to the *contumelia*. Thus, it has been stated inaccurately in the Estonian literature that the former concept of the *iniuria* was substantially extended at the end of the period of the Republic and covered both bodily injuries and insults.

According to Roman law, the offences were classified as *delicta publica* (a criminal offence which infringes the interests of the state, disputes were settled in criminal proceedings)

and *delicta privata* (an unlawful act which adversely affects a person, his family or property, disputes were settled in civil proceedings). In this work, it has been established, on the basis of sources, whether, and in what cases, the person affected by the defamation and insult of the honour was able to apply to the courts on the basis of both civil and criminal liability. Sources suggested that the boundaries between the *delicta publica* and the *delicta privata* began to reshape during the principate period. The scientists were of the opinion that, from the time of the classic period, the delict actions in private law lost meaning in terms of content and the cases of the *iniuria* were mostly dealt with on the basis of criminal liability. Thus, in theory, the two-way option remained for the entire period of the principate. The person affected by the defamation and insult of the honour was able to bring proceedings on the basis of civil liability (punishment was imposed on the basis of the estimated damage) and criminal liability (damage to the affected person was determined at the initiative of the judge).

The second chapter of the work examines whether and to what extent the guilt of a person was taken into account in the case of defamation and insult of a person's honour as a part of the delict of violence of the *iniuria* and on which the amount of the damages depended. This chapter also discusses the characteristics and claims for damages of the composition of the delict of violence of the *iniuria*, the distinctive features of the *actio iniuriarum aestimatoria* and the persons who were able to bring such action. *Iniuria atrox*, also known as a severe insult and the *infamia* or dishonour as one of the consequences of prosecution are also examined.

The guilt was not considered important for the delicts during and after the Laws of the Twelve Tables of Roman law. The priority was only the act for which the perpetrator was responsible. For example, in the case of contracts for use, wrongful and non-wrongful causing of damage started to be kept apart at around the end of the 1st century BC. In general, only in the event of a wrongful act and the *iniuria* (as in case of many other delicts), the responsibility was taken for a deliberate action. There was no responsibility for the lunatics and the children, because they could not commit the act intentionally. It was characteristic of the delicts that the fault could lie in the intentional harm-causing activity of the perpetrator.

If one person caused harm to the other through defamation and insult of a person's honour as the delict of the *iniuria*, it did not result in material damage to the victim, but hurt his feelings. The person whose feelings were hurt had to prove with evidence that his feelings were hurt and that he was indeed upset by the insult. If he was not upset, he could not go to court, even though he had been insulted intentionally.

The Romans did not have an all-encompassing responsibility applicable to all different delicts for the causing of damage. There was also no concept of the compensation for damages

involving delicts. The Romans only dealt with individual situations of causing the damage specifically, not by generalising them.

During the period of the Roman Republic, approximately in the 2nd century BC, an action was brought with the praetor's edict to claim damages for an insult, that is, the *actio iniuriarum aestimatoria*. The cases on which this action is based may be summarised as follows, according to the descriptions of the cases of the *iniuria* in the sources: the creation, publication and reporting of a lampoon performed for the defamation of another person's honour were classified under the *actio iniuriarum aestimatoria*. The person committed the *iniuria* when, in a petition addressed to the Emperor, he damaged the reputation of another person, as well as when the person confirmed his ability to exert influence on the case resolution by offering bribes to the judge who was hearing the case. Interference in the property issues of another person could equally have had an impact on the reputation of that person.

The offended person was personally entitled to submit the *actio iniuriarum aestimatoria* because his feelings were hurt. The following persons were entitled to file the *actio iniuriarum aestimatoria*: the father when the child under his authority was insulted; the husband when his wife was insulted; the father when the wife or daughter-in-law of the son under his authority was insulted; the *paterfamilias* when the insult was directed against the child under his authority (but there was an indirect insult against the head of the family); the adult child when the head of the family failed or did not want to bring an action (because a completely boastful father should not appreciate the insult directed against his adult child because of his vileness); the slave master, if his slave was tortured or severely beaten (whether or not he intended to insult the master), and the heir, if dead bequeather was insulted in relation to the funeral or the inheritance.

According to the sources, the *iniuria* was a serious offense, or the *iniuria atrox*, when the insulted person had an important position (for example, when a magistrate or senator was insulted) or the nature of the insult was excessive (for example, the person was wounded, whipped or beaten with cudgels) or the offence was committed in a public or prestigious place (for example, in a theatre or in a city square). Hard punishment could be imposed for a serious insult, for example, slaves could be sent to the mines to work for particularly bad deeds. As a general rule, in the event of a serious insult, the praetor assessed the amount of the damages on an exclusive basis.

It was also apparent from the sources that since the period of the Republic when the person was held liable for the *iniuria*, it was accompanied by declaring him *infames*. For example, the dishonourable person was expelled from the Senate, lost the right of representation

in court, the right to become a magistrate, a professional lawyer, had no electoral rights and the right to file a claim in court.

The third chapter of this Master's thesis deals with *lex Cornelia*, and as a part thereof, the specific cases of the *iniuria* related to the defamation and insult of a person's honour (*convicium* – an oral insult of a person's honour committed in a loud voice before the public, the *de adtemptata pudicitia* – an attack on the virtuosity of a married woman or adolescent, the *ne quid infamant causa fiat* – any kind of defamation of other person's honour, not just slandering, and the *servare alienum verberum* – beating or torturing of a strange slave against good manners and without the consent of the slave's owner) and the *libellus famosus*.

Lex Cornelia de iniuriis, adopted in 81 BC, was important in Roman law because, as a result of offensive conduct, the person was able to initiate criminal proceedings. The right to bring proceedings was reserved to the victim, so the action brought on the basis of *lex Cornelia de iniuriis* continued to be a private law matter in its content, but it was a private action in public, essentially criminal proceedings. The victim had the opportunity to choose between the praetorial *actio iniuriarum* and *lex Cornelia de iniuriis* action because it was a competitive choice situation. On the basis of *lex Cornelia de iniuriis*, a person could be held liable for punching and beating of other person, entering his house by force, and other bodily injuries, but also for slandering and for publishing abusive writings about another person. Anonymous writings fell within the scope of *lex Cornelia de iniuriis* from the year 6 AD, when the Senate expanded the concept of slandering by its decision.

In the current Estonian literature, the compositions classified under *lex Cornelia* have been partially outlined, there has been mention of beatings, other physical injuries and forced entry into the house, but it has not been mentioned that the person could also be held criminally liable for slandering and publication of abusive writings. It has also been left out that since 6 AD it also expanded to anonymous writings.

According to the sources, the edict *de iniuriis aestumandis* involved also the following specific cases or subcategories of the *iniuria* related to the defamation and insult of a person's honour, which were created during the 1st century BC: *convicium* (an oral insult of a person's honour committed in a loud voice before the public), the *de adtemptata pudicitia* (an attack on the virtuosity of a married woman or adolescent), the *ne quid infamant causa fiat* (any kind of defamation of other person's honour, not just slandering), and the *servare alienum verberum* (beating or torturing of a strange slave against good manners and without the consent of the slave's owner).

In the current Estonian literature, these specific cases of insult have either been incorrectly defined (Ilus) or considered to be a harsh form of the *iniuria*, or the *iniuria atrox* (Pereterski): when a magistrate or senator was insulted) or the nature of the insult was excessive (for example, the person was wounded, whipped or beaten with cudgels) or the offence was committed in a public or prestigious place (for example, in a theatre or in a city square) or it has been presented misleadingly and inaccurately. However, it appears from the source materials that a distinction has been made between, on the one hand, the specific cases covered by the specific edict and, on the other hand, the cases covered by the ordinary general edict. The *iniuria*, or the *iniuria atrox* was a serious offense, when the insulted person had an important position (for example, when a magistrate or senator was insulted) or the nature of the insult was excessive (for example, the person was wounded, whipped or beaten with cudgels) or the offence was committed in a public or prestigious place (for example, in a theatre or in a city square).

In Roman law, the *libellus famosus* had an important role since the time of the principate, the substance of which was the slandering of someone, but it was often regarded as a separate delict. In the cases of slandering, the Emperor Augustus, who urged the Senate to take a decision in the year 12 AD to turn the slandering against his person into an anti-state case of insulting the majesty, thus penalising the performers of anonymous lampoons against him. In order to find slanderous writings, a search was organised on the orders of Augustus to incinerate them and punish the composers for which the punishment to send into exile was imposed at the time of the principate. In the 3rd century, the general penalty was for sending into exile, which changed in the 4th century, when both the author and the inventor of the slanderous writings of the *libellus famosus* and other related persons were punished with the death penalty. However, both principal punishments, sending into exile and the death penalty indicate that the person was punished primarily by penal law for the publication of the *libellus famosus*, although private liability is not excluded.

Thus, the statement made in the Estonian literature is inaccurate, i.e., that at the end of the period of the Republic the concept of the *iniuria* widened significantly and “the slanderous letters belong also here (*famosi libelli*)” (Ilus). In addition, “a slanderous letter” is not an exact match for the *libellus famosus*, as it means several kinds of writings. Also, the statement made in the Estonian literature is not quite accurate, i.e., that the producers and distributors of the *libellus famosus* were punished only by the death penalty, since slaves were punished with the death penalty in the 3rd century, while those in lower positions were beaten with cudgels and the position of those in higher positions was reduced or they were sent into exile. Thus, sending

into exile was the harshest punishment to legal persons during that period. However, the punishment for the *libellus famosus* toughened in the 4th century, when both the composer, the finder and the others were punished with the death penalty, according to the Emperor's orders.

KASUTATUD ALLIKAD

Allikmaterjalid

1. Abdy, J. T., Walker, B. *The Institutes of Justinian* (translated with notes). Cambridge: University Press, 2002.
2. Annus, A., jt. *Muinasaja seadustekogumike antoloogia*. Tallinn: Varrak, 2001.
3. Crawford, M. H. *Roman Statutes. Volume II*. London: University of London, 1996.
4. Flach, D., Flach, A. *Das Zwölftafelgesetz*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004.
5. Gordon, W. M., Robinson, O. F. *The Institutes of Gaius*. London: Duckworth, 2001.
6. Henderson, J. *Cicero XVI De re Publica, De Legibus*, with an English translation by Clinton Walker Keyes. London: Harvard University Press, 2006.
7. Iulii Pauli Sententiae. Arvutivõrgus: <http://www.ancientrome.ru/ius/library/paul/> (kasutatud 28.04.2020).
8. Johnson, A. C., Coleman-Norton, P. R., Bourne, F. C. *Ancient Roman Statutes*. Austin: University of Texas Press, 2012.
9. Koptev, A. *Imperatoris Theodosii Codex*. Arvutivõrgus: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Constitutions/CTh09.html#34> (kasutatud 28.04.2020).
10. Krueger, P. *Corpus Iuris Civilis. Volumen secundum. Codex Iustinianus*. Berolini: apud Weidmannos, 1914.
11. Lenel, O. *Das Edictum perpetuum*. 3. Auflage. Leipzig: Verlag von Bernard Tauchnitz, 1927. Arvutivõrgus: <http://fama2.us.es/fde/ocr/2006/edictumPerpetuum.pdf>. (kasutatud 28.04.2020).
12. Mommsen, T. *Corpus Iuris Civilis. Volumen primum. Institutiones. Digesta*. Berolini: apud Weidmannos, 1920.
13. Müller, C. F. *Corpus Iuris Civilis: Text und Übersetzung. Institutionen*. Heidelberg: Müller, 1997.
14. Scott, S. P. *The Civil Law*. Cincinnati: The Central Trust Company, 1932. Arvutivõrgus: <https://www.constitution.org/sps/sps.htm> (kasutatud 28.04.2020).
15. Scott, S. P. *The Opinions of Julius Paulus*. Cincinnati: 1932. Arvutivõrgus: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/paulus_Scott.html (kasutatud 28.04.2020).
16. Watson, A. *The Digests of Justinian. Vol. 1 ja 2*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.

Kasutatud kirjandus

17. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. Ladina-Eesti õigussõnastik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005.
18. Antiigileksikon, 1. trükk. Tallinn: Valgus, 1983.
19. Bakhoff, V. Raha teke. Bakalaureusetöö. Juhendaja Mait Kõiv. Tartu: 2018.
20. Bauman, R. A. Crime and punishment in ancient Rome. London, New York: Taylor & Francis e-Library, 2004. Arvutivõrgus:
[R.A.Bauman – Crime and punishment in ancient Rome.pdf](#) (kasutatud 28.04.2020).
21. Bauman, R. A. The *crimen maiestatis* in the Roman republic and Augustan Principate. Johannesburg: Witwatersrand University Press, 1970.
22. Becker, C. Persönlichkeitsrecht und Persönlichkeit des Rechts. Münster: LIT Verlag, 2017. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=IL5FDgAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).
23. Berger, A. Encyclopedic Dictionary of Roman Law. Philadelphia: The Lawbook Exchange Ltd, 1991. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=iklePELr6QC&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).
24. Birks, P. The Early History of Iniuria. – Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 1969/163, No 37. HeinOnline (kasutatud 28.04.2020).
25. Birks, P. The Roman Law of Obligations. Oxford University Press, 2014. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=TYodBAAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).
26. Blume, F. H. Annotated Justinian Code. Edited by T. Kearly. Arvutivõrgus:
<http://www.uwyo.edu/lib/blume-justinian/ajc-edition-2/books/>
(kasutatud 28.04.2020).
27. Bonfante, P. Rooma õiguse ajalugu. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi kirjastus, 1930.
28. Borkowski, A. Textbook on Roman Law. London: Blackstone Press Limited, 1994.
29. Buckland, W. W. A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian. Cambridge: Cambridge University Press, 1921. Arvutivõrgus:
https://openlibrary.org/books/OL7236746M/A_textbook_of_Roman_law_from_Augustus_to_Justinian
(kasutatud 28.04.2020).

30. Bunson, M. Encyclopedia of the Roman Empire. Revised Edition. Infobase Publishing, 2014. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=T5tic2VunRoC&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).
31. Burrows, A., jt. Judge and jurist. Essays in memory of Lord Rodger of Earlsferry. Oxford: University Press, 2013. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=RHdoAgAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).
32. Descheemaeker, E., Scott, H. Iniuria and the Common Law. Oxford: Hart Publishing, 2013.
Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=eY_bBAAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).
33. Descheemaeker, D. The division of wrongs: a historical comparative study. Oxford: Oxford University Press, 2009. Arvutivõrgus:
<https://books.google.ee/books?id=sd-QKWOYDhYC&hl=et> (kasutatud 28.04.2020).
34. Domingo, R. Roman Law: an introduction. Abingdon, Oxon, New York: Routledge, 2018.
35. Edmonds III, R. G. Drawing Down the Moon: Magic in the Ancient Greco-Roman World. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2019. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=hjN6DwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).
36. Encyclopedia Britannica. Arvutivõrgus: <http://www.britannica.com> (kasutatud 28.04.2020).
37. Freudenburg, K. The Cambridge Companion to Roman Satire. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2005. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=RISu-AsV_00C&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).
38. Frier, B. F. A Casebook on the Roman Law of Delict. Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1989.
39. Gardner, J. F. Family and Familia in Roman Law and Life. Oxford: The Clarendon Press, 2004.
40. Gellius, A. Attic Nights. Books XIV–XX. With an english translation by John C. Rolfe. London: Harvard University Press, 1999.
41. Giltaij, J. The lex cornelia de iniuriis and „hyperlinks“ in Roman law. Fundamina. Volume 24, Issue 2, 2018. Arvutivõrgus:
[J. Giltaij The lex Cornelia de iniuriis and „hyperlinks“ in Roman Law.pdf](#). (kasutatud 28.04.2020).

42. Glare, P. G. W. Oxford Latin Dictionary. Volume I. Oxford: University Press, 2012.
43. Gruen, E. S. Studies in Greek Culture and Roman Policy. Leiden; New York: E.J. Brill, 1990. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=dnOPjX6GOrgC&hl=et&source=gbs_navlinks_s
 (kasutatud 28.04.2020).
44. Grünberg, V., Kasesalu, A., Laigne, K., Luhaveer, O., Tuusov, R., Tõnso, V., Udam, H., Vaserik, A. Teaduslikud toimetused, ühiskonnateadused. Eesti nõukogude entsüklopeedia. Tallinn: Valgus, 1988.
45. Hagemann, M. Iniuria. Von den XII-Tafeln bis zur Justinianischen Kodifikation. Böhlau Verlag: Köln Weimar Wien, 1998.
46. Halpin, A. K. W. The Usage of Iniuria in the Twelve Tables. The Irish Jurist, Vol. 11, No. 2, 1976.
47. Harries, J. Law and Crime in the Roman World. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
48. Hausmaninger, H., Selb, W. Römisches Privatrecht. Böhlau-Studien-Büher: Grundlagen des Studiums, 3. verbesserte Auflage. Wien, Köln: Böhlau, 1985.
49. Honsell, H. Römisches Recht, Berlin: Springer, 1988.
50. Hornblower, S., Spawforth, A. The Oxford Classical Dictionary. Third edition. Oxford: University Press, 1996.
51. Ilus, E. Rooma eraõiguse alused. Tallinn: Ilo, 2000.
52. Ilus, E. Rooma eraõiguse alused. Tallinn: Penikoorem, [2005].
53. Johnston, D. The Cambridge companion to Roman law. New York: Cambridge University Press, 2015.
54. Jolowicz, H. F. Historical Introduction to the Study of Roman Law. Cambridge: The University Press, 1954.
55. Kaser, M. Roman Private Law. A Translation by Rolf Dannenbring of Romisches Privatrecht. London: Butterworths, 1968.
56. Kaser, M. Römisches Privatrecht. München: Beck, 1986.
57. Kask, P., Ilus, E. Rooma tsiviilõiguse alused. Õppemetoodiline materjal õigusteaduskonna üliõpilastele. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1987.
58. Kearley, T. The Codex of Justinian 3 Volume Hardback Set: A New Annotated Translation, with Parallel Latin and Greek Text. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. Arvutivõrgus:

https://books.google.ee/books?id=28FWDwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).

59. Leage, R. W. Roman Private Law: founded on the „Institute“ of Gaius and Justinian. London: Macmillan, 1909.

60. Lear, F. S. Treason in Roman and Germanic Law: Collected Papers. Austin: University of Texas Press, 2011. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=K-AjDQAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).

61. Lee, R. W. The Elements of Roman Law. London: Aweet & Maxwell limited, 1956.

62. Leesment, L. Rooma õigusloo põhijooned. Tartu: Loodus, 1940.

63. Liebs, D. Römisches Recht. 5. trükk. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999.

64. Lübtow, U. Bemerkungen zum Problem der juristischen Person, L'Europe e il diritto romano. Stud. P. Koschaker II. Milano: 1954.

65. Manfredini, A. Contributi allo studio dell „*iniuria*“ in età repubblicana. Milano: A. Giuffrè, 1977.

66. McCarthy, J. I. Speech and silence: freedom of speech and processes of censorship in early imperial Rome. Awarding institution: King`s College London. Arvutivõrgus:
https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/files/13081653/StudentthesisJane_McCarthy_2013.pdf
(kasutatud 28.03.2020).

67. McGinn, T. A. J. The Economy of Prostitution in the Roman World: A Study of Social History and the Brothel. Michigan: The University of Michigan Press, 2004. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=dEk_DwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).

68. McNamara, L. Reputation and Defamation. Oxford: Oxford University Press, 2007. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=SymDm_kp6XsC&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).

69. Mence, R. The Law of Libel. Volume I. London: W. Pople and sold by A. Maxwell [and others], 1824. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=Ij5HAQAAMAAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).

70. Mousourakis, G. The Historical and Institutional Context of Roman Law. London, New York: Routledge Publishing Limited, 2017. Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=cwTFDwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).

71. Nguyen, N. L. Roman Rape: An Overview of Roman Rape Laws from the Republican Period to Justinian's Reign. Volume 13. Issue 1. Michigan Journal of Gender and Law. London: Davis Polk & Wardwell, 2006. Arvutivõrgus: <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1084&context=mjgl> (kasutatud 28.04.2020).
72. Nicholas, B. An Introduction to Roman Law. Oxford: The Clarendon Press, 1962.
73. Oestmann, P. Õiguspärane ja õigusvastane piinamine *ius commune* kriminaalprotsessis. Juridica: 2012, nr 1.
74. Pereterski, I. S. Üldine riigi ja õiguse ajalugu. I Vanaaeg. II vihik, Vana-Rooma. Tartu: Teaduslik Kirjandus, 1946.
75. Perry, M. J. Gender, Manumission, and the Roman Freedwoman. Cambridge: The University Press, 2014. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=SQxaAQAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (kasutatud 28.04.2020).
76. PHI Latin Texts. Sextus Pompeius Festus, De Verborum Significatione 181.12–17. Arvutivõrgus: <https://latin.packhum.org/loc/1236/1/0#2> (kasutatud 28.04.2020).
77. Plessis du, P. Letting and Hiring in Roman Legal Thought: 27 BCE–284 CE. Leiden, Boston: Brill, 2012. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=qQsyAQAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (kasutatud 28.04.2020).
78. Plessis du, P. J., jt. The Oxford Handbook of Roman Law and society. Oxford University Press, 2016.
79. Pólay, E. Die römischrechtlichen Wurzeln des zivilrechtlichen Schutzes der Persönlichkeit. Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 1987. Arvutivõrgus: [E. Pólay_Die römischrechtlichen Wurzeln des zivilrechtlichen Schutzes der Persönlichkeit.pdf](#) (kasutatud 28.04.2020).
80. Reckford, K. J. Aristophanes`old and new comedy. Volume I: six essays in perspective. Chapel Hill, London: UNC Press Books, 2017. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=INA3DwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s (kasutatud 28.04.2020).
81. Ristikivi, M. Ladina keel juristidele. Tallinn: Juura, 2006.
82. Robinson, O. F. The Criminal Law of Ancient Rome. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.
83. Robinson, O. F., Fergus, T. D., Gordon, W. M. European Legal History: Sources and Institutions. Oxford: Oxford University Press, 2000.
84. Rosillo-López, C. Public Opinion and Politics in the Late Roman Republic. Cambridge: The University Press, 2017. Arvutivõrgus:

https://books.google.ee/books?id=K9zFDgAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).

85. Saad D. Abulhab. The Law Code of Hammurabi: Transliterated and Literally Translated from its Early Classical Arabic Language. Blautopf Publishing, 2017.
Arvutivõrgus: https://academicworks.cuny.edu/jj_pubs/165/ (kasutatud 28.04.2020).

86. Schulz, F. Classical Roman Law. Oxford: The Clarendon Press, 1951.

87. Siimets-Gross, H. Asja mõiste ja liigitus klassikalise ajastu Rooma õiguses Gaiuse Institutsioonide näitel. Magistritöö. Juhendaja Marju Luts. Tartu: 2002.

88. Siimets-Gross, H., Ristikivi, M. Fontes Iuris Romani. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2019.

89. Siimets-Gross, H. Rooma õigusteaduse kujunemine ja õitseng. Juridica: 2002, nr 9.

90. Smith, R. E. The Law of Libel at Rome. The Classical Quarterly. Cambridge: Cambridge University Press, 1951, Volume 1, No. 3/4. Arvutivõrgus: [E. R. Smith The Law of Libel at Rome.pdf](#) (kasutatud 28.04.2020).

91. Swan, P. M. The Augustan Succession: An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History, Books 55–56 (9 B.C.–A.D. 14). Oxford: Oxford University Press, 2004.
Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=Z27nCwAAQBAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).

92. Zimmermann, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Boston: Kluwer, 1992.

93. Talbert, R. J. A. The Senate of Imperial Rome. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987.
Arvutivõrgus:
https://books.google.ee/books?id=ZzHRHgAACAAJ&hl=et&source=gbs_navlinks_s
(kasutatud 28.04.2020).

94. Tamm, D. Roman Law and European Legal History. Copenhagen: Djøf Publishing, 1997.

95. Völkl, A. Die Verfolgung der Körperverletzung im frühen römischen Recht. Wien, Köln, Graz, 1984.

96. Wiewerowski, J. The Judiciary of Diocesan Vicars in the Later Roman Empire. Poznań: Adam Mickiewicz University Press 2015. Arvutivõrgus: [J. Wiewerowski The Judiciary of Diocesan Vicars in the Later Roman Empire.pdf](#) (kasutatud 28.04.2020).

97. Westbrook, R. The Nature and Origins of the Twelve Tables. Köln: Böhlau, 1988.